

Från någon som vet till andra som inte vet

Licentiate Thesis in Library and Information Science Presented at the Department of ALM, Uppsala University, in 2007.

Title: *From someone who knows to those who don't know. A Study of Alf Henrikson as a Popular Educator.*

Author: Jesper Ducander

Abstract: In this study the overarching question is in what way the Swedish author Alf Henrikson has acted as a popular educator and if he as such has been a part of a popular educational context. The different popular educational activities he associated with could be considered as verification that he did act as a popular educator. Two works of his popular historical authorship are examined and they are characterized by the intention or ambition to disseminate historical knowledge. By his historical authorship he also was a part of a popular historical tradition in Sweden.

Henrikson appeared at several times as a popular lecturer and hereby he reproduces a tradition from the worker's institutes and the associations for popular lectures. He also performed on several occasions in radio programs and TV programs and disseminated knowledge and education. Radio broadcasts as well as television are regarded as popular educational activities. In consideration to the subject areas of his knowledge he can be affiliated with an educational ideal in the Swedish worker's movement and Swedish popular education. His educational ideal is the personality creating neohumanistic principle. Henrikson also supported the thought of taking over the middle-classes idea of cultural heritage.

Keywords: Popular education, popular educator, Alf Henrikson (1905–1995), popular lectures, radio, television, popular history, personality formation

Från någon som vet till andra som inte vet
En studie av Alf Henrikson som
folkbildare

Jesper Ducander

UPPSALA
UNIVERSITET

Meddelanden från Institutionen för ABM vid Uppsala universitet
Nr 1

Meddelanden från Institutionen för ABM
Nr 1

Redaktion: Kerstin Rydbeck, Eva Hemmungs Wirtén,
Björn Asker och Inga-Lill Aronsson

Distribution:
Institutionen för ABM
Box 625, 751 26 Uppsala
publikationer@abm.uu.se

Omslag: Grafisk service, Uppsala universitet
Omslagsfoto i privat ägo. Fotografen okänd.

© Institutionen för ABM och författaren
ISBN 978-91-506-2063-4
Tryck: Universitetstryckeriet 2009

Innehåll

Förord	7
1. Inledning.....	9
2. Syfte och frågeställningar	11
Framställningens disposition	12
3. Bakgrund och utgångspunkter	15
Alf Henriksons liv och gärning.....	16
Folkbildning som begrepp	24
Folkbildande praktiker	28
Föreläsningsverksamheten	29
Studiecirkelnas och studieförbundens verksamheter	31
Biblioteksverksamheten	33
Folkhögskolornas verksamhet.....	35
Sveriges radio som folkbildande praktik.....	37
Sveriges television som folkbildande praktik	40
Synen på kulturarvet och folkbildningens bildningsideal.....	42
Folkbildning som populärvetenskap	45
Den populärhistoriska traditionen i Sverige	48
4. Källmaterial och metod	53
5. Alf Henrikson som föreläsare.....	57
Föreläsningen som genre	57
Henriksons syn på föreläsningsformen.....	60
Henriksons verksamhet som föreläsare	63
Analys av föreläsningsmanuskripten	65
6. Alf Henrikson i radio.....	69
Analys av Henriksons medverkan i radio	70

7. Alf Henrikson i TV.....	77
Analys av Henriksons medverkan i television.....	78
8. Alf Henriksons historiska författarskap.....	91
Textproduktion, distribution och konsumtion.....	91
<i>Antikens historier I–II</i> , produktion.....	93
<i>Svensk historia I–II</i> , produktion.....	97
Distribution.....	101
Konsumtion.....	102
Recensionerna av <i>Antikens historier</i>	103
Recensionerna av <i>Svensk historia</i>	108
Utlån av verken.....	113
Stil- och innehållsanalys av verken.....	114
Alf Henriksons böcker i förhållande till läroböcker.....	122
Alf Henrikson som populärhistoriker.....	123
Alf Henriksons historiska verk och bildningsidealen.....	127
9. Slutdiskussion – Alf Henrikson som folkbildare.....	131
Källor och litteratur.....	137
Otryckt material.....	137
Tryckt material.....	139
BILAGOR.....	145
BILAGA I, Alf Henriksons medverkan i radio.....	145
BILAGA II, Alf Henriksons medverkan i television.....	156
BILAGA III, upplagesiffror.....	169
<i>Antikens historier I–II</i>	169
<i>Svensk historia I–II</i>	170
BILAGA IV, recensioner av verken.....	171
<i>Antikens historier I–II</i> , 1958.....	171
<i>Svensk historia I–II</i> , 1963.....	172
<i>Svensk historia I–II</i> , 1966.....	173
<i>Svensk historia I–IV</i> , 1972.....	173

Förord

Föreliggande text framlades ursprungligen som en licentiatuppsats i biblioteks- & informationsvetenskap i november 2007 vid Institutionen för ABM, Uppsala universitet.

Att forska är i mångt och mycket ett ensamarbete. Att själva skrivprocessen fortlöper och så småningom utmynnar i en slutprodukt är man som författare huvudsakligen själv ansvarig för. Inga forskarstudier kan dock ske utan hjälp och bistånd från andra. Ett stort tack riktas här till de personer och institutioner som på olika sätt hjälpt mig under skrivandets gång.

Stiftelsen Natur och Kultur gjorde det möjligt för mig att gå forskarkurser och fördjupa mig i Alf Henriksons folkbildande verksamhet under tre år, genom att bekosta min anställning som doktorand. Mitt varmaste tack för detta!

Jag vill också tacka Lars Weck från Alf Henrikson-sällskapet för hjälp med upplysningar om Henrikson, för material rörande Henriksons verksamhet som föreläsare, medverkan i radio och television samt för allmänna synpunkter på studiet av honom. Lars Weck har dessutom ställt bilder på Henrikson till förfogande för publicering i denna bok.

Ett stort tack riktas till mina handledare Kerstin Rydbeck och Björn Asker, för att de med osvikligt tålamod, tillförsikt och noggrannhet stött, väglett och uppmuntrat mig under hela skrivandet.

Jag vill också tacka Stockholms Arbetareinstitutsförening för ekonomiskt stöd till tryckningen av boken.

Slutligen riktas ett tack till anställda och doktorander på Institutionen för ABM för att de på olika sätt hjälpt mig under den tid jag varit anställd där.

Uppsala i januari 2009
Jesper Ducander

1. Inledning

Forskningens ändamål är att vår kunskap må öka.
Men sanningar vet jag som inte är värda att söka.

Forskningens mål är att mörkrets makt må försvinna.
Men sanningar vet jag som inte är värda att finna.¹

Folkbildning har haft stor betydelse som bildningsgång i Sverige från slutet av 1800-talet och under en stor del av 1900-talet. Folkbildning har utgjort en alternativ form av bildningsväg i förhållande till formell utbildning.² Ett begrepp som är förbundet med folkbildning är folkbildare, vilket betecknar en person som har verkat inom folkbildande verksamheter, och som spridit kunskap och bildning. Hur man definierar folkbildning och folkbildare kan skilja sig åt beroende på vilken tradition man rör sig inom.

Ämnet för denna studie är författaren och populärhistorikern Alf Henrikson (1905–1995) som folkbildare. Henrikson karakteriseras på spridda ställen just som folkbildare (i ordets bästa bemärkelse), utan att det specificeras på vilket sätt han verkat som sådan.³ Det kan därför vara av intresse att undersöka på vilket sätt samt i vilken utsträckning han varit det. Av detta följer att fokus för denna undersökning är Henriksons insatser inom det som kan karakteriseras som folkbildning. Till detta kommer en del av hans författargärning. Detta innebär att biografiska uppgifter om Henrikson är av underordnat intresse. Detta nämns för att tydliggöra att undersökningen inte är att betrakta som en biografi över Henrikson.

¹ Henrikson, Alf, ”Gäspande över en avhandling”, *Aftonkvist* (Stockholm 1966), s. 87.

² Med formell utbildning avses här grundskola, gymnasium, universitet och högskola.

³ Detta gäller i synnerhet bokförlaget Atlantis författarpresentationer av Henriksons verk.

Enligt ett perspektiv, utifrån vilket folkbildning kan definieras, utgör folkbiblioteken en av de främsta institutionerna för folkbildande verksamhet. Uppkomsten av det svenska folkbiblioteksväsendet står att finna inom folkbildningssträvanden under sent 1800- och tidigt 1900-tal (liberala arbetarbibliotek och rörelsebibliotek). Mot denna bakgrund kan forskning kring folkbildning och dess historia ha direkt koppling till biblioteks- och informationsvetenskap.

Av Henriksons litterära produktion har *Antikens historier I–II* med utgivningsår 1958 och *Svensk historia I–II* med utgivningsår 1963 medtagits för att undersöka om en folkbildande ambition kan spåras i just dessa verk. Anledningen till att dessa verk står i fokus, som exempel på Henriksons litterära verksamhet, är att de får anses vara representativa för författaren på grund av sitt historiska innehåll. Till detta kommer att *Antikens historier* och *Svensk historia* är de av Henriksons böcker vilka hittills sålts i störst upplagor.

2. Syfte och frågeställningar

Vetenskapsmännen byter ord
och söker dymedelst finna
huruvida guden Njord
till äventyrs var en gudinna.

Sålunda uppslukar glömskans älv
livets frågor och svar.
Låtom oss hoppas att guden själv
visste hur det var.⁴

Syftet med denna studie är att placera in Henrikson i en folkbildande kontext och att studera honom som folkbildare. De olika sammanhang i vilka han framträtt som föreläsare studeras för att ringa in hans gärning som folkbildare. För att ytterligare ge tyngd åt resultaten undersöks även två exempel ur hans litterära produktion. Den litterära verksamheten, det vill säga själva författarskapet, kan i lika hög grad som övriga verksamheter ses som folkbildande. Det är alltså inom de olika folkbildande praktikerna (verksamheterna) man kan studera honom som folkbildare. De aktuella verken skall vidare kontextualiseras genom att hans folkbildande gärning sätts i förhållande dels till bildningsideal inom svensk folkbildning, dels till en tradition av populariserat historieberättande.

Den övergripande frågan om på vilket sätt Alf Henrikson verkat som folkbildare kan delas upp i ett antal mindre, mer specifika frågor. En första frågeställning handlar om i vilken utsträckning han hade kontakter med de praktiker som kan sägas representera folkbildning, och hur dessa kontakter kom till uttryck. Det handlar med andra ord om att undersöka vilka folkbildande praktiker han verkat inom.

⁴ Henrikson, Alf, ”Vetenskapsmännen”, *Glam* (Stockholm 1956), s. 109.

Vad gäller radio och television bör dessa betraktas som folkbildande praktiker samtidigt som de är medier. En analys av Henriksons kontakt och medverkan i dessa bör därför även rymma en diskussion om på vilket sätt han använde dem som just medier samt vilken typ av bildning han förmedlade. Frågeställningen blir då: Hur använde sig Henrikson av radio och television i sin folkbildande gärning?

I anslutning till redogörelsen för folkbildningens bildningsideal måste även undersökas vilket eller vilka bildningsideal Henrikson företrädde. Denna diskussion måste bli av mer övergripande karaktär och omfattar en analys av såväl hans verksamhet inom folkbildande praktiker som radio och television, som den del av hans litterära produktion som ryms inom studien. Frågeställningen kan formuleras som: Vilket eller vilka bildningsideal representerade Henrikson?

För att utröna huruvida Henriksons verk *Antikens historier I–II* och *Svensk historia I–II* kan placeras inom en folkbildande kontext måste undersökas i vilken utsträckning dessa kan karakteriseras som populärvetenskap och därigenom varit möjliga att tillgodogöra sig för en större publik utan specialkunskaper. Frågeställningen här blir: Hur kan texterna relateras till ett populärvetenskapligt framställningssätt?

Slutligen bör man också ta reda på hur Henriksons historiska författarskap kan sättas i relation till andra populärhistoriker, och hur han bör placeras in i denna tradition. Frågeställningen blir då: På vilket sätt bör Henriksons insats som populärhistoriker placeras in i den populärhistoriska traditionen?

De olika frågeställningarna går in i varandra och här kan troligen ske överlappningar. Detta torde dock inte ha någon avgörande betydelse för framställningen som helhet, eftersom det är den samlade bilden av Henrikson som kan ge uttryck åt hans roll som folkbildare.

Framställningens disposition

Kapitel 2 redovisar undersökningens syfte och frågeställningar. I kapitel 3 redogörs för bakgrund och utgångspunkter bestående av en kortfattad biografi om Henriksons liv och verksamhet och beskrivningar av folkbildningsbegreppet, av folkbildande praktiker i ett historiskt perspektiv och av folkbildningens bildningsideal. Ett försök att

teckna en populärhistorisk berättartradition görs också. Här förs även ett resonemang om vad populärvetenskap är.

I kapitel 4 redovisas det källmaterial och den metod som använts. Det handlar om biografiskt material om Henrikson samt om hans insatser inom olika folkbildande praktiker och hans insatser som författare samt de litterära verk som studeras. Här redogörs också för de metoder som använts för analys av materialet.

I kapitel 5 studeras Henriksons roll som föreläsare. Här redogörs för hur föreläsningen som genre kan karakteriseras. Därefter redovisas Henriksons syn på föreläsningsformen samt i vilka sammanhang han framträtt som föreläsare.

Kapitel 6 beskriver Henriksons medverkan i radio. Här diskuteras kortfattat vad han ansåg om ljudradion som medium, samt hur hans medverkan i radio såg ut.

I kapitel 7 är det televisionen som står i fokus. Henriksons syn på television tecknas innan hans medverkan analyseras. Här görs även en analys av en programserie med hjälp av en medieteoretisk metod.

I kapitel 8 riktas fokus mot Henriksons litterära verksamhet. Här beskrivs hur tillkomsten, distributionen samt mottagandet och konsumtionen av *Antikens historier I–II* och *Svensk historia I–II* såg ut. Det handlar här om verkens tillkomsthistoria, när de utgavs, hur upplagesiffrorna ser ut samt hur de recenserats och bedömts. Även texten i verken är av intresse. Här görs en stilanalys för att se i vilken omfattning texten bär drag som på något sätt kan relateras till folkbildning.

I kapitel 9 görs en återkoppling till frågeställningarna i en slutanalys.

Alf Henrikson omkring 1934–35, då han var knappt 30 år. Fotografen okänd. Foto i privat ägo.

3. Bakgrund och utgångspunkter

All teori är icke längre grå.
På kalla data blir vi aldrig mätta.
Ett statens institut på hög nivå
ger säker kunskap om det enda rätta.

Med orätt tror sig somligt folk förstå
intuitivt det enkla och det lätta.
Men är det klart att ett och ett blir två?
Det tarvas mera forskning omkring detta.⁵

Tidigare forskning om Alf Henrikson är ytterst sparsam. Det år 1996 bildade Alf Henrikson-sällskapet har bland annat som syfte att ”vidga och fördjupa intresset och förståelsen för hans verk” samt ”stimulera forskning”.⁶ Sällskapet har i mindre omfattning publicerat kortare texter om hans litterära verksamhet, företrädesvis hans verskonst, i sina medlemsbrev.⁷

Kortare studier av hans dagsverser och andra verser av Tore Frängsmyr, Christer Åsberg, Catharina Grünbaum, Björn Barlach med flera finns publicerade i ett temanummer av *Parnass* – de litterära sällskapens samarbetsnämnds tidskrift.⁸ Spridda notiser om Henrikson finns också i antologier där hans verser tas upp, men det är svårt att betrakta detta som forskning.

⁵ Henrikson, Alf, ”Ballade”, *Sakta mak* (Stockholm 1968), s. 24.

⁶ Alf Henrikson-sällskapet, Syfte och historia, Alf Henrikson-sällskapets hemsida.

⁷ Se till exempel *I Alf Henriksons sällskap: medlemsbrev från Alf Henrikson-sällskapet* 2004, nr 1; 2005, nr 5; 2006, nr 3; 2006, nr 5; 2007, nr 1.

⁸ *Parnass: de litterära sällskapens tidskrift om skönlitterära klassiker* 2005, nr 2.

Alf Henriksons liv och gärning

Av trettio tusen dagar
kan ett människoliv bestå.
Den som fått leva i åttio år
såg dock inte så många som så.
Vi har färre tillfällen än vi tror
Att se dagarna komma och gå.⁹

Biografiska uppgifter om Henrikson finns i de vänporträtt som återfinns i *Möten med Alf Henrikson* samt i de självbiografiska texterna ”Författaren om författaren” och ”Mina första journalistår”.¹⁰ Enstaka uppgifter av biografiskt slag har även hämtats från artiklar.

Alf Ragnar Sten Henrikson föddes 9 juli 1905 i Huskvarna, som vid denna tid var ett brukssamhälle och dominerades av Huskvarna vapenfabrik. Hans farfar, far och, fram till giftermålet, även hans mor arbetade på Huskvarna Vapenfabriks AB. Farfadern var vapenarbetare, och hade kommit till Huskvarna som gesäll på 1860-talet, från Carl Gustafs Stads Gevärsfaktori i Eskilstuna. Fadern började också sin yrkesverksamhet som vapenarbetare. Enligt Henriksons syster Gerd Sjögren avancerade fadern till kontorist på fabriken.¹¹ Henrikson uttryckte det också som ”Så småningom blev han snarare kontorist.”¹² Trots detta framhålls på flera ställen Henriksons arbetarklassbakgrund, och det formuleras som att han var son till en vapenarbetare eller vapensmed.¹³ Det verkar som om Henrikson ville framhålla

⁹ Henrikson, Alf, ”Siffror”, *Tittut* (Stockholm 1992), s. 7.

¹⁰ Alf Henrikson-sällskapet, *Möten med Alf Henrikson* (Huskvarna 1997); Henrikson, Alf, ”Författaren om författaren”, *Parnass* 2005, nr 2, s. 7–11. Texten är troligen ursprungligen skriven i början av 1990-talet; Henrikson, Alf, ”Mina första journalistår”, *Ur Dagens Nyheter:s historia 1922–1946 del III* av Ivar Ljungquist (Stockholm 1954), s. 486–490. I den utsträckning det varit möjligt har uppgifterna kontrollerats mot *Vem är det: svensk biografisk handbok 1995*, *Svenskt författarlexikon: bibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, 1963, 1968, 1975, 1981 och *Publicistklubbens porträttmatrikel: biografiska uppgifter om publicistklubbens medlemmar*, 1952.

¹¹ Sjögren, Gerd, 1997, ”Söndagsbarn”, *Möten med Alf Henrikson*, s. 5.

¹² Johnson, Staffan, ”Alf Henrikson med blick för versskrivandets sköna konst”, *SKTF-tidningen* 1991, nr. 2, s. 5.

¹³ Se till exempel, Adrup, Karl Anders, ”Henrik”, *Tingstens tid: en krönika om DN 1946–1963 del 1* (Stockholm 1989), s. 164; Gellerfelt, Mats, ”Alf Henrikson: i hans

sin arbetarklassbakgrund. Han karaktäriserade själv sitt hem som ”ett ordinärt arbetarhem”.¹⁴

Redan innan Henrikson kunde tala rent lärde han sig de latinska namnen på växter av sin farfar. Farfadern brukade också deklamera Stiernhielm och Atterbom för honom. Det är alltså uppenbart att hans intresse för latin och poesi grundlades mycket tidigt. Såväl fadern som modern läste mycket, vilket innebar att det fanns många böcker i hemmet. Fadern var bland annat intresserad av Österlandets mystik och religioner, ett intresse som Henrikson också kom att dela, vilket bland annat kom till uttryck i hans författarskap.¹⁵

Henrikson lärde sig läsa innan han började skolan, och han hade ett stort intresse av att läsa redan som barn. Exempel på verk av författare som fanns i hemmet var Gustaf Fröding, Viktor Rydberg, Verner von Heidenstam, Charles Dickens, Jack London samt Johan Bergmans och Emil Svenséns *Världshistoria*, vilken omfattar sju band.¹⁶ Den hade Henrikson läst ut redan vid tio års ålder. Hans lärare i folkskolan berättade för föräldrarna att deras son kunde mer historia än läraren själv.¹⁷

Efter den sexåriga folkskolan fortsatte Henrikson med realskolan, och efter den latinlinjen vid läroverket i Jönköping. Första året på läroverket hoppade han över. Istället tenterade han av alla ämnen som han läst in på egen hand under en sommar. Bland ämnena fanns första årets latin. Senare i livet sade Henrikson att han var besluten att bli folkbildare redan när han började på läroverket i Jönköping. Enligt egen utsago visste han som arbetargrabb att behovet av folkbildning inte var något klassbundet eftersom det ”fanns dumskallar bland överklassens barn”.¹⁸ Henrikson hade således redan som ung folkbildande ambitioner.

huvud lever historien”, *Månadsjournalen* 1990, nr. 2, s. 60; Grevenius, Herbert, ”Alf Henrikson”, *Den unga parnassen: ett urval av Gustaf Näsström och Martin Strömberg* (Stockholm 1947), s. 125.

¹⁴ Henrikson, ”Författaren om författaren”, s. 7.

¹⁵ Sjögren, Gerd, s. 5f.

¹⁶ Henrikson, ”Författaren om författaren”, s. 7.

¹⁷ Sjögren, Gerd, s. 6.

¹⁸ Carlsson, Stig, ”Folkbildaren Alf Henrikson, 78: – Vi är fortfarande lika obegåvade”, *Norrländska socialdemokraten* 1983-01-26.

Latinlinjen på läroverket innebar studier i latin och grekiska, lite franska, historia och svensk litteraturhistoria. Här grundlades Alf Henriksons kunskaper i grekiska. Intresset för de antika språken behöll han hela livet. Latinlinjen innebar att studierna innehöll mycket litteratur av antika och svenska författare, men ytterst lite av övrig europeisk litteratur. Henriksons lärare i historia (som för övrigt även var bibliotekarie) fick Henrikson att läsa Goethes poesi, trots att det inte ingick i utbildningen.¹⁹ Även detta kan ha haft betydelse för hans lyriska produktion. Henrikson beskrev detta som livsavgörande.²⁰ År 1925 tog Henrikson studentexamen. Henrikson tog alltså både realexamen och studentexamen, vilket får betecknas som ovanligt för pojkar med hans bakgrund. Under de här åren var han verksam i litterära skolföreningar och bidrog med sådant som han själv hade skrivit. Han skrev texter till musik och bland annat lokalrevyer.²¹ När han var femton eller sexton år skrev han texter till en revy som uppfördes i Huskvarna Folkets hus.²²

Efter studentexamen hade han tänkt läsa klassiska språk i Lund, målet var att bli lärare. Dock fanns inga ekonomiska medel för detta. Henrikson läste emellertid vidare på egen hand. Han skaffade sig en studiehandbok från Lunds universitet, och läste de texter på latin som fanns upptagna i den. Här märks återigen hans intresse för de klassiska språken, och för antiken. Det faktum att han inte läste vid ett universitet innebar att han inte kom att skolas in i någon akademisk disciplin, vilket även det måste ha haft betydelse när han började publicera texter och skulle välja en språklig stil. Det kan även ha haft betydelse så tillvida att han som författare inte hade något akademiskt anseende att värna om. Som nybliven student började han söka efter arbete. År 1926 utannonserade Radiotjänst en anställning som hallåman. Denne skulle fungera som hjälp åt Sven Jerring och Walter Holmstedt. Henrikson fick visserligen inte tjänsten, men detta kom att få viss betydelse senare.²³

¹⁹ Henrikson, "Författaren om författaren", s. 7.

²⁰ I vilken betydelse det var det framgår dock inte. Ibid., s. 7.

²¹ Sjögren, Gerd, s. 6.

²² Petersson, Olof, 1997, "Ungdomsåren: Olof Petersson samtalar med Alice Ljungqvist", *Möten med Alf Henrikson*, s. 9.

²³ Henrikson, 1954, s. 487.

Henrikson gjorde ett års militärtjänst på Militärskolan i Norrköping. Eftersom han under flera års tid skrivit vers, började han fundera på att publicera sig. Han skickade in en del av sina alster till Bonniers. De blev antagna och hans första diktsamling *Jazzrytm* publicerades på våren 1927. Detta var Henriksons debut som författare och den skedde således när han var 21 år. För diktsamlingen fick han ett arvode på 230 kronor, och Karl Otto Bonnier skrev att det ”är mer än vad en debuterande författare brukar få”.²⁴ Det var alltså som versskrivare han först publicerade sig.

För att kunna försörja sig var det journalistiken Henrikson sökte sig till. Han fick en volontärtjänst på *Jönköpings-Posten* genom sin vän Agne Hamrin som var redaktionssekreterare där. Här fick han arbeta med familjesidan, och lärde sig en del om reportage och redigering.²⁵ Han fick också känsla för detaljer, menade han. Det innebar bland annat att ta reda på sakuppgifter och vara noga med stavningen av personnamn.²⁶

Samtidigt skrev han diktsamlingen *Tjuvgods*. Den kom att refuseras av Bonniers, men gavs ut på Tidens förlag 1928. Under 1928 och halva 1929 vistades Henrikson i Danmark och Nordtyskland. Därifrån skickade han hem kåserier både på vers och på prosa. Dessa skickades till flera tidningar i Sverige, och publicerades ibland i *Jönköpings-Posten* och *Dagens Nyheter*. Chefredaktören på *Dagens Nyheter*, Sten Dehlgren, skickade brev med påpekanden angående manuskripten emellanåt. Henrikson fick från honom 1928 erbjudandet att komma till *Dagens Nyheter*s redaktion i Stockholm för att ”diskutera en sak”. Henrikson kom tillbaka till Sverige och erbjöds att skriva ett kåseri under den stående rubriken ”Jag läser”. Tanken var att *Dagens Nyheter* skulle få en motsvarighet till signaturen ”Berco” som skrev uppskattade kåserier i *Stockholms Dagblad*. Henrikson skrev två kåserier, och sedan försvann vinjetten.²⁷ Han var troligen ännu inte mogen uppgiften. Henrikson återvände till Huskvarna och senare till Danmark.

Under juni 1929 vistades han i Köpenhamn. Där fick han ett brev från riksprogramchefen på Radiotjänst, Julius Rabe, som läst Henriksons

²⁴ Henrikson, ”Författaren om författaren”, s. 7.

²⁵ Ibid. s. 7.

²⁶ Sjögren, Gerd, s. 7.

²⁷ Henrikson, 1954, s. 487.

diktbok. Eftersom man behövde en ny hallåman undrade han om Henrikson var intresserad. Henrikson återvände till Sverige och fick i Jönköping vara hallåman för ett barnprogram och gjorde ett mikrofonprov. Detta fick männen på Radiotjänst i Stockholm lyssna på, och Henrikson reste till Stockholm för att genomgå det slutliga provet under överinseende av Bo Willners på Radiotjänst.²⁸ Vid intervjun skulle han bland annat visa prov på innanläsning, vilket han fullständigt misslyckades med. Självtänade Henrikson längre fram att det var hans skyddsängel som ingrep, för detta gjorde att han inte blev fast på Radiotjänst.²⁹ Detta hindrade dock inte att han senare i livet deltog i radioprogram som sändes i Sveriges Radio.

Henrikson var i Stockholm utan pengar, och han kände ingen han kunde låna av. Han skrev ett kåseri om landsortsbons syn på Stockholm och gick till *Dagens Nyheter* för att försöka få det publicerat. Där fick han av Sten Dehlgren veta att han via brev erbjudits ett semestervikariat på tidningen.³⁰ Henrikson fick vikariat som reporter, och han fick ganska snart även skriva vers i tidningen. Detta låg närmare till hands än reporterjobbet med tanke på vad han tidigare hade publicerat. Utformandet av dagsverserna som skulle publiceras i tidningen skedde i samarbete med tecknaren Carl Agnar Jacobsson. Anledningen till att han fick skriva vers var att den ordinarie dagsverspoeten med signaturen ”Den blyge” (Georg Paulsson) hade semester. Den 1 september 1929 omvandlades vikariatet till fast anställning som reporter.

På *Dagens Nyheter* kom han i kontakt med flera kända medarbetare. Här fanns namn som Torsten Fogelquist med ett förflutet i folkbildningssammanhang. Han hade varit föreläsare samt lärare och rektor för Brunnsviks folkhögskola. Här märks också namn som Oscar Rydquist, Johannes Wickman, Ivar Ljungquist, Hadar Hessel, Mac Nyblom, Sigfrid Bergh och Staffan Tjerneld, vilka var erfarna tidningsmän. Ibland syntes också Tor Hedberg, Bo Bergman och Vilhelm Peterson-Berger. Henrikson menade att redaktionen var ”en stimulerande miljö av kunskap, espri och gott kamratskap”.³¹ Detta har han skrivit om i dikten ”Tegelbacken”, som lyder:

²⁸ Ibid., s. 487f.

²⁹ Ibid., s. 488.

³⁰ Ibid., s. 488ff.

³¹ Henrikson, ”Författaren om författaren”, s. 8.

Världen förändras, gunås så visst.
Det var här Dagens Nyheter låg.
Där uppe stod Torsten Fogelquist
Och sjöng psalmer med eldig håg.
Hit kom Bo Bergman i senan kväll
från teatern och skrev någon spalt.
Sickna bilbroar, sicket ett snusbrunt hotell
Som senare tagit gestalt!³²

År 1929 började även tecknaren Birger Lundquist sin anställning på tidningen. Det är inte helt fel att påstå att Henrikson i viss mån även kom i kontakt med Klarabohemerna. Henrikson kände till exempel Nils Ferlin, och han har ägnat honom en betraktelse. Dock menade Henrikson att Ferlin hade egenskaper som inte alls utmärker en bohem: noggrannhet, uthållighet, flit och tålmod.³³ Ferlin nämns vid namn i dikten om Café Cosmopolite, vilket var ett tillhåll för Klarabohemer. En del av Henriksons vers handlar också om Klarakvarteren och minnen av Klara.³⁴

År 1930 utkom den tredje diktsamlingen, *Bönekvarn*. Även den gavs ut av Bonniers. Den ordinarie dagsverspoeten dog kort efter att Henrikson börjat sin anställning, och från 1930 fick han ansvara för dagsverserna och skrev under signaturen ”Henrik” och ”H”.

Vid sidan av anställningen på *DN* författade Henrikson andra texter som inte publicerades i tidningen. År 1932 skrev han en operatext åt Hilding Rosenberg, med titeln *Resa till Amerika*. Han skrev även flera revyer och pjäser under 30-talet. Som exempel kan nämnas *Moralitet vid en stenkross* (1937), även känd under namnet *Den ljusnande tid*, som handlar om de svenska folkrörelsernas framväxt. Ett annat exempel är *Lyckan kommer* (1938). 1940 skrev han texten till *Vi ska tömma vår spargris – Obligationsmarschen* med musik av Lars-Erik Larsson.

Vid andra världskrigets utbrott kom Henrikson att tillhöra Jämtlands fältjägarregemente. Detta innebar att han låg i beredskapstjänst

³² Henrikson, Alf, ”Tegelbacken”, *Ålvorna dansar i Humlegården* (Höganäs 1998), s. 65.

³³ Henrikson, Alf, ”Nils Ferlin”, *Om allt möjligt: kåserier och betraktelser i många ämnen, från många år ur skiftande sammanhang* (Huskvarna 2005), s. 90.

³⁴ Se till exempel avsnittet ”Minnet av Klara” i *Ålvorna dansar i Humlegården*, s. 53–74.

vid svenska Finlandsgränsen. Under den tiden startade han *Fältjägarposten* i Haparanda 1940–1941, som han även själv skrev i.³⁵ Under kriget skrev han också en pjäs tillsammans med sin DN-kollega Staffan Tjerneld med titeln *Den stora frågan* (1943), vilken handlar om den svenska befolkningsfrågan. Från och med 1942 började Henrikson sitt samarbete med Birger Lundquist på DN:s ”Namn och nytt”-sida. Lundquist illustrerade Henriksons reportage och dagsverser. De samarbetade under tio års tid och förutom publiceringen i *DN* utkom även ett antal böcker med Lundquist som illustratör. Under kriget samarbetade Henrikson också med Hwang Tsu-Yü och tillsammans översatte och tolkade de kinesiska dikter vilka trycktes i *DN* och rönte stor uppskattning.³⁶

Lundquist dog 1952, och i samband med det slutade Henrikson som tidningsreporter. Dock fortsatte han att skriva dagsverser fram till sin dödsdag. Vid sidan av dessa skrev han nu sina mest lästa och spridda verk. Efter Lundquists bortgång började Henrikson sitt samarbete med bland andra illustratören Björn Berg.

Henrikson kom i kontakt med många författare, konstnärer, kulturpersonligheter och akademiker under sitt liv. Han brukade byta böcker med Ivar-Lo Johansson, Harry Martinson och Eyvind Johnson.³⁷ Han var också som tidigare nämnts nära vän med Nils Ferlin. En del av dessa nämns vid namn i enstaka verser. Henrikson skrev tillsammans med Nils Ferlin och konstnären Algot Törneman till Karl Asplund där de presenterade en idé att bilda en organisation eller förening som skulle verka för att de lyriska författarna fick sina intressen tillgodosedda. Det skulle bland annat innebära att upphovsmän skulle få ersättning när deras verk framfördes eller sjöngs offentligt.³⁸ De stämde möte med Karl Asplund på STIM:s lokaler i Stockholm. Detta ledde dock inte till något beslut om ersättning. Henrikson var medlem i både Nils Ferlin-sällskapet och Birger Sjöberg-

³⁵ Sjögren, Gerd, s. 6.

³⁶ Jönsson, Ulf, 1974, ”Började som kriminalreporter men blev dagsversens mästare. Möte med H.”, *Arbetarbladet* 1974-11-28; Elfving, Ebba, ”Svenska folkskolans vänner bjöd på Alf Henrikson. Författarträff på Finns”, *Hufvudstadsbladet* 1985-11-17.

³⁷ Bussqvist, Anjakarin, ”Alf Henrikson 85 år ung och mycket produktiv”, *Göteborgs-posten* 1990-07-08.

³⁸ Törneman, Algot, Henrikson, Alf, Ferlin, Nils, Brev till Karl Asplund, 1941-11-26.

sällskapet. Det är inte så märkligt med tanke på att samtliga skrev vers. Henrikson fick också Nils Ferlin-sällskapets hederspris 1981.

Henrikson var medlem i ett flertal organisationer och föreningar. Som exempel kan nämnas Sveriges författarförbund, Publicistklubben, Svenska PEN-klubben, Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Lärdomshistoriska samfundet, Gastronomiska akademien och Föreningen för orientaliska studier.³⁹

Han fick under sin livstid flera utmärkelser och priser. År 1968 blev han hedersdoktor vid Stockholms universitet och 1987 utnämndes han till professor. Han fick 1964 boklotteriets "Lilla Nobelpris". 1973 erhöll han Trevipriset, 1979 Övralidspriset och Sankt Eriksmedaljen, 1982 Kungliga Vitterhetsakademiens inskriftsmedalj i silver. Samma år blev han utsedd till "författarcentrums hederspoet". År 1984 fick han av Svenska akademien Karin Gierows pris för "kunskapsförmedlande framställningskonst", och 1986 fick han Arbetarrörelsens minnesfonds kulturstipendium. Tre år senare 1989 fick han Litteraturfrämjandets hederspris samt Vingpennan. Han fick också mottaga Athenvännernas pris av Svenska Atheninstitutets vänner, och 1991 fick han Natur och Kulturs Kulturpris.⁴⁰ Som synes så var det en bredd på priserna, och de visar att han hade en förankring i många kretsar.

Trots att Alf Henrikson officiellt gick i pension 1970 slutade han inte att skriva, utan var aktiv in i det sista. Han avled 9 maj 1995 vid en ålder av 89 år. Sammanlagt kom Henrikson att skriva över 20 000 verser och över hundra böcker. Det intressanta med hans produktion är att det är svårt att göra en periodindelning beroende av genre eller vad han skrev. Under hela sitt författarskap växlade han mellan vers, historiska verk, skådespel, och operaöversättningar. Därför är det svårt att studera hans produktion kronologiskt och mer fruktbart att gruppera hans verk efter materialtyp.

Han översatte ett tjugotal operor samt operetter från ett flertal språk. Som exempel kan nämnas: *Odysséus återkomst* (Monteverdi), *Livet på Månen* (Haydn), *Trollflöjten* (Mozart), *La Traviata* och *Falstaff* (Verdi), *Hoffmans äventyr* (Offenbach), *Maskerad* (Carl Nielsen) och *En midsommarnattsdröm* (Benjamin Britten). Han hade således

³⁹ Alf Henrikson-sällskapet, "Medlemskap i föreningar", Alf Henrikson sällskapets hemsida.

⁴⁰ Alf Henrikson-sällskapet, "Priser och utmärkelser", Alf Henrikson-sällskapets hemsida.

även kunskaper i italienska, tyska och engelska. Han skrev också sångtexter till melodier av Charlie Norman, Hugo Alfvén med flera.

Som exempel på skådespel kan nämnas *Moralitet vid en stenkross* (1937), *Lax, lax lerbak: ett Stockholmsspel* (1948) samt *Bara tusen korta år* (1993).

Bland hans historiska verk kan förutom *Antikens historier* (1958) och *Svensk historia* (1963) nämnas *Kinesisk historia* (1967), *Byzantinisk historia* (1971), *Isländsk historia* (1981), *Dansk historia* (1989) och *Biblisk historia* (1990). Dessa böcker fick ett likartat utförande. Detta gör att de kan betraktas som en serie. Andra verk med historisk inriktning är *Erikskata* (1950), *Alla tider* (1978), *Det västliga Hellas* (1978), *Alltifrån Roms grundläggning* (1984), *En skandinavisk historia* (1992) samt *Historiebok* (1994).

Bland hans diktsamlingar kan nämnas *Vers* (1945), *Glam: teckningar och vers året runt* (1956), *Varvet kring Solen* (1959), *Medan göken tiger* (1964), *Aftonkvist* (1966), *Sakta mak* (1968), *Tittut* (1992), *Tillrop* (1994) och *Rim & reson* (1995). Dikterna växlar mellan olika versmått: jambisk och trokeisk, daktylisk vers, etc. Det är dock alltid vers i bunden form. Hit kan även föras *Verskonstens ABC: en poetisk uppslagsbok* (1982). Till uppslagsverken hör även hans bok *Hexikon en sagolik uppslagsbok* (1981), omtryckt som *Hexikon som lexikon* i samarbete med Disa Törngren och Lars Hansson samt *En uppslagsbok A-Ö* fördelad på 21 band (1990–1995).

Henrikson hade, vilket antytts, även ett intresse för Fjärran östern och främst Kina. Det märks i böcker som *Kineser: kinesiska dikter i översättning* (1945; i samarbete med Hwang Tsu-Yü), *Samtalen med Konfucius* (1949), *Kinesiska tänkare* (1952), *Kinesiska dikter* (1945), och *Fem vise män från Kina* (1969). Flertalet av hans böcker trycktes i flera upplagor och utgåvor. De verk som omnämns här är enbart en del av hans omfattande produktion.

Folkbildning som begrepp

Folkbildning som begrepp har ingen klart fastslagen allmänt erkänd definition, och det är osäkert om en sådan är möjlig. Idéhistorikern Bernt Gustavsson gör åtskillnad mellan folkbildning som ord, be-

grepp och företeelse. Han för bland fram annat åsikten att folkbildning som företeelse är universell, begreppet bildning är västerländskt och begreppet folkbildning nordiskt.⁴¹ Det finns olika utgångspunkter att ta i beaktande vid ett försök att definiera folkbildning som begrepp. Vilka som väljs beror på i vilken tradition man menar att folkbildningsforskning har bedrivits. Åtminstone tre skilda perspektiv kan urskiljas. Dessa är institutionsperspektivet, mottagar- eller deltagarperspektivet samt intentionsperspektivet.

Den traditionella definition av folkbildning, som är relativt utbredd, är den institutionaliserade eller institutionsbaserade och utgår från de institutioner som bedriver verksamheter, vilka kan karakteriseras som folkbildande. De institutioner som avses är folkbibliotek, folkhögskolor, föreläsningföreningar och studieförbund. En forskare som företräder detta synsätt är Gunnar Sundgren. Han skriver:

Jag har tidigare hävdat och gör så alltså att svensk folkbildning som samhällsfenomen inte går att förstå utan att vi behandlar den som en institutionaliserad och delvis professionaliserad verksamhet.⁴²

Sundgrens definition kan till viss del förklaras med hans bakgrund som lärare inom folkhögskolesektorn. En liknande definition förekommer också hos Gösta Vestlund i hans översikt över folkbildningen och folkbildningsarbetet i Sverige i *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning*. Han skriver:

Med folkbildningsarbete menas här verksamheten i föreläsningorganisationer, folk- och rörelsebibliotek, folkhögskolor och studieförbund, till viss del också likartad verksamhet i folkrörelserna.⁴³

Vestlund medger att det inte är någon heltäckande bild han ger. Den institutionsbaserade definitionen är vanligt förekommande när man traditionellt talar om folkbildning. Det är också en definition man

⁴¹ Gustavsson, Bernt, ”Att tänka om folkbildningsidén”, *Om folkbildningens innebörder: nio försök att fånga en företeelse*, red. Bosse Bergstedt & Staffan Larsson (Linköping 1996), s. 59, 67.

⁴² Sundgren, Gunnar, *Demokrati och bildning: essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart* (Borgholm 2000), s. 10.

⁴³ Vestlund, Gösta, *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning: det svenska folkets bildningshistoria – en översikt* (Stockholm 1996), s. 9.

återfinns i uppslagsverk och lexika. Troligen har denna sin grund dels i att de som skrivit om folkbildning själva har verkat inom någon eller några av institutionerna, dels i att statsmakterna utgått och utgår från institutionerna när det gäller de folkbildande verksamheter som erhåller statsbidrag. Utgår man enbart från statsbidragssystemet innebär det att vi inte har någon fri folkbildning (och kanske aldrig har haft) i bemärkelsen fri från stat och överhet.

En ännu snävare definition av begreppet återfinns i den senaste statliga utredningen *Statens utvärdering av folkbildningen 2004*, SOU 2003:125. Där står: ”Folkbildningen består av två delar, studieförbund och folkhögskolor.”⁴⁴ Det framgår också av titeln på utredningens slutbetänkande: *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*. Detta skulle kunna sägas vara en modern definition som framförallt är giltig när det gäller de verksamheter som även idag är berättigade till statsbidrag. Den har dock föga relevans när man väljer att studera folkbildning i ett historiskt perspektiv. Dessutom finns det också en del verksamheter som inte omfattas av den, men vilka ändå kan sägas vara folkbildande i och med att de förmedlar kunskap (och tillhandahåller information). Som exempel kan anföras olika kulturarrangemang, olika rörelser där människor samlas kring ett gemensamt intresse eller en viss fråga som kvinnorörelsen, miljörörelser och EU-rörelser.

Man kan alltså på goda grunder ifrågasätta denna snäva definition av folkbildning som begrepp. Nyare forskning har ifrågasatt om folkbildning verkligen kan förklaras så entydigt att man utgår från ett institutionsperspektiv.⁴⁵ Det är en definition som inte tar hänsyn till en del av de andra praktiker som funnits och som spelat en viktig roll när det gäller att sprida bildning till en större grupp.

Ett sätt att vidga begreppet är att frikoppla bildningsprocessen från institutionerna och istället rikta fokus mot mottagaren och den enskilde individens bildning, tankar och känslor. Det skulle innebära ett deltagar- eller ett mottagarperspektiv. Här ses mottagarna och

⁴⁴ Björklöf, Anna et al., ”Folkbildningsrådets myndighetskontroll”, *Fyra rapporter om folkbildning Delbetänkande av utredningen för Statens utvärdering av folkbildningen 2004*, SOU 2003:125 (Stockholm 2003), s. 16.

⁴⁵ Se antologin *Om Folkbildningens innebörder*, 1995.

publiken som medskapande.⁴⁶ En sådan definition skulle bland annat kunna innefatta radio och television, och betrakta en del av deras utbud som folkbildning. Här är publiken viktig som mottagare, deltagare och medskapare. Ett annat förslag är att studera de folkbildande praktikerna och låta dem ge innehåll åt begreppet.⁴⁷

Ytterligare ett sätt att vidga och i viss mån omdefiniera folkbildningsbegreppet är att anlägga ett intentionsperspektiv.⁴⁸ Här tar man hänsyn till själva ambitionen med att sprida bildning. Detta är något som bland annat skulle kunna synliggöra kvinnornas insatser inom folkbildningen eftersom företrädarna för de institutionsbaserade folkbildande praktikerna huvudsakligen varit män. Man kan alltså säga att den traditionella definitionen framförallt tar hänsyn till den folkbildning som männen bedrev, medan kvinnornas roll inte synliggörs. Man kan ta fasta på verksamheter som har en bildande ambition. Exempel på kvinnliga folkbildande praktiker är Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtts medborgarundervisning, det medborgarbildningsprojekt som bedrevs inom Fogelstadgruppen, det arbete kvinnor bedrev för sexualupplysning och födelsekontroll.⁴⁹ Även deltagarperspektivet skulle kunna synliggöra kvinnornas roll inom folkbildningen och de kvinnliga formerna av folkbildande verksamhet.

Denna studie kommer att utgå från institutionsperspektivet för att undersöka Henriksons verksamhet som folkbildare. Deltagar- eller mottagarperspektivet kommer inte att studeras med avseende på mottagarna, dock kommer radions och televisionens funktioner som folkbildare att inbegripas i analysen. Slutligen kommer ett resonemang att föras om de intentioner och ambitioner Henrikson hade med att ge ut böckerna.

⁴⁶ Nordberg, Karin, 1996, "Aschberg som folkbildare: om ett begrepp och dess komplikationer", *Om folkbildningens innebörder*, s. 21f.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 28f.

⁴⁸ Rydbeck, Kerstin, 2001, "Kvinnorna innanför och utanför ramarna: om folkbildningsbegreppet och könsperspektivet, *Folkbildning och genus – det glömda perspektivet*, red. Karin Nordberg & Kerstin Rydbeck (Linköping 2001), s. 30f.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 31.

Folkbildande praktiker

Det är tveksamt om man skulle kunna ange en exakt tidpunkt för den svenska folkbildningens födelse. Folkbildningsmannen Sigfrid Leander har fört fram åsikten att 26 oktober är bildningscirkelarnas födelsedag och att 1845 är folkbildningens födelseår. Det var detta datum som Stockholms bildningscirkel bildades. Mot detta påstående kan invändas att bildningscirkelarna, som grundades på 1840- och 1850-talen, fick en relativt kort livslängd, och Stockholms bildningscirkel upplöstes 1861.⁵⁰ Det finns således ingen obruten kontinuitet från bildningscirkelarna till de senare folkbildande praktikerna, även om ambitionen och idéerna var gemensamma. Dessutom fanns folkbildande initiativ innan dess.⁵¹ År 1834 startade exempelvis Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande sin verksamhet.⁵² Dock kan man knappast tala om embryot till folkbildning på 1830-talet enligt institutionsperspektivet, eftersom de institutioner som brukar föras fram som utmärkande för folkbildning ännu inte hade börjat sin verksamhet. Sin redogörelse för Stockholms arbetareinstituts historia betitlade Leander *Folkbildningens födelse*. Med tanke på att det grundades 1880 kan det snarast betraktas som att senarelägga födelsen av en svensk folkbildning.

Det skulle kunna vara lämpligt att utgå från de olika folkrörelsernas framväxt. Det handlar då främst om frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.⁵³ Utan tvekan var de en förutsättning för uppkomsten av folkbildning som mer omfattande företeelse.

Inom folkrörelserna kunde man få kunskap om demokratiska arbetsformer. Det handlade om att leda sammanträden, skriva protokoll, tala högt och hålla omröstningar. Man poängterade medborgerliga friheter såsom yttrandefrihet, trosfrihet, församlingsfrihet och röst-

⁵⁰ Leander, Sigfrid, *Folk och bildning: jämförande studier till omkring 1870 som inledning till en svensk folkbildningshistoria* (Stockholm 1974), s. 361, 368.

⁵¹ Se exempelvis Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1880–1870* (Stockholm 1985).

⁵² Leander nämner visserligen Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, men menar att bildningscirkelrörelsen var ”det första organisatoriska, direkt folkbildande försöket” vilket enligt Leander inte förkommit tidigare.

⁵³ De finns naturligtvis fler folkrörelser. Som exempel kan nämnas idrottsrörelsen, kvinnorörelsen, hembygdsrörelsen.

rätt.⁵⁴ Många medlemmar var med i mer än en folkrörelse, och samtliga rörelser arbetade politiskt, om än i olika former.⁵⁵

Henriksons anknytning till folkrörelserna är inte helt lätt att fastställa. Med tanke på att han själv framhåller sin arbetarklassbakgrund skulle man kunna förmoda att han sympatiserade med arbetarrörelsen. Han umgicks, vilket tidigare nämnts, med författare som Ivar Lo-Johansson, Harry Martinson och Eyvind Johnson, vilka kan karakteriseras som arbetarförfattare. Det finns emellertid inga uppgifter om att han varit med i någon folkrörelse, och Henrikson gör inga politiska ställningstaganden i sitt författarskap. Med hänseende på ifrågavarande framställning kan konstateras att första upplagan av *Svensk historia* av folkrörelserna enbart behandlar nykterhetsrörelsen och det endast kortfattat. I tredje upplagan redogörs även för frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen. Det är dock förhållandevis korta textpartier och ingen ingående beskrivning av deras betydelse för samhället görs. Begreppet ”folkbildning” tas inte upp över huvud taget. Emellertid hade Henrikson behandlat de svenska folkrörelsernas framväxt tidigare, i det redan nämnda skådespelet *Moralitet vid en stenkross* (1937). Där förekommer bland annat nykterhetsrörelsen (Godtemplarorden), arbetarrörelsen (August Palm) samt ABF.⁵⁶

Föreläsningsverksamheten

Föreläsningsverksamheten är den folkbildande praktik som, definierad utifrån institutionsperspektivet, Henrikson tydligast verkade inom. Han hade en genomgående positiv syn på föreläsningsverksamheten som folkbildande praktik och han uppträdde både som föreläsare och åhörare.⁵⁷ Detta kan illustreras genom versen ”Föredrag”:

Kunskapens urgrund är detta
och lärdomens hemlighet
att någon som vet får berätta
för andra som inte vet.

⁵⁴ Vestlund, s. 60.

⁵⁵ Ibid., s. 59f.

⁵⁶ *Moralitet vid en stenkross* (textversion) recenserades i Samverkande bildningsförbundens tidskrift *Folklig kultur* 1938, s. 342–343.

⁵⁷ Se kapitlet ”Alf Henrikson som föreläsare”.

Om alla som ingenting lärde
berättar för någon som kan
så är fakta av ringa värde
och kommer oss knappast an.⁵⁸

Föreläsningar i folkbildande syfte hade förekommit innan de egentliga folkrörelserna etablerades. Inom Svenska nykterhetsällskapet hade till exempel Peter Wieselgren verkat som kringresande föreläsare mellan åren 1838 och 1846 samt 1855. Även de olika bildningscirkularna på 1840- och 1850-talen bedrev föreläsningsverksamhet. Sammanlagt fanns 32 bildningscirkular i landet. En del föreläsningar kunde locka upp till 1000 personer.⁵⁹ Även folkrörelserna hade en omfattande verksamhet där det bland annat ingick föreläsningar.

Det första försöket att satsa på rena föreläsningar var Stockholms arbetareinstitut som 1880 grundades av läkaren Anton Nyström. Alf Henrikson har beskrivit grundandet i ett kåseri betitlat ”Föreläsning”:

Den 3 oktober 1880 höll Stockholms Arbetareinstitut invigningsfest i Berns salong, där doktor Anton Nyström talade över ämnet ”Arbetarklassens upplysning” inför en högtidsklädd publik som knappast tillhörde socialgrupp III.⁶⁰

Nyströms ambition var dock att institutet skulle vara öppet för alla samhällsklasser men först och sist för arbetare. Sina idéer om ett föreläsningsinstitut hade han formulerat redan fem år tidigare:

en allmän undervisningsanstalt, som skulle kunna bidra till upplysningens spridning till *alla* samhällsklasser. Denna institution skulle kunna ha till huvudmål: fri och vetenskaplig undervisning i form av fullständiga och systematiska föreläsningskurser huvudsakligen i naturvetenskaper och historia. Ett folkbibliotek skulle ock där finnas tillgängligt.⁶¹

⁵⁸ Henrikson, Alf, ”Föredrag”, *Rim och reson* (Stockholm 1995), s. 15.

⁵⁹ Vestlund, s. 44.

⁶⁰ Henrikson, Alf, 1986, ”Föreläsning”, omtryckt i *Om allt möjligt*, s. 91.

⁶¹ Leander, Sigfrid, *Folkbildningens födelse: Anton Nyström och Stockholms arbetareinstitut 1880–1980* (Stockholm 1980), s. 14.

Nyström öppnade också ett lånebibliotek i anslutning till institutet. Från 1884 utgick statsbidrag till föreläsningsverksamhet.⁶² Stockholms arbetareinstitut följdes av andra föreläsningföreningar runt om i landet. Det var först i de större städerna som initiativ till att starta föreläsningföreningar togs, men de kom sedan att sprida sig även till mindre städer och landsbygden. År 1890 fanns 97 föreläsningföreningar i landet. Dessa hade 1905 ökat till 338.⁶³ Fem år senare hade de ökat till 505.⁶⁴ Som mest fanns det vid mitten av 1950-talet 1 050 föreläsningföreningar i Sverige.⁶⁵ Stockholms arbetareinstitut kom att bedriva sin verksamhet i hundra år, alltså fram till och med 1980. En viktig institution som kan nämnas i sammanhanget är Folkbildningsförbundet, bildat 1903, som samordnade föreläsningar och bokförmedling.⁶⁶

Föreläsningföreningarna (främst Stockholms arbetareinstitut) möttes under de första åren med misstro av vissa. Nyström ansågs vara liberal, fritänkare och icke-kristlig.⁶⁷ Det var till början ett hinder för föreläsningföreningarna. Kravet för att erhålla statsbidrag var att föreläsningarna inte innehöll ämnen av politisk eller religiös karaktär. Därför kan man inte säga att föreläsningföreningarna hade någon närmare koppling till folkrörelserna, som hade dessa frågor på sin dagordning. Föreläsningföreningarna var vid sekelskiftet 1900 en etablerad och erkänd institution.⁶⁸

Studiecirkelns och studieförbundens verksamheter

Det finns inga uppgifter som tyder på att Henrikson var engagerad inom studiecirkelverksamhet eller inom studieförbund. Man skulle dock kunna föra fram åsikten att flera av hans böcker borde kunna användas inom en studiecirkel. De behandlar ämnen som är av en sådan typ att

⁶² Leander, Sigfrid, *Folkbildning och folkföreläsningar: ur en folkbildares tänkebok, folkbildningsstudier och föreläsningshistoria 1800–1975* (Stockholm 1978), s. 140.

⁶³ *Ibid.*, s. 192.

⁶⁴ Andersson, Mauritz, ”Folkliga bildningssträvanden”, *Svenska folkrörelser I: nykterhetsrörelse, politisk arbetarrörelse, fackföreningsrörelse, folkbildning, Kooperation* (Stockholm 1936), s. 115.

⁶⁵ Leander, 1980, s. 12.

⁶⁶ Vestlund, s. 80.

⁶⁷ Leander, 1980, s. 68f. Vestlund, s. 65.

⁶⁸ Vestlund, s. 66.

de kan hänföras till cirkelstudier. Dock har det inte framkommit några uppgifter om att de har använts i sådana sammanhang.

Studiecirkeln så som den kom att utvecklas inom folkrörelserna hade föregångare. Redan 1797 fanns ett läsesällskap i Uppsala, vilket skulle kunna ses som en studiecirkel.⁶⁹ Även bildningscirkelarna på 1840- och 1850-talen kan sägas ha bedrivit en form av studiecirkelverksamhet. Dessa cirklar var dock större med fler deltagare än de studiecirklar som senare kom att uppstå. Ordet ”studiecirkel” förekommer första gången 1894 inom nykterhetsrörelsen. IOGT startade de första egentliga studiecirkelarna detta år.⁷⁰ Den första studiecirkeln i ”modern” mening startade emellertid 1902 i Lund på initiativ av Oscar Olsson (”Olsson med skägget”, 1877–1950). Han har kallats ”studiecirkelns fader”, vilket inte är helt rättvisande. Olsson var inspirerad av filosofen Hans Larssons idéer om självbildning och Ellen Keys tankar om den estetiska bildningen.⁷¹ Det bildningsideal som kom att tillämpas inom studiecirkeln var självbildningsidealet. Detta bestod av tre delar: aktivt informationssökande, begrundande och personligt tillägnande av den information man insamlat och slutligen reflektion över det man lärt sig. Dessa tre aktiviteter inom studiecirkeln skedde i ett kollektivt sammanhang, i samverkan med andra.⁷² Studiecirkeln bedrevs till en början inom Godtemplarordens studiecirkelverksamhet. Studierna omfattade populärvetenskap, filosofi, statslära och samhällslära, skönlitteratur och även nykterhetsfrågor.⁷³ Studiecirkelarna ökade i antal och studieförmen spreds snart till Templarorden, Nationalgodtemplarorden, Nykterhetsorden Verdandi samt Sveriges Blåbandsförening. Mottot för cirkelarna kom att bli det av Oscar Olsson lanserade begreppet ”för folket genom folket”. Antalet studiecirklar växte stadigt och 1917–1918 registrerades 1141 inom nykterhetsrörelsen.

Arbetarrörelsen tog intryck av dessa och redan 1912 bildades Arbetarnas bildningsförbund (ABF), med syfte att bedriva studiecirkel-

⁶⁹ Wiberg, Albert, 1958, *Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingskede 1797–1824: ett bidrag till Uppsala universitets historia* (Stockholm 1958).

⁷⁰ Andersson, Bo, *Folkbildning i perspektiv: studieförbunden 1870–2000, organisering, etablering och profilering* (Stockholm 1980).

⁷¹ Gustavsson, Bernt, *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930* (Stockholm 1991), s. 156.

⁷² *Ibid.*, s. 162f.

⁷³ Vestlund, s. 107.

verksamhet. Den drivande kraften var Rickard Sandler. En bidragande orsak var säkerligen riksdagsbeslutet om anslag till rörelsebibliotek. Då var det nödvändigt att samordna verksamheten. Det var alltså arbetarrörelsen som startade det första officiella studieförbundet och ABF blev med tiden också det största studieförbundet i landet.

Övriga folkrörelser bildade också egna studieförbund i en strävan att samordna studieverksamheten. Nykterhetsrörelsens studieförbund slogs samman på 1920-talet.⁷⁴ Frikyrkorörelsens studieförbund samlades inom Frikyrkliga studieförbundet (FS), vilket tillkom 1947.⁷⁵ Även flera lantbruksorganisationer kom att bilda egna studieförbund. År 1942 bildades Folkuniversitetet (FU).⁷⁶ På 1970-talet tillkom Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV) och Medborgarskolan⁷⁷ Studieförbunden kom att bli viktiga institutioner för att förverkliga självbildningens idéer och att omsätta självbildningens ideal i praktiken.

I dag (2007) finns åtta studieförbund och antalet studiecirklar per år uppgår till ca 300 000 med 2,3 miljoner deltagare.⁷⁸

Biblioteksverksamheten

Henrikson hade en positiv syn på boken som tryckt medium, och besökte bibliotek både som låntagare och författare. Han besökte folkbibliotek i samband med författarträffar. När han letade efter litteratur var det företrädesvis forskningsbibliotek som Kungliga biblioteket han besökte, eftersom han i sitt historiska författarskap ofta utgick från originalskrifter av äldre författare. Henrikson har i ett flertal verser skrivit om KB.⁷⁹

⁷⁴ Andersson, Bo, s. 64f.

⁷⁵ Ibid., s. 84ff.

⁷⁶ Ibid., s. 221ff.

⁷⁷ Ibid., s. 102ff.

⁷⁸ Folkbildningsrådet, *Fakta om folkbildning 2007*, s. 12 Det sammanlagda antalet deltagare uppgår till 2,3 milj. men eftersom flertalet deltagare deltar i mer än en cirkel är den faktiska siffran beräknad på antalet individer 1,5 milj. per år.

⁷⁹ Se till exempel Henrikson, Alf, "Boken" *Biblioteksbladet* 1987, nr. 1, s. 184–185 och Henrikson, Alf, *Älvorna dansar i Humlegården*, radioprogrammet *Bokhyllarna* 1992-12-29 som bland annat handlar om bibliotek och minnen från bibliotek.

De första biblioteken för allmänheten var sockenbiblioteken.⁸⁰ Dessa inrättades från 1830-talet och framåt efter skotsk förebild. Ansvariga för dem var prästerskapet. Sockenbiblioteken ökade i antal, och uppgick på 1860-talet till omkring 1500.⁸¹ Dessa var alltså initierade av överheten och inte sprungna ur folkdjupen. Detta satte sin prägel på litteraturen, vilken till övervägande del var religiös och moralisk litteratur.⁸² Detta är en trolig förklaring till varför sockenkyrkbiblioteken kom att stagnera under slutet av 1800-talet.

Från 1800-talets mitt och framåt inrättades även flera lånebibliotek i städerna. Grunden för dessa var bildningscirklarna och arbetarföreningarna. Målgruppen var övre arbetarklass och lägre medelklass. Det var dock personer ur överklassen och medelklassen som tog över huvudmannskapet för verksamheten. Dessa liberala arbetarbibliotek utestängde därmed en stor del av arbetarna. Som tidigare nämnts tillkom på 1880-talet ett bibliotek i anslutning till Stockholms arbetarinstitut, och detsamma skedde vid bildandet av föreläsningsföreningar och arbetarinstitut i andra städer. Den radikala studentföreningen Verdandi och den konservativa Heimdal inrättade kring sekelskiftet 1900 vandringsbibliotek.⁸³ Även Folkbildningsförbundet sammanställde och hyrde ut vandringsbibliotek.

De viktigaste rörelsebiblioteken uppstod dock inom studiecirklarna. Det var studiecirkelbibliotek som var kopplade till folkrörelserna, och de skulle tillgodose behovet av studielitteratur. De tidigaste formerna grundades inom nykterhetsrörelsen ungefär samtidigt som studiecirklarna startade. Förvärvet inom studiecirkelbiblioteken var koncentrerat på föreningskunskap, samhällslära, svenska språket, nationalekonomi, kommunalkunskap, nykterhetsfrågor och socialistisk teori. Även skönlitteratur förekom.⁸⁴ Efter sekelskiftet 1900 började

⁸⁰ Beträffande sockenbiblioteken se Nils-Åke Sjösten, *Sockenbiblioteket – ett folkbildningsinstrument i 1870-talets Sverige: en studie av folkskoleinspektionens bildningssyn i relation till sockenbiblioteken och den tillgängliga litteraturen* (Linköping 1993).

⁸¹ Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek: historia – organisation – funktion, en översikt* (Lund 1973), s. 49f.

⁸² *Ibid.*, s. 50.

⁸³ Åberg, Åke, 1982, "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet", *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktagrupp från folkbiblioteksutredningen* (Stockholm 1982), s. 58.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 60.

statsunderstöd utbetalas åt församlingsbibliotek, kommunbibliotek och föreningsbibliotek. Detta var alltså ett erkännande av biblioteksverksamhetens betydelse i samhället. Dock omfattades inte studiecirkelbiblioteken av stödet. Under 1910-talet började folkbibliotekspionjären Valfrid Palmgren propagera för sina visioner om utveckling av folkbiblioteken. 1912 infördes efter Palmgrens utredning slutligen statsbidrag till såväl kommunbibliotek som riksförbund för studiecirkelbibliotek.⁸⁵ Beslutet innebar att de rörelsebibliotek som var anslutna till ett riksförbund med bokinköp på minst 6 000 kronor per år kunde få bidrag till bokinköpen.⁸⁶ Intressant i sammanhanget är att frikyrkörörelsen hade både egna bibliotek och egna läsecirklar som var slutna utåt. Det var först under 1930- och 1940-talet som de började bedriva studiecirkelverksamhet, och då blev berättigade till bidrag.⁸⁷

Som mest kom studiecirkelbiblioteken att uppgå till 5 000.⁸⁸ Med tiden framfördes krav på att dessa skulle inlemmas i det kommunala systemet. Så skedde också successivt, och 1965 upphörde bidragen till dem.⁸⁹

Tillsammans med arbetarbiblioteken kom studiecirkelbiblioteken att utgöra en viktig grund för uppkomsten av dagens folkbibliotek och kommunbibliotek. Från 1912 var studiecirkelbiblioteken skyldiga att öppna sina lokaler för utomstående.⁹⁰ Detta innebär att de i motsats till tidigare inte enbart var öppna för de som var medlemmar i folkrörelsen.

Folkhögskolornas verksamhet

Som framgått studerade Henrikson aldrig vid någon folkhögskola. Det främsta skälet för detta var att han hade möjlighet att studera vid gymnasiet och att ta studentexamen. Detta innebär att universitetsstudier var det självklara valet när han planerade att studera vidare. Detta förhållande hindrade dock inte att Henrikson kunde besöka

⁸⁵ Palmgren hade dock inte medtagit studiecirkelbiblioteken i sin utredning av vilka bibliotek som skulle få statligt stöd. Det var på grund av andra sakkunniga som Knut Kjellberg, Oscar Olsson med flera som gjorde att bidrag även kom att utgå till dessa.

⁸⁶ Andersson, Bo, s. 107f.

⁸⁷ Åberg, s. 59.

⁸⁸ Ottervik & Möhlenbrock, s. 50.

⁸⁹ Jacobson Thord Plænge, "Folkbiblioteken under 1960- och 70-talen", *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktagrapport från folkbiblioteksutredningen* (Stockholm 1982), s. 90f.

⁹⁰ Åberg, s. 62.

folkhögskolor som föredragshållare, och att han insåg deras betydelse för bildning och kunskapsförmedling.

De första folkhögskolorna började sin verksamhet 1868. Detta år grundades de första högre folkskolorna (folkhögskolorna) i Önnestad (i närheten av Kristianstad, Skåne), Hvilan (i Åkarp, Skåne) och Herrestad (Lunnevad, Östergötland). Initiativtagare till skolorna var i allmänhet självägande bönder. Undervisningen som gavs kan karakteriseras som allmän medborgerlig bildning.⁹¹ Dock kan man säga att det ur kunskapsmässig aspekt fanns likheter med folkrörelsernas bildande verksamheter. Från 1872 började statsanslag utgå till folkhögskolorna. År 1875 började sommarkurser ges till kvinnliga elever som kom från samma grupp som de manliga, och från 1885 gavs även vinterkurser för kvinnliga elever. En del lantmannaskolor uppstod i spåren av folkhögskolorna och erbjöd undervisning med lantbruksinriktning. Landstingen initierade flera folkhögskolor, och nya folkhögskolor tillkom i snabb takt. Vid sekelskiftet uppgick de totalt till 29 i landet. Då hade också folkhögskolorna funnit sin form. Det innebar att undervisningen bestod av föreläsningar, vilka följdes av samtal mellan lärare och elever, ett nära samband mellan teori och praktik. Inga läxor eller betyg skulle förekomma. Utmärkande för folkhögskolorna var också internatsystemet.

På 1890-talet började Johan Sandler, rektor på Hola folkhögskola (i Ådalen, i närheten av Kramfors, Ångermanland) öppna för att även arbetarungdom skulle få tillträde till folkhögskolorna.⁹² År 1906 startade Brunnsviks folkhögskola, belägen norr om Ludvika i Dalarna, sin verksamhet. Ambitionen var att ge orientering i allmänna samhälls- och kulturfrågor.⁹³ Både Hola och Brunnsviks folkhögskola kom att utsättas för kritik och anklagades för att bedriva socialistisk propaganda. Inför hotet om uteblivna statliga anslag erhöll Brunnsvik bidrag från Kooperativa Förbundet, Landsorganisationen, lokala fackföreningar och socialdemokratiska föreningar.⁹⁴ Detta ledde till

⁹¹ Tengberg, Eric, "Folkhögskolans uppkomst", *Svensk folkhögskola 100 år*, 1 (Stockholm 1967), s 94–117.

⁹² Degerman, Allan, "Folkhögskolans idéhistoria", *Svensk folkhögskola 100 år*, 2 (Stockholm 1967), s. 219–221.

⁹³ Vestlund, 1996, s. 92.

⁹⁴ Ahlberg, Alf, *Brunnsviks folkhögskolas historia 1* (Brunnsvik 1952), s. 120ff.

att Brunnsvik kom att betraktas som arbetarrörelsens folkhögskola, och utvecklades till en rörelsefolkhögskola. Senare grundades även folkhögskolor med Nationalgodtemplarorden, unglyrkorörelsen och Baptistsamfundet som huvudmän.⁹⁵

Folkhögskolorna finansierades med statsanslag och det inrättades en folkhögskoleinspektörstjänst. Efter hand blev rörelsefolkhögskolorna positivt inställda till kontakterna med staten. Antalet folkhögskolor ökade successivt och det har aldrig tidigare funnits så många folkhögskolor som nu. I nuläget (2007) finns sammanlagt 148 folkhögskolor i Sverige, och de har varje termin ca 103 000 deltagare på korta och långa kurser. Folkhögskolorna är fortfarande av två huvudtyper: landstings- eller rörelseägda.⁹⁶

Sveriges radio som folkbildande praktik

Henriksons syn på radion kommer utförligare att redogöras för i det följande. Här skall endast nämnas att han tidigt hade en positiv syn på radion, och själv hade erfarenhet av att lyssna till radioföredrag innan han kom att verka inom detta medium.

Radions verksamhet som folkbildande praktik började relativt sent vid jämförelse med de verksamheter som omfattas av den institutionsbaserade definitionen. AB Radiotjänst tillkom 1925, och redan från starten fanns en uttalad folkbildande ambition vad gäller verksamheten. I det första avtalet mellan staten och Radiotjänst står bland annat att: ”Rundradiorörelsen skall så bedrivas att folkupplysningen och folkbildningsarbetet därigenom befrämjas.”⁹⁷ I den första programförklaring Radiotjänsts styrelse formulerade står

Vår avsikt är således att av rundradioverksamheten skapa en kulturell institution i folkbildningsarbetets och folkuppfostrans tjänst utan

⁹⁵ Degerman, s. 241–248.

⁹⁶ Folkbildningsrådet, *Fakta om folkbildning 2007*, s. 16f.

⁹⁷ Kommunikationsdepartementet, *Utredning och förslag angående rundradion i Sverige avgivna av inom kommunikationsdepartementet tillkallade utredningsmän Statens offentliga utredningar 1935:10* (Stockholm 1935), s. 17.

att därför förbise de förströelseelement som givetvis också har sin plats i rundradioverksamheten.⁹⁸

År 1925 gjordes den första föredragsserien, och den sändes direkt från Stockholms Arbetareinstitut.⁹⁹ Det är möjligt att sändningen från det kända Stockholms Arbetareinstitut skulle visa att den folkbildande ambitionen var allvarligt menad. De första installationerna av mikrofoner gjordes just i Stockholms Arbetareinstitut och i kyrkor.¹⁰⁰

Radions utbud kom till stor del att domineras av föredrag. Detta medförde en viss kritik från folkbildarhåll, främst då från företrädare för föreläsningsföreningarna. En av de mest kritiska var Carl Cederblad. Hans kritik gällde främst en oro för att föreläsningsföreningarna skulle tvingas upphöra och att publiken skulle utebli. Det fanns även de som välkomnade radion som ett sätt att sprida bildning.¹⁰¹ Ledningen på Radiotjänst insåg att man måste göra något för att stärka radions folkbildande roll. År 1931 startades därför en särskild föredragsavdelning.

Värt att notera är att man inom radion talade om föredrag. Man kan alltså göra en åtskillnad mellan föredrag och föreläsningar. Det sistnämnda kan hänföras till den muntliga framställning som skedde i föreläsningsföreningar och arbetarinstitut. Det var alltså den etablerade muntliga framställningsformen. Föredragen i radio var av samtalsmässig karaktär, och skulle vara av underhållande art till skillnad från katederföreläsningen. Idéhistorikern Karin Nordberg menar att föredragsgenren under åren 1925–1950 kom att utvecklas i en rad undergenrer som dialoger, diskussioner, rapsodier, reportage, intervjuer och brevlådor. Trots detta behöll det traditionella föredraget en stark ställning inom radion.¹⁰²

⁹⁸ Radiotjänst, programförklaring 1925 [citerat efter Furuhausen, Hans, 1997, "Från folkbildning till public service", *Bildningsgång: natur och kultur 75 år* (Stockholm 1997), s. 87].

⁹⁹ Nordberg, Karin, 2003, *Hör världen!: röst och retorik i radioföredragen: populärvetenskap på programmet* (Lund 2003), s. 30.

¹⁰⁰ Nordberg, Karin, *Folkhemets röst: radion som folkbildare 1925–1950* (Eslöv 1998), s. 89.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 72f.

¹⁰² *Ibid.*, s. 123f.

Chef för föredragsavdelningen blev 1931 Yngve Hugo som var rektor vid Brunnsviks folkhögskola, och som även hade arbetat inom ABF.¹⁰³ Detta gjorde att radion fick en inom folkbildningen legitim representant. Under den tid radion var enkanalig (fram till 1956) sändes sammanlagt 35 000 föredrag.¹⁰⁴ År 1925 sändes 260 föredrag. Dessa hade 1930 ökat till 607, och 1935 till över tusen. Detta innebar att det var nära tre föredrag per dag under sändningstiden, vilken sammanlagt omfattade tio timmar.¹⁰⁵ Det verkade som att radions folkbildande roll skulle bestå eftersom folkbildningskravet på programmen fortsatte att gälla även efter den radioutredning som gjordes 1947. Denna kom dock att ändra karaktären på radions utbud radikalt.

Efter andra världskriget blev det journalistiska inslaget större på bekostnad av det folkbildande. Man kan möjligen säga att den folkbildande epoken var över, och avlöstes av den journalistiska.¹⁰⁶ Det var bland annat det som Henrikson beskrev (se kapitlet Alf Henrikson som föreläsare). De chefer som efterträdde Yngve Hugo på föredragsavdelningen hade inte den starka koppling till folkbildningen som denne haft. Cheferna på fördragsavdelningen efter Hugo var Ingvar Andersson under åren 1942–1947, Erik Hjalmar Linder 1947–1949 och Nils-Olof Franzén 1949–1955. Franzén startade 1949 programserien *Vårt att veta*, som kan placeras inom föredragsgenren.¹⁰⁷ År 1956, när en andra radiokanal introducerades, upphörde föredragsavdelningen som en egen avdelning och uppgick i talavdelningen. Denna var en sammanslagning av föredragsavdelningen, aktualitetsavdelningen och teateravdelningens uppläsningssektion. Att föredragsavdelningen upphörde kanske inte betydde så mycket i praktiken, men det blev svårare att visa på vilket sätt radion upprätthöll folkbildningskravet. Talavdelningen kom att organiseras i en nyhetsredaktion, en kulturredaktion och en barn- och undervisningsredaktion. Nu restes också krav på att föredragen skulle vara av mer underhållande karaktär.¹⁰⁸

¹⁰³ Ibid., s. 12f.

¹⁰⁴ Nordberg, 2003, s. 31.

¹⁰⁵ Nordberg, 1998, s. 123

¹⁰⁶ Ibid., s. 57–59.

¹⁰⁷ Nordberg, 2003, s. 33.

¹⁰⁸ Nordberg, 1998, s. 59.

År 1957 bildades Sveriges Radio AB, och AB Radiotjänst upphörde. Bildandet föranleddes av att televisionen hade introducerats. Det är lite motsägelsefullt att folkbildningens marginaliserade utbud i radio sammanfaller med att folkrörelserna nu blev delägare i företaget. Folkrörelserna kom tillsammans att äga 40 procent av Sveriges Radio. Deras ägarandel ökades 1967 till 60 procent.¹⁰⁹ Följande år började programmet *Svar idag* att sändas, och det producerades av underhållningsavdelningen, vilket tyder på att kunskapsspridandet skulle vara underhållande. År 1974 startade också programserien *Vetandets värld*, vilken även den kan karaktäriseras som kunskapsspridande.¹¹⁰

Det kan vara värt att nämna att folkbildningskravet försvann från avtalet med staten 1974, och ersattes med formuleringen ”kulturpolitiska uppgifter”. Folkbildningskravet återinfördes dock 1986 på initiativ av den dåvarande socialdemokratiska kulturministern Bengt Göransson.¹¹¹ Han hade ett förflutet inom ABF, och hade även verkat i SSU, IOGT-NTO och Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (HFR), och var således strakt förankrad i folkrörelserna.¹¹² I Sveriges Radios senaste sändningstillstånd står fortfarande: ”Programutbudet skall spegla hela landet och som helhet präglas av folkbildningsambitioner.”¹¹³

Sveriges television som folkbildande praktik

Henrikson hade en något kliven syn på televisionen. Han erkände dess stora genomslagskraft, men var ingen flitig konsument av TV-program. Emellertid var hans medverkan och framträdande i TV-program betydande. Huruvida Henrikson såg televisionen som en folkbildande praktik är lite osäkert, dock talade han om ”dess pedagogiska genomslagskraft”, vilket kan tolkas som att den kunde användas i ett pedagogiskt och möjligtvis undervisande sammanhang.¹¹⁴

Det är inte helt lätt att ange en exakt tidpunkt för när televisionen etablerades i landet. Försökssändningar förekom från hösten 1954.

¹⁰⁹ Ibid., s. 368.

¹¹⁰ Nordberg, 2003, s. 33.

¹¹¹ Nordberg, 1998, s. 367f.

¹¹² Se Göransson, Bengt: i *Nationalencyklopedin*, bd. 8 (Höganäs 1992), s. 257f.

¹¹³ *Kulturdepartementet Sändningstillstånd för Sveriges Radio AB* (Stockholm 2001), s. 2.

¹¹⁴ Se exempelvis Henrikson, Alf, ”Information” från 1984, omtryckt i Alf Henrikson *Om allt möjligt*, s. 97–101.

De reguljära sändningarna inleddes i september 1956.¹¹⁵ I 1954 års radioutredning lämnades följande förslag på vilket ändamål televisionen som medium ska tjäna: ”Televisionen bör liksom rundradion ställas i samhällets, kulturens, folkbildningens och hemmets tjänst.”¹¹⁶ Det fanns alltså från början en ambition att televisionen liksom radion skulle tjäna folkbildningen. Från början ingick även televisionen i AB Radiotjänst. Som tidigare nämnts bytte Radiotjänst 1957 namn till Sveriges Radio AB. Radion kom också att tjäna som förebild vad gällde kravet på folkbildningen. En viktig genre inom televisionens programutbud för att leva upp till kravet på folkbildning blev dokumentären.

Filmforskaren Leif Furhammar har i boken *Med TV i verkligheten* redogjort för den svenska TV-dokumentärens historia. Dokumentären hade från början karaktären av en föreläsning där föreläsaren satt som i en kateder framför ett auditorium. Senare, som en följd av televisionens intimitetssträvanden, placerades föreläsaren istället i en trivsam hemmiljö. Detta gav ett mer familjärt intryck påminnande om en studiecirkel.¹¹⁷ Föreläsaren docerade och visade upp olika föremål eller visade bilder och filmsekvenser. Han försökte i det sammanhanget tala som en kringresande folkbildare.¹¹⁸ Denna programform kunde vara såväl bildande som underhållande. Den kunde även innebära en personligt färgad framställning. Inom televisionen försökte man alltså imitera två av svensk folkbildnings framträdande institutioner: föreläsningen och studiecirkeln, vilket understryker folkbildarambitionen.

Folkbildarambitionen kom att utöva stort inflytande vid utformningen av TV-dokumentärer. Under femtiotalet och en bit in på sextiotalet kom svensk kulturhistoria att inta en framträdande plats med avseende på dokumentärfilmernas innehåll. Detta gick tillbaka på hur man uppfattade

¹¹⁵ Hadenius, Stig, *Kampen om monopolet: Sveriges radio och TV under 1900-talet* (Stockholm 1998), s. 148; Furhammar, Leif, *Med TV i verkligheten: Sveriges Television och de dokumentära genrerna* (Stockholm 1995), s. 15.

¹¹⁶ Kommunikationsdepartementet, *Televisionen i Sverige: televisionsutredningens betänkande*, SOU 1954:32 (Stockholm 1954), s. 168.

¹¹⁷ Furhammar, s. 34f.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 35.

folkbildningsuppdraget från statsmakterna. Det är möjligt att det uppfattades som prestigegivande att sända kulturhistoriska dokumentärer.¹¹⁹

Under sextioalet råkade emellertid föreläsningsformen i vanrykte. Föreläsningsformen i TV ansågs otidsenlig, vilket ledde till att den nästan upphörde helt.¹²⁰ Dokumentärerna kom att orienteras från kulturhistoria mot nutidshistoria. Det var egentligen först på nittioalet som föreläsningsformen med framgång kunde återupplivas. Televisionens roll som kunskapspridande medium kom alltså liksom radions att förändras. Dock kom det ett folkbildande tillskott under åttioalet genom en mängd historiska dokumentärer. Här kan nämnas producenten som Olle Häger, Hans Villius med flera.¹²¹ Det var också då som Alf Henrikson genomförde sin programserie *Eriksgata*. Liksom för radion försvann folkbildningskravet från avtalet med staten 1974, men återinfördes alltså 1986. I det nu gällande sändningstillståndet finns en nästan exakt likalydande formulering som för radion: ”Programutbudet skall spegla förhållanden i hela landet och som helhet präglas av folkbildningsambitioner.”¹²²

Synen på kulturarvet och folkbildningens bildningsideal

Frågan vilket eller vilka bildningsideal Henrikson representerade motiveras av att svaret på den visar på vilket sätt han ingick i en folkbildningskontext med avseende på bildningens innehåll. Det gäller dels hans förhållande till kulturarvet, dels hans förhållande till de bildningsideal som kan återfinnas inom svensk folkbildning.

Inom den tidiga arbetarrörelsen fanns enligt Bernt Gustavsson tre förhållningssätt eller ställningstaganden vad gäller det borgerliga kulturarvet. Dessa kan också betraktas som kopplade till folkbildningen, eftersom bildning och kultur ansågs som sammanlänkade. De

¹¹⁹ Ibid., s. 36.

¹²⁰ Ibid., s. 35.

¹²¹ Ibid., s. 228ff. Se även Ludvigsson, David, *The Historian – Filmmaker’s Dilemma: historical documentaries in Sweden in the era of Häger and Villius*, (Uppsala 2003).

¹²² *Sändningstillstånd för Sveriges Television AB*, Utbildnings- och kulturdepartementet (Stockholm 2006), s. 3.

tre riktningarna var kulturseparatismen, det kritiska övertagandet samt det beundrande övertagandet. Kulturseparatismen innebar ett avståndstagande från det borgerliga kulturarvet, och ett försök att skapa ett arbetarnas eget kulturarv, vilket först kunde ske i ett socialistiskt samhälle. En som företrädde detta synsätt var August Palm. Det kritiska övertagandet innebar att man erkände kulturarvets betydelse, men man tillägnade sig det inte okritiskt. Man granskade det och försökte inta ett kritiskt förhållningssätt och sökte nya vägar. Det sattes i relation till den egna klassen och den enskildes villkor och erfarenheter. Bland företrädarna för det kritiska övertagandet återfanns Rickard Sandler och Oscar Olsson. Även om dessa delade synen på den borgerliga kulturen hade de dock olika åsikter om hur övertagandet skulle ske. Det beundrande övertagandet innebar att det borgerliga kulturarvet idealiserades. Här intog således företrädarna en beundrande inställning inför det borgerliga kulturarvet och bildningen. Företrädarna för detta var framförallt de som förespråkade ett nyhumanistiskt bildningsideal, främst Erik Hedén och Arthur Engberg.¹²³ Det kulturseparatistiska draget kom med tiden att överges till förmån för å ena sidan det kritiska och å andra sidan det beundrande övertagandet.¹²⁴ Utifrån detta resonemang går det att besvara frågan hur synen på kunskap och bildning såg ut i folkbildningssammanhang.

Ett sätt att försöka klargöra hur kunskapssynen kom till uttryck är att utgå från de bildningsideal som kan urskiljas inom de svenska folkrörelserna och folkbildningsorganisationerna. Idéhistorikern Thomas Ginner som studerat hur bildningsidealen såg ut inom ABF menar att i det sammanhanget förekommer tre bildningsideal: medborgarbildningsidealet, nyhumanismens personlighetsbildningsideal samt det polytekniska bildningsidealet.¹²⁵ Medborgarbildningsidealet har sitt ursprung i upplysningen, och har fokus riktat mot medborgerlig bildning för att individen skall kunna ta del i det politiska livet. Den optimistiska framstegstro som präglade upplysningstiden återfinns även här. Människan ses som bildningsbar och bildning gagnar även samhällsnyttan. En stark förnuftstro och en tro på det rationella till-

¹²³ Gustavsson, 1991, s. 190.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 81f.

¹²⁵ Ginner, Thomas, *Den bildade arbetaren debatten om teknik, samhälle och bildning inom Arbetarnas bildningsförbund 1945–1970* (Linköping 1988), s. 18–24.

sammans med naturvetenskapens betydelse för framsteg och utveckling framhålls. Här återfinns kunskaper i kultur- och samhällsvetenskaper, geografi och övriga naturvetenskaper.¹²⁶ Den främste företrädaren för detta var socialdemokraten och folkhögskoleläraren Rickard Sandler, och det var också främst inom folkhögskolorna det kom att praktiseras, och då främst i form av föreläsningar.

Nyhumanismens personlighetsbildningsideal betonar förstånd, känsla och vilja. Det viktigaste bildningsmålet är personlighetsdaning av individen. De kunskaper som anses särskilt värdefulla är antikens språk, litteratur och konst. Personlighetsbildningen utgår från den enskilda människan. En av de främsta företrädarna för detta ideal var socialdemokraten och ecklesiastikministern Arthur Engberg.

Det polytekniska bildningsidealet utgår från den moderna industrins teknik, vetenskap och arbete. Det innefattar arbetslivets och produktionens vetenskapliga, tekniska och sociala villkor.¹²⁷

Medan de två förstnämnda bildningsidealen är skilda från arbetet och ses som komplement till det, är det polytekniska bildningsidealet snarare inkluderat i arbetet. Det är en förbindelse mellan undervisning och utbildning å den ena sidan och produktivt arbete å den andra. Studerar man den svenska arbetarrörelsens bildningsverksamhet kan man se att det polytekniska bildningsidealet aldrig på något aktivt sett ingått i ABF:s bildningssyn. Det har antytts och ibland formulerats, men aldrig varit någon bärande idé. Anledningen till detta är främst att arbetsliv och fritid betraktats som åtskilda. Dessutom studerade man inte förhållandet mellan social förändring av samhället och utvecklingen på teknologins område.¹²⁸

Ett likartat sätt att studera synen på bildning är att, som idéhistorikern Bernt Gustavsson gjort, utgå från de företrädare som fanns för olika bildningssträvanden inom arbetarrörelsen. Man kan då förutom de tidigare nämnda även tillfoga självbildningsidealet. Självbildning kan sägas vara en form av personlighetsbildning, och man kan se den som en reaktion mot upplysningens syn på bildning präglad av förnufts- och rationalitetstro. Människan ses som en aktiv varelse, och hon kan endast få kunskap genom aktiv självverksamhet. Undervisning

¹²⁶ Ginner, s. 23, Gustavsson, 1991, s. 101.

¹²⁷ Ginner, s 18–24.

¹²⁸ Ibid., s. 18–24.

skall ske enligt tre steg: aktivt informationssökande, begrundande och personligt tillägnande av den information som insamlats, reflektion över det inlärdas. Detta skedde i ett kollektiv sammanhang tillsammans med andra.¹²⁹ Människan skall alltså själv söka den kunskap hon behöver. Viktiga begrepp är tanke, känsla och vilja. Självbildning innebär självständigt tänkande. Ett viktigt inslag är att det man lärt sig kan sättas i relation till vardagslivet. Självbildningen kan i viss mån fritt växa fram ur det vardagliga livet, istället för att ”sväva i det blå”.¹³⁰ Detta ideal företrädades främst av socialdemokraten och nykterhetsmannen Oscar Olsson.

De olika bildningsideal man kan urskilja är närmast att betrakta som idealbilder som är användbara för att kunna redogöra för de olika bildningsinitiativ som har funnits inom folkbildningen. Även om de framställningar som publicerats huvudsakligen rör arbetarrörelsen finns det ingenting som talar mot antagandet att synen på bildning har sett liknande ut inom andra folkbildande praktiker. Sammanställningen av bildningsidealen är användbar när man är intresserad av att kategorisera, ”spalta upp” och bringa ordning i detta material som beskriver bildningens natur. Den ger dock ingen rättvisande bild i sin rena form eftersom bildningen är mer sammansatt. De olika bildningsidealen går snarare omlott och överlappar varandra. Därför kanske det går att se dem som olika delar av ett gemensamt bildningsbegrepp.¹³¹

Bildningsidealen kommer att behandlas utförligare när de relateras till Henriksons verk, och hur han kan kopplas till dem. Där kommer även Henriksons verk i förhållande till kulturarvet att tas upp till behandling.

Folkbildning som populärvetenskap

Frågeställningen om huruvida Henriksons texter kan relateras till ett populärvetenskapligt framställningssätt syftar till att utröna hur pass

¹²⁹ Gustavsson, 1991, s. 192f.

¹³⁰ Ibid., s. 162–170.

¹³¹ Detta är en tanke som återfinns i Olsson, Björn, *Den bildade borgaren: bildningssträvan och folkbildning i en norrländsk småstad* (Stockholm 1994), s. 19, 293f. Han får medhåll av Gustavsson. Se den senares bidrag ”Att tänka om folkbildningsidén”, s. 67.

tillgängliga texterna är för en större publik. Med tillgänglig avses här begriplig, möjlig att ta till sig, det handlar således om förståelse.¹³² Av detta följer att framställningssättet i böckerna blir av betydelse. En utgångspunkt för en analys av texternas tillgänglighetsgrad är att introducera begreppet populärvetenskap. Det har förmodligen huvudsakligen använts i försök att popularisera och begripliggöra forskningsresultat inom naturvetenskaperna. Det är dock ingenting som talar för att det inte skulle kunna äga tillämplighet även inom samhällsvetenskap och humaniora.¹³³ Med nödvändighet bör man först definiera vad populärvetenskap är, samt vilka krav som kan ställas på en text för att den skall kunna karakteriseras som populärvetenskaplig.

Idéhistorikern Gunnar Eriksson har tillsammans med bibliotekarien Lena Svensson analyserat strukturer och undersökt stilelement i populärvetenskapliga texter. De har föreslagit en definition av vad som utmärker populärvetenskaplig text samt uppställt några kriterier som ska vara uppfyllda. Populärvetenskap skall ge information om vetenskapliga fakta och teorier som är korrekta. Detta krav delar populärvetenskapen med den traditionella vetenskapliga facklitteraturen. Dock kan man i en populärvetenskaplig text använda de stilmedel som finns inom skönlitteraturen samtidigt som man vädjar till känslan och fantasin.¹³⁴

Ett försök till en grundläggande definition av begreppet skulle kunna formuleras: ”Med populärvetenskap menas sådan vetenskaplig information som riktar sig till icke-fackmän inom det vetenskapliga område som informationen omfattar.”¹³⁵ Detta är en inkluderande

¹³² Jag ämnar här inte föra ett resonemang om innebörden av begreppet förståelse i idéhistoriska eller filosofiska sammanhang, inte heller om skillnaden mellan att förstå, tolka och förklara.

¹³³ Det finns företrädare som menar att det inte går att översätta vetenskapligt fackspråk till vardagliga begrepp. Försöken att popularisera vetenskap skulle bara leda till mytbildning, och vilseleda publiken. Se till exempel Öhman, Sven, *Svindlande perspektiv: en kritik av populärvetenskapen*, (Stockholm 1993).

¹³⁴ Eriksson, Gunnar & Svensson, Lena, *Vetenskapen i underlandet: två studier av populärvetenskap* (Stockholm 1986), s. 7.

¹³⁵ Ibid., s. 11 [kursiv även i originaltexten]. En utvidgad definition skulle kunna formuleras med tillägget ”...och som samtidigt ej har syftet att utbilda informationsmottagaren till fackmän inom detta område”. Denna definition utesluter läroböcker eftersom de kan sägas ha till uppgift att utbilda icke-fackmän till fackmän, och således inte faller under beteckningen populärvetenskap, se Eriksson & Svensson, s. 12.

definition, eftersom den förutsätter att populärvetenskapen finns inom det vetenskapliga området, inom vetenskapen.

Denna definition är emellertid mycket vid (och ger ingen antydning om vad begreppet omfattar). Den avgränsar populärvetenskap men säger ingenting om begreppets kärna och innebörd. En kompletterande definition skulle kunna vara att uppställa två kriterier eller ideal, vilka ska vara uppfyllda för att kunskap och information skall kunna karakteriseras som populärvetenskap. Den måste återge vetenskapens innehåll korrekt, och den information som förmedlas skall alltigenom vara begriplig. Till dessa två krav skulle det kunna tilläggas att den populärvetenskapliga framställningen skall förmedla information på ett intresseväckande sätt.¹³⁶ Denna definition svarar närmast mot ett ideal som kanske inte existerar i verkligheten. Det är vidare inte säkert att det existerar texter som till fullo uppfyller de tre kraven. Definitionen får anses vara idealtypisk. Dock kan det vara av intresse att hålla de tre begreppen korrekt, begriplig och intresseväckande i minnet vid en analys av texter för att utvärdera huruvida de kan karakteriseras som populärvetenskapliga.

Det kan vara skäl att försöka avgränsa populärvetenskapliga texter från de texter vilka återfinns i läroböcker som används inom den formella utbildningen.¹³⁷ För att göra detta kan ett försök göras att se vilka särskiljande drag det finns mellan en lärobokstext och en populärvetenskaplig text. Skillnaderna kommer tydligast till uttryck i hur texten är upplagd och informationens disposition samt hur texten är tänkt att användas. Läroboken har en tydlig struktur och måste läsas i en förutbestämd ordning. Den inleds med det grundläggande, bakgrundsinformation och elementa för att längre fram behandla mer komplicerade sammanhang och komplexa förhållanden. Den populärvetenskapliga texten kan istället börja "in medias res", och berätta det intressanta och spännande utan elementa som kan verka tröttnande. Eventuell bakgrundsinformation kan tillföras efterhand som det anses påkallat.

Beträffande användningen förutsätter läroboken ofta en intermediär mellan texten och mottagaren, som tolkar och lägger ut texten. Det kan alltså krävas en lärare eller föreläsare. Den populärvetenskap-

¹³⁶ Ibid., s. 13.

¹³⁷ Läroböcker skall inte förväxlas med läromedel. Läroböcker är en typ av läromedel.

liga texten är däremot skriven enligt ambitionen att mottagaren skall kunna tillgodogöra sig den på egen hand och utan någon uttolkare.

Ytterligare en skillnad gäller med avseende på texternas stilistik. Lärobokens text utmärks av ett knäppt, ordekoniskt och korrekt språk. Den populärvetenskapliga texten kan snarare karakteriseras av utvikinigar, omtagningar och glädjeyttringar. Författaren till en populärvetenskaplig text har större frihet, och kan använda ett fantasi-fullt och personligt språk. Den populärvetenskapliga texten kan innehålla fördröjningar av skilda slag.¹³⁸

Det är möjligt att det finns avvikelser från denna uppdelning. Men med tanke på att föreliggande framställning inte tar i betraktande läroböcker i traditionell bemärkelse, men böcker som ändå har förmedlat bildning och kunskap, kan det vara av värde att hålla i minnet vissa kriterier och kännetecken som är utmärkande för populärvetenskaplig text.

Den populärhistoriska traditionen i Sverige

Henrikson skriver i en tradition av populärhistoriker. Det är inte helt lätt att avgöra när denna tradition inleddes eller vilken författare som var den förste med ett uttalat syfte att sprida historisk kunskap till en större publik. Man skulle dock med fog kunna föra fram Anders Fryxell (1795–1881) som en av pionjärerna inom det populariserade historieberättandet. Ett omdöme var att han kunde ”i folklig stil och för folket berätta Sveriges historia”.¹³⁹ Fryxell skrev mellan åren 1823 och 1879 sitt verk *Berättelser ur svenska historien*, vilket sammanlagt kom att omfatta 46 delar. Fryxell var antirojalist, och betonade snarare adelns betydelse än kungamaktens. Han gick därmed emot Geijers historiesyn. Det skulle inte vara helt berättigat att säga att Fryxell bildade skola, men flera senare historieberättare kom att

¹³⁸ Eriksson & Svensson, s. 14.

¹³⁹ Warburg, Karl, *Vårt land 1895-02-07*, citerat efter Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001), s. 84.

utgå från honom, och hämtade inspiration i hans verk.¹⁴⁰ Fryxell kunde försörja sig på sitt historiska författarskap.¹⁴¹

August Strindberg hämtade delar av sitt stoff från Fryxell. Strindbergs historieverk *Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, hemma och ute, eller tusen år af den svenska bildningens och seder- nas historia* utkom 1881–1882 i små häften vilka sammanlagt kom att omfatta 980 sidor.¹⁴² Dessa fick stor spridning och upplagan beräknades till 10 000 exemplar. Strindberg utgick från Geijers kända formulering att ”den svenska historien är dess konungars”, men menade att hans historia var ”svenska folkets historia under konungarnes”. Strindbergs insats som historiker möttes med välvilja i dagspressen. Dock var historikernas dom hård, dels för att han så tydligt gick emot Geijers historiesyn, dels på grund av förekomsten av sakfel och att han utgick från föråldrad litteratur. Dessutom gjorde han en uppdelning mellan kulturhistorien och den politiska historien.

Ytterligare ett exempel på en historisk framställning som kom ut i stor upplaga var läkaren och folkbildaren Anton Nyströms *Allmän kulturhistoria eller det mänskliga livet i dess utveckling*. Den gavs ut i sex delar åren 1886–1892 och upplagan kom att uppgå till 10 000 exemplar, vilket får anses vara en stor upplaga.¹⁴³ Nyström var alltså inte historiker av facket utan kan snarast beskrivas som amatörhistoriker och som en portalgestalt inom svensk folkbildning. Han var en av initiativtagarna till Stockholms Arbetareinstitut 1880. Nyström lyckades nå ut till en stor läsekrets med sin kulturhistoria.

Den ojämförligt störste populärhistorikern i denna tradition var emellertid Carl Grimberg. Hans verk *Svenska Folkets underbara öden* kom att utöva stort inflytande på det svenska historiemedvetandet. Grimberg hade tidigare skrivit läroboken *Sveriges historia i sammanhang med Danmarks och Norges för realskolan*. Hans stora verk gavs ut mellan åren 1913–1924. Det var en av de största försäljningsframgångarna på den svenska bokmarknaden dittills. Det trycktes i ca två miljoner volymer under hans livstid, och inbringade honom 1 miljon

¹⁴⁰ Zander, s. 109, 115 och 373.

¹⁴¹ Aronsson, Peter, 2004, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund 2004), s. 128.

¹⁴² Zander, s. 76f.

¹⁴³ *Ibid.*, s. 77–79.

i royalty.¹⁴⁴ En av anledningarna till den stora framgången var en skicklig marknadsföring och dessutom de olika publikationsformer-
na. Verket publicerades dels som häften omfattande 32 sidor vilka
kostade 25 öre styck, dels samlade i nio band. Dessa trycktes dels i
en folkupplaga dels i en bibliofilupplaga. Till detta kommer en speciell
ungdomsupplaga, vilken omfattande 27 häften.¹⁴⁵ Grimberg skrev på
ett livfullt språk, och den svenska historien var framställd på ett be-
rättande sätt. Hans verk hade vissa drag av nationalromantik, och en
ton av ”fosterländskhet” i sitt framställningssätt.¹⁴⁶

Efter Grimberg utgavs flera verk som behandlade den svenska hi-
storien, dock inte lika utförligt som han gjort. Tydligen fanns det även
efter honom en viss efterfrågan på framställningar av den svenska
historien. Detta trots att Grimbergs verk gavs ut i nya och i viss mån
reviderade upplagor, vilket inte upphörde förrän efter hans död. Ex-
empel på nya böcker var Norstedts stora verk *Sveriges historia till
våra dagar*, författat av Oscar Montelius, Emil Hildebrand och Ludvig
Stavenow. Den sistnämnde hade för övrigt varit Grimbergs lärare.
Verket kom ut i 15 volymer åren 1919–1948. Utgivningen skedde
alltså i viss mån parallellt med Grimberg. Under 1940-talet kom flera
verk om Sveriges historia. Exempel är Ingvar Anderssons *Sveriges
historia* (1943), som utgavs i flera nya upplagor under 1950- och
1960-talet. Ett annat är Eirik Hornborgs *Sveriges historia* (1940).
Bokförlaget Gleerups gav ut *Svenska folkets historia* (1939), All-
hems förlag *Svenska folket genom tiderna* i 13 volymer, 1938–1940.
Saxon & Lindströms förlag gav 1938–1939 ut *Folkens historia genom
tiderna* i sex volymer. Den sistnämnda var dock en världshistoria.
Efter andra världskriget fortsatte utgivningen av svenska historie-
verk. Saxon & Lindström gav 1947–1948 ut *Sveriges historia genom
tiderna*, bestående av fem band. Flera av de nämnda verken kom ut i
mer än en upplaga. Under 1940-talet var utgivningen relativt stor,
men den minskade under 1950-talet. Den kom sedan återigen att stiga
under 1960-talet.¹⁴⁷ Henrikson började skriva *Svensk historia* under

¹⁴⁴ Aronsson, s. 128.

¹⁴⁵ Torbacke, Jarl, *Carl Grimberg – ett underbart öde?* (Stockholm 1993), s. 138ff.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 141f.

¹⁴⁷ Zander, s. 361f.

början av 1950-talet (1952), för att sedan ge ut *Antikens historier* 1958 och slutligen 1963 *Svensk historia*.

Några år senare, medan Henriksons böcker fortfarande utkom i nya upplagor, gav Bonniers 1966–1968 ut serien *Den svenska historien*, vilken kom att bestå av 10 band. Serien var granskad av fackhistorikerna Sten Carlsson och Jerker Rosén. Den hade föregåtts av läroböcker för universitetsstudier av samma författare. Eftersom dessa var de första i sitt slag fick de ett gott mottagande. Det var också Bonniers som hade inspirerat Henrikson att skriva *Svensk historia*, och kanske var det framgångarna med den som gjorde att förlaget beslutade ge ut ett större populariserat historiskt verk på vetenskaplig grund. Utgivningen blev också lyckad. Författarna hade enligt recensenterna lyckats popularisera den svenska historien, dock utan att ge avkall på vetenskapligheten.¹⁴⁸

Ytterligare en amatörhistoriker som försökte skriva för en större allmänhet var Vilhelm Moberg. Det var efter att ha skrivit sitt utvandrarepos som Moberg beslöt att skriva ett verk om den svenska historien. Det fick titeln *Min svenska historia berättad för folket* och utkom 1970–1971. Moberg klargjorde att det var en både personlig och subjektiv syn på svensk historia, och den var inte att betrakta som en lärobok. Hans syfte var att berätta ”allmogens” historia. Vad han menade med allmogen var de närande klasserna, det anonyma stumma folket.¹⁴⁹ Mobergs historia fick ett blandat mottagande. Han erkändes som en god berättare, men hans personliga känslor och hans ambition att gå i polemik med traditionella historikers syn kritiserades. Dessutom hade inte källmaterialet räckt till för att skriva de tidigare bortglömdas historia, menade historikerna.¹⁵⁰

En historiker av facket som också försökte berätta Sveriges historia för folket var Alf Åberg (f. 1916). Han gav 1978 ut verket *Vår svenska historia* i ett band, vilken senare har tryckts i flera upplagor. Åbergs framställning påminde om Grimbergs. Möjligen hängde det samman med att Åberg varit redaktör för utgåvan av *Svenska folkets underbara öden* på 1950-talet. Verket blev ganska väl mottaget av de recensenter som anmälde det. Det var en berättad framställning av

¹⁴⁸ Ibid., s. 369.

¹⁴⁹ Ibid., s. 37.

¹⁵⁰ Ibid., s. 376–379.

den svenska historien som tilltalade en stor läsekrets inom den svenska allmänheten. Historikerna hade dock invändningar. Det saknades en redogörelse för den urvalsprincip som hade tillämpats. Det som dock ansågs mest störande var pronomenet "vår" i titeln. Åberg företrädde en borgerlig historiesyn, och man kunde som läsare få uppfattningen att de olika klasserna hade levt i harmoni med varandra, att det inte hade funnits några klassmotsättningar. Åbergs syn på historia stämde dåligt med de vänstervindar som började påverka den svenska historiesynen.¹⁵¹

Den tradition som ovan skisserats förs vidare idag. Det är såväl historiker av facket som amatörhistoriker som försöker berätta den svenska historien för det stora folkflertalet. För närvarande finns historiker som exempelvis Peter Englund (f. 1957) och Dick Harrison (f. 1966). Dessutom finns historiskt intresserade journalister som Herman Lindqvist (f. 1943) och Jan Guillou (f. 1944). Det är av intresse att se på vilket sätt Henrikson behandlade, framställde och berättade den svenska historien. Detta hänger samman med hans historiesyn och vilken historia han ansåg det vara värt att berätta.

Utifrån ovanstående redogörelse av folkbildning som begrepp, folkbildning som företeelse, folkbildningens bildningsideal och möjligheten att se en likhet mellan folkbildande texter och populärvetenskapliga samt en tradition av populärhistoriskt berättande är det nu läge att presentera det källmaterial och de metoder som kommer att tillämpas i undersökningen av Alf Henrikson som folkbildare.

¹⁵¹ Ibid., s. 382f.

4. Källmaterial och metod

Akademiska ynglingar räknar kärvar och kallar sig vetenskapsmän.
De fastslår vad alla förståndiga människor alltid har haft på känn.
Av tabeller, kurvor och statistik är de andaktsfulla betraktare.
Så de inser aldrig att intuitionen är mycket, mycket exaktare.¹⁵²

Det finns ännu ingen biografi över Henrikson och hans gärning. Uppgifter om författarskap och litterär verksamhet har huvudsakligen hämtats från tidnings- och tidskriftsartiklar som skrivits i samband med besök hemma hos författaren. De handlar nästan uteslutande om dagsverser och diktsamlingar. Referenser till dessa har hämtats från *Samlaren* och *Svenskt Författarlexikon*. Kompletterande material har studerats på Sigtunastiftelsens klipparkiv. Vissa uppgifter har hämtats från Bonnierförlagens arkiv.

Det huvudsakligen privata materialet rörande författaren såsom brev, klipp, utkast, manus, foton, efterlämnade handlingar etc. finns ännu i privat ägo, och är inte sorterat eller systematiserat. Det har därför inte kunnat användas annat än i mycket begränsad omfattning.

På Kungliga biblioteket finns i samlingen ”Alf Henriksons manuskript och pressklipp” en hel del material som härrör från Henrikson. Här finns originalmanuskript och korrektur till flera av Henriksons böcker. Som exempel kan nämnas handskrivna manuskript, manuskript för sättning samt korrektur för *Antikens historier I–II*, *Svensk historia I–II* samt *Kinesisk historia*. I samlingen finns också en mängd klipp och pressklipp, vilka uteslutande består av Henriksons dagsverser som klippts ur olika tidningar. Här finns också en mängd manuskript i form av dramatik, noveller, poesi och översättningar.

¹⁵² Henrikson, Alf, ”Modevetenskapligheten”, *Bit för bit: vers* (Stockholm 1970), s. 19.

Mycket av materialet är dock odaterat, och i vilket sammanhang texterna var tänkta att publiceras framgår inte alltid.

Materialet som berör Henriksons verksamhet som föreläsare är ytterst bristfälligt. Henrikson framträdde och medverkade som föreläsare i olika sammanhang. Dessa framträdanden var ofta beställda och skraddarsydda och ofta baserade på utgivet material, men inte alltid.¹⁵³ Endast två texter som med säkerhet har använts som föreläsningssmanuskript har kunnat återfinnas. Om detta material utgör en representativ bild av Henriksons verksamhet som föreläsare går därför inte att säga, men har ändå medtagits för att ge en uppfattning om hur hans språkliga stil kunde ta sig i uttryck inom denna folkbildande praktik. Dessa manuskript har lästs och analyserats för att ta fasta på språkliga formuleringar i hans muntliga framställningskonst. De sätts sedan i relation till föreläsningsformen.

Beträffande Henriksons medverkan i radio och television kan materialet kategoriseras i två grupper. Dels förekommer program där Henrikson har varit författare till verser, kåserier, sångtexter, libretton, teatertexter etc., dels finns program där han själv medverkat. I framställningen har inte de texter medtagits, vilka hör till den förstnämnda gruppen. Anledningen är att de inte alltid skrivits för uppläsning eller framförande i radio eller television. Det är dessutom osäkert i vilken utsträckning Henrikson har kunnat påverka framförandet, det vill säga i vilken programform de framfördes. Uppgifter rörande radio- och TV-program har hämtats från Sveriges Radios och Sveriges Televisions registerkort över program där Henrikson medverkat. Vissa kompletterade uppgifter har hämtats från Sveriges Radios dokumentarkiv och Statens ljud- och bildarkiv (SLBA) samt *Röster i radio TV*. Uppgifterna från Sveriges radio och Sveriges television har kontrollerats mot SLBA:s databas (SESAM) när så varit möjligt. I databaserna förtecknas enbart de program där inspelningar finns sparade. Dock finns i Sveriges radios dokumentarkiv bevarade manuskript från program där inget inspelat material är sparat. Det är naturligtvis möjligt att det även funnits program, från vilka varken manuskript eller inspelningar är bevarade. Detsamma gäller TV-program. Detta innebär att inget fullständighetsanspråk kan läggas på

¹⁵³ Enligt uppgift från Lars Weck i brev 2005-02-20.

materialet, dock har samtliga kända program förtecknats. Utifrån dessa har en kronologisk sammanställning gjorts vad avser sändningstidpunkt, inslag, program samt inom vilken genre materialet kan placeras med hänseende på ämne och programmets karaktär. Från Statens ljud- och bildarkiv har också kopior av radioprogram och TV-program beställts fram. Dessa har genomgått och studerats för att se hur Henrikson använde dem i sin folkbildande gärning. Utifrån detta studium har en transkribering genomförts för att studera Henriksons språkliga praktik i dessa medier.

Eftersom en del av Henriksons folkbildande verksamhet framfördes i ett audiovisuellt medium bör i analysen även hänsyn tas till hur bilden spelade in, och hur den påverkade framställningssättet och kunskapsförmedlingen. Beträffande den analysmetod som används för TV-programmen presenteras denna i kapitlet ”Alf Henrikson i TV”.

För uppgifter rörande de litterära verken har uppgifter om upplagesiffror, tryckningar och utgåvor erhållits från Bonnierförslagets arkiv. Befintliga registerkort samt tryckeri- och bokbinderibeställningar har gått igenom i kronologisk ordning. En sammanställning av uppgifterna har upprättats, vilket innebär att det är möjligt att se en ungefärlig utveckling av utgivningen över tid. Det finns dock luckor i materialet varför en sammanslagen upplagesiffra baserat på detta material inte har kunnat fastställas. Uppgifter för denna har dock hämtats från en annan källa.

De recensioner som finns rörande verken är förtecknade i *Svenskt Författarlexikon*. Några ytterligare recensioner har upptäckts på Sig-tunastiftelsens klipparkiv. Recensionerna har använts för att söka ringa in målgrupp för verken. Här har också tagits fasta på formuleringar som gör att verken kan relateras till folkbildning samt de åsikter som framförs angående innehåll och språk.

Den metod som används i studien av de litterära verken är en närläsning av *Antikens historier I–II* och *Svensk historia I–II*. Utifrån läsningen görs försök att urskilja stilmässiga grepp som kan anses vara representativa för Henriksons framställningssätt. Av särskilt intresse är att analysera textens tillgänglighetsgrad. Vid läsningen har textelement såsom stilmässiga grepp samt språkliga uttryck markerats. Sedan har dessa satts i relation till de krav som skall vara uppfyllda för att texter skall kunna gälla som populärvetenskapliga: korrekt,

begriplig och intresseväckande.¹⁵⁴ Analysen koncentreras således på hur dessa begrepp kan sägas karakterisera Henriksons texter, och illustreras med citat från valda ställen.

För att särskilja Henriksons böcker från läroböcker har vid läsningen textställen markerats där kännetecknen som karakteriserar populärvetenskaplig text kan urskiljas, vilka skiljer sig från läroboktext.

¹⁵⁴ Kravet på korrekthet är inte helt lätt att kontrollera, eftersom det skulle krävas en historiker för detta. Dock förs ett resonemang om detta utifrån de källor och den litteratur Henrikson använt.

5. Alf Henrikson som föreläsare

En föreläsning är ett budskap, Peter,
från en som vet till dem som inte vet.
Bryt icke av den i din fåvitskhet
med glada snuttar och futiliteter!

Vid enkla samlingsalars små pulpeter
vid seklets gryning i all enkelhet
gav icke sällan en celebritet
oss hum om havens djup och skyns planeter.

Vi satt i tacksam rad med knäppta händer
och hörde deras ord om fjärran länder
till glesa bilder i skioptikon.

Och natt, när vi gick hem, var dygnet blivit.
Men ett och annat lärde vi för livet,
och nöjda Peter gick vi därifrån.¹⁵⁵

Föreläsningen som genre

Den ursprungliga betydelsen av ordet ”föreläsning” är enligt *Svenska akademiens ordbok* ”uppläsning av något för någon”.¹⁵⁶ Föreläsningarna i föreläsningföreningarna utgick ofta från ett manus från vilket

¹⁵⁵ Henrikson, Alf, *Tillrop: 111 sonetter* (Stockholm 1994), [opaginerad]. Vem som avses med Peter framgår inte. *Tillrop* är en sonettsamling där samtliga dikter inleds med invokationer till mans- och kvinnonamn från A till Ö.

¹⁵⁶ *Ordbok över svenska språket*, utgiven av Svenska akademien, bd 9, (Lund 1928), F 2561.

föreläsaren ”läste före”, och åhörarna lyssnade. Ett närbesläktat ord är föredrag. Det kan vara värt att se vilka eventuella betydelseskilnader som kan finnas mellan orden.¹⁵⁷

Enligt ordbokens definitioner skulle orden kunna betecknas som synonyma. *Svenska akademiens ordbok* definierar föreläsning som:

Vetenskapligt föredrag (ä. i populär form); dels om dyl. föredrag ss. formen för undervisning vid universitet l. högskola o d., dels om populärvetenskapligt föredrag.

Föredrag definieras som: ”Längre sammanhängande muntlig framställning av ett ämne.” *Nationalencyklopedins ordbok* gör inte heller någon klar åtskillnad mellan dem.¹⁵⁸

Det faktum att statsbidrag utgick till föreläsningsföreningarna gjorde det emellertid påkallat att utgå från en definition, och försök till en sådan gjordes också i en riksdagsmotion 1884. Då framfördes åsikten att ”föreläsning” skulle reserveras för den vetenskapliga utläggningen, som inte rimligtvis kunde kritiseras av en lekman, medan beteckningen ”föredrag” förutsatte en kritisk lyssnare.¹⁵⁹ Föreläsningen skulle alltså vara en högre form av anförande med vetenskaplig prägel. En definition av föredrag från folkbildningshåll återfinns i en av studentföreningen Verdandis småskrifter framförd av Gustaf Cederschiöld. Han menade att de finns tre talspråkliga stilar: det vardagliga samtalsspråket, föredragsspråket och det högstämnda. Han skriver om föredragsspråket:

Ja, den stilart, vi nu tala om, det är just den, som passar bäst, för det folkliga, ”populära” föredraget – det är det rätta ”f ö r e d r a g s s p r å k e t” [...]. ”Det levande ordet” skall härvid vara ledigt samtalsspråk, men mera koncentrerat, mera logiskt och tillika något mera förfinat och utvalt,

¹⁵⁷ Olika underavdelningar som exempelvis ”katederföreläsning”, ”folkföreläsning”, ”populärvetenskaplig föreläsning” etc. kommer inte att tas upp här. Inte heller den i akademiska sammanhang förekommande skillnaden mellan föreläsning och seminarium kommer att tas i beaktande.

¹⁵⁸ *Ordbok över svenska språket*, bd 9, F 2532 och F 2561; *Nationalencyklopedins ordbok*, utarbetad vid språkdata, Göteborgs universitet, bd 1, (Höganäs 1995), s. 479 och 480.

¹⁵⁹ Citerat efter Nordberg, Karin, 1998, s. 125.

helst också något ”roligare”, ”piggare”, mera omväxlande och livligare än det vanliga, rent otvungna och oskolade samtalsspråket.¹⁶⁰

Cederschiöld gör således ingen åtskillnad mellan föredrag och föreläsning. Enligt dennes uppfattning var föredragsspråket tillsammans med kåseriet en mellanstil mellan samtalsspråket och det högstämde språket.¹⁶¹ Det finns dock exempel på att det gjorts åtskillnad mellan föreläsning och föredrag även i folkbildningssammanhang. Detta var en ståndpunkt som föreläsaren och redaktören Albert Sjöstrand intog. Han skiljer mellan tal, föredrag och föreläsning

Talet är ögonblickets barn, glimmar till och är borta i vinden. Föredraget utreder, klarlägger, agiterar för publiken som gör passivt motstånd. Föreläsningen är ett kvalificerat föredrag som utesluter agitation, omvändelseförsök och demagogi och tillmötesgår en positiv förväntan hos lyssnaren.¹⁶²

Denna åtskillnad ansluter delvis till den tidigare skillnaden om åhörarna som passiva eller kritiska lyssnare.

Idéhistorikern Björn Olsson ger ett förslag till hur man skulle kunna göra åtskillnad mellan föreläsning och föredrag. Enligt honom skulle föreläsning förekomma i ett specifikt sammanhang i en institution som var skapad för denna. Det skulle kunna liknas vid en skolsituation. Föredraget skulle vara tillfälligt, förekommande vid ett enstaka tillfälle.¹⁶³

Sammanfattningsvis kan fastslås att föreläsning och föredrag uppvisar flera likheter samtidigt som det finns skillnader. Båda företeelserna borde emellertid kunna placeras inom folkbildning.

¹⁶⁰ Cederschiöld, Gustaf, *Språk i språket I: översikt över stilarna*, Studentföreningen Verdandis småskrifter nr 163 (Stockholm 1909), s. 28f.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 28.

¹⁶² Citerat efter Leander, 1978, s. 428.

¹⁶³ Olsson, Björn, *Att torgföra vetenskap: det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur* (Lund 1998), s. 9.

Henriksons syn på föreläsningsformen

Henrikson var i skilda sammanhang anlitad som föreläsare. Det kan vara av intresse att undersöka vad han ansåg om föreläsningsformen innan man beskriver hans verksamhet som föreläsare. Henrikson har, vilket tidigare nämnts, själv tagit invigningen av Stockholms Arbetareinstitut 3 oktober 1880 som utgångspunkt i en text där han berör föreläsningsformen. Den publicerades 1986, är betitlad ”Föreläsning”, och skulle mycket väl kunna ses som ett manus för en föreläsning. Detta gäller för övrigt flera av Henriksons texter. Han skildrar först de begivenheter och tilldragelser som inträffade i Stockholm under 1880. Det handlar också om nya tekniska uppfinningar som introducerades i Stockholm under samma år. Han beskriver vidare staden som den då såg ut. Sedan vidgas perspektivet genom att skildra världshändelser och vetenskapliga upptäckter och konstnärliga verk som tillkom. Slutligen går han över till att skildra Anton Nyströms folkbildningsambitioner. Henrikson hade själv mött Anton Nyström som levde till 1931, men menar att det nog idag är svårt för, vad han kallar ”folkbildningsentusiaster”, att dela Nyströms kulturoptimism.¹⁶⁴ Henrikson menar att alla nya upptäckter som skett sedan 1880 har gett upphov till många intressanta föreläsningar, och skriver:

Anton Nyström bör ha fått lära sig mycket nytt när han bevistade dessa [föreläsningarna på Stockholms Arbetareinstitut] på sina äldre dagar, men hans världsbild förändrades nog inte mycket. Han var en senfödd upplysningsman med anor från 1700-talet, och hans förvissning om vetenskapernas moraliska nytta rubbades säkerligen aldrig.¹⁶⁵

Detta kan tolkas som att Nyström för Henrikson framstod som sinnebilden för den rena folkbildningstanken med rötter i upplysningen. Det är en folkbildningstanke som inte påverkades av tidens gång eller samhällets förändring.

Henrikson sänder en tacksamhetens tanke till Nyström för att han fått vara med på föreläsningar och uppleva ”värdet och glädjen” av

¹⁶⁴ Henrikson, Alf, 1986, ”Föreläsning”, omtryckt i *Om allt möjligt: kåserier och betraktelser i många ämnen från många år ur skiftande sammanhang* (Huskvarna 2005), s. 95.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 95.

dem.¹⁶⁶ Henrikson skrev också en sonett vid Stockholms Arbetareinstitut 60-årsjubileum 1940:

I våra ögon blänkte alltid ljus
av den reflex som dukens bilder skänkte,
och stort och hungrigt våra ögon blänkte
mot många lärda män i detta hus.

Dem sade aldrig slutapplådens brus
hur tacksamt än på deras ord vi tänkte
när vi gick hem i höstens regn som stänkte
och våra steg försvann i grändens grus.

Men jordens djup och höga stjärnors gång
och havets liv och fjärran länders sång
och ljusets brytning följde oss i spåren.

Och vi kan ännu minnas nyktra tal
och sakligt sköna ord från denna sal
som dröjt i minnet genom alla åren.¹⁶⁷

Henriksons erfarenheter härrörde inte bara från Stockholm utan även från Huskvarna arbetareinstitut. Han talar bland annat om ”fredagsföreläsningar i min ungdoms fabrikssamhälle före radions tid”. Där hade han fått lyssna till föreläsare som exempelvis Ernst Herman Thörnberg (1973–1961), ursprungligen journalist, som var en uppskattad föreläsare. Andra föreläsare var Pelle Holm (1888–1980), språkforskare, Knut Lundmark (1889–1958), astronom och Sigge Strömberg (1885–1920), journalist, som bland annat föreläste om indianer.¹⁶⁸ Henrikson menar att dessa förmedlade kunskap för livet. Han hade också lyssnat till kammarmusik som framförts av Kjellströmkvartetten, som turnerade i landet.¹⁶⁹ Han skriver på ett annat ställe att arbetarinstitutets insats för folkbildningen var ”stor och oförgätlig”.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ibid., s. 96.

¹⁶⁷ Henrikson, Alf, ”Den tredje oktober 1940. Vid Stockholms Arbetareinstitut 60-årsjubileum”, *Vers* (Stockholm 1945), s. 120.

¹⁶⁸ Henrikson, 1984, s. 101.

¹⁶⁹ Henrikson, 1986, s. 96.

¹⁷⁰ Henrikson, *N – en uppslagsbok* (Höganäs 1993), s. 106.

Arbetarinstitutets roll har varit stor skriver han, trots att de till skillnad från flera andra folkbildningsverksamheter inte hade sitt ursprung i folkdjuven, utan snarare var initiativ från överklassen [Henriksons ordval].¹⁷¹ Han menar vidare att det under den tid då arbetarinstituten bedrev sin verksamhet fanns en bildningshunger hos svenska folket. Det fanns således ett behov av att kunskap och bildning förmedlades till det stora folkflertalet. Detta återspeglades enligt Henrikson i Verdandis utgivning av småskrifter och han nämner Brunnsviks folkhögskolas betydelse för litteraturen. När Radiotjänst inrättades bildades också en särskild föredragsavdelning, påpekar han.¹⁷²

Situationen ändrades emellertid, menar Henrikson. Föreläsningssamfundet upphörde, den fria studieverksamheten ändrade inriktning, journalistiken gjorde sitt intåg i radion på bekostnad av föredragen och föredragsformen råkade i vanrykte. Dock menar han att föreläsningssamfundet under senare år verkat komma till heders igen.¹⁷³ Han anser att dagsaktualiteterna och journalistiken fått vika för sakupplysning och kunskapsförmedling i föreläsningsform.¹⁷⁴ Henrikson tänker främst på radions och TV:ns roll som aktörer inom föreläsningssamfundet. Han sammanfattar sin syn på föreläsningssamfundet:

Föreläsningssamfundet är förvisso auktoritär, vilket låter som ett skällsord, men det kan inte hjälpas. Den innebär att någon som vet får tala till punkt om hur någonting förhåller sig inför alla oss som inte vet, och om det är så att vi känner oss förtryckta eller manipulerade inför katedern och skioptikonapparaten, så är vi antagligen inte fullt så beväpnade som vi anser oss vara.¹⁷⁵

I ett annat sammanhang (en intervju från 1982) yttrade han: "Föreläsningen har förtalats av pedagogerna [---]. Men jag gillar föreläsningen. Den tillhör folkbildartraditionen och var något fint när jag växte upp."¹⁷⁶ Henrikson hade således en positiv bild av föreläsningssamfundet.

¹⁷¹ Henrikson, 1986, s. 96.

¹⁷² Henrikson, 1984, s. 98.

¹⁷³ Henrikson skriver "i dessa sena dagar" med tanke på att texten publicerades 1986, avses troligen tidigare hälften av 1980-talet.

¹⁷⁴ Henrikson, 1984, s. 98f.

¹⁷⁵ Henrikson, 1986, s. 96. Skioptikonapparaten var en föregångare till diaprojektorn.

¹⁷⁶ Örnberg, Sune, "Alf Henrikson, 87, Mer produktiv än någonsin: I hans verser lever historier", *Göteborgs-posten* 1982-11-20.

formen, och det hade inte någon större betydelse om han stod bakom eller satt framför katedern.

Henriksons verksamhet som föreläsare

Henriksons framträdande som föreläsare ägde rum i skilda sammanhang. Han framträdde vid ett flertal tillfällen i samband med Bokens dag. Det skedde exempelvis på Göteborgs konserthus 1963 och 1982 samt på Södra teatern i Stockholm 1981.¹⁷⁷ Han framträdde på Barnbokens dag i Malmö 1974.¹⁷⁸ Han höll ett föredrag i foajén på Gefle teater samma år.¹⁷⁹ 1983 föreläste han på kulturlokalen Lillan i Luleå.¹⁸⁰ Dessa kan betraktas mer som allmänna föreläsningar. Det finns även exempel på att han verkat som föreläsare vid sammankomster för föreningar och organisationer. Man kan här nämna ett länsbiblioteksmöte på Lövudden utanför Västerås 1976, en sammankomst för Malmö fornminnesförening 1989 och en middag för Sveriges Allmänna Biblioteksförening (SAB) i Uppsala 1987.¹⁸¹ Han medverkade när Svenska folkskolans vänner i Finland hade hösträff på Finns folkhögskola i närheten av Esbo 1985.¹⁸² Finns är för övrigt Finlands äldsta folkhögskola grundad på 1890-talet. Gemensamt för nämnda framträdanden är att de kan relateras till folkbildande verksamheter (böcker, bibliotek, teater och kulturarv). Ingen av föreläsningarna ägde rum inom den formella utbildningen, om vi med formell menar grund- och gymnasieskola, högskola och universitet. Knyter man an till Olssons definition ovan skulle det, vad gäller dessa framträdanden, handla om föredrag med tanke på var de framfördes.

¹⁷⁷ ”Bokens dag 13 nov. Alf Henrikson” [anonym], *Göteborgs-posten* 1963-11-09, Örnberg, 1982, Werkelid, Carl Otto, *Svenska Dagbladet* 1981-11-20.

¹⁷⁸ Borglund, Tore, ”Leker med bokstäver så alfabetet grönskar”, *Arbetet* 1974-11-13.

¹⁷⁹ Jönsson, 1974.

¹⁸⁰ Carlsson.

¹⁸¹ ”Också en dagsverspoet är innerst journalist” [anonym], *Västmanlands läns tidning* 1976-11-30; Lindblad, Tomas, ”Sällsynt besök av mångkunnig skribent”, *Arbetet* 1989-09-30; Bengtsson, Bengt, ”Lovtal till boken”, *Norrbottnens-kuriren* 1987-08-13.

¹⁸² Elfving, Ebba, ”Svenska folkskolans vänner bjöd på Alf Henrikson Författarträff på Finns”, *Hufvudstadsbladet* 1985-11-17.

De ämnen Henrikson talade över handlade bland annat om hans verksamhet som versskrivare. Det kunde till exempel beröra vilka villkor och förhållanden som gällde när man skriver dagsvers, och hur de förhåller sig till journalistikens. Detta var naturligt för Henrikson att tala om eftersom han säkerligen hade fått tillfälle att reflektera över det under sin tid på *Dagens Nyheter*. Det framskymtar för övrigt både i hans texter och i en del sammanhang när han intervjuats.¹⁸³ Ibland förekom också att han talade över ämnen som hängde ihop med andra sidor av författarskapet. Vid Bokens dag i Stockholm läste han ur ett material som skulle ingå i *Den svenska lyriken*, vilken gavs ut av Bonniers.¹⁸⁴ För Malmö fornminnesförening höll han ett kåseri över Danmarks historia.¹⁸⁵ Detta hängde samman med att han just hade skrivit färdigt sitt verk *Dansk historia 1–2*. För Sveriges allmänna biblioteksförning (SAB) talde han om nyttan och glädjen med böcker.¹⁸⁶

Som tidigare nämnts (se under kapitlet ”Källmaterial och metod”) är materialet bristfälligt beträffande de manus Henrikson utgått från i föreläsningssammanhang. Det finns få föreläsningssammanhang bevarade, som är tillgängliga. De manuskript som här kommer att analyseras är två texter som med säkerhet använts i föreläsningssammanhang. Det är dels ett manus med okänt ursprung, vilket har hittats bland Henriksons efterlämnade papper och publicerats av Alf Henrikson-sällskapet i *Nationalbok – texter i patriotiska ämnen* 2003. Det var ett anförande som hölls i Finland någon gång kring 1980. Dessutom föreligger en artikel som infördes i *Biblioteksbladet* 1987, vilken grundar sig på det föredrag han höll i Uppsala samma år.

Det erbjuder vissa svårigheter att få en helt rättvisande bild av Henriksons föreläsningssammanhang. Det finns inga möjligheter att studera honom i föreläsningssammanhang. Det går till exempel inte att studera vilka rösttekniska knep som han eventuellt använde för att förmedla sitt budskap och sina kunskaper.¹⁸⁷ Utifrån texterna kan

¹⁸³ Se exempelvis ”Henrikson, Alf, ”Att skriva vers: en efterskrift”, *Tidernas framfart: en versbok* (Höganäs 1988), s. 215–224; Jönsson 1974.

¹⁸⁴ Werkelid.

¹⁸⁵ Lindblad.

¹⁸⁶ Bengtsson.

¹⁸⁷ Olsson, 1998, s. 5f.

man emellertid få en uppfattning av vilka intentioner han hade som föreläsare, och vad han planerat och tänkt säga. Texterna är ämnade att framföras i föreläsningssammanhang, vilket innebär att de kan placeras i en föreläsningssammanhang.

Det förstnämnda föredraget handlar om förhållandet mellan Sverige och Finland, och framför allt om förlusten av Finland 1809. Han ger i manuset upplysningar om bakgrunden till föreläsningen genom att skriva:

I ett svagt ögonblick i våras svarade jag ja på en propå om att säga någonting om det svenska i vår historieuppfattning, men jag märkte snart att det var ett lättsinnigt löfte. Vad som konstituerar vår svenskhet förutom språket är faktiskt mer än jag vet, och jag undrar om någon annan vet det heller.¹⁸⁸

Här framkommer alltså att Henrikson blev kontaktad för att hålla ett anförande över ett givet ämne. Han blev alltså inbjuden att hålla en föreläsning.

Analys av föreläsningssammanhang

Vid en analys av de två texterna framkommer att den stil som utmärker dem liknar den som brukar förekomma i föreläsningar och föredrag.

Ett gemensamt drag är förekomsten av ”jag”, ”vi”, ”min” och ”vår”. Det gör att texterna påminner om ett vardagligt samtal, om än enbart med en talare. Samtalet manifesteras genom personifieringen av talare och lyssnare. Stilen i föreläsningarna är snarare resonerande och i form av ett samtal, än undervisande och docerande. Härav skulle åsikten kunna föras fram att föreläsningarna mer har formen av föredrag. Man skulle möjligen kunna påstå att föredraget har en språklig stil som ligger nära det muntliga samtalet, och har vissa likheter med ett samtal. Henrikson vänder sig direkt till auditoriet när han i den tidigare nämnda föreläsningen i Finland säger: ”Om Finlands öden efter skilsmässan från Sverige kan jag inte säga någonting som inte ni vet

¹⁸⁸ Henrikson, Alf, ”Svenskhet i historien”, *Nationalbok – texter i patriotiska ämnen* (Huskvarna 2003), s. 62.

bättre.”¹⁸⁹ Det gör han även när han säger: ”jag skall be att få berätta i all korthet eftersom det rimligen inte hör till allmänbildningen i Finland att i alla detaljer ha hört den förut.”¹⁹⁰ Föreläsningen för Sveriges Allmänna Biblioteksörening handlade om böcker. I *Biblioteksbladet* har det titeln ”Boken”. Redan i inledningen riktar han sig till åhörarna med formuleringen: ”Ingen kan veta bättre än en bibliotekarie att det förhåller sig så.”¹⁹¹ Detta att han riktar sig direkt till publiken förstärker intrycket att texterna påminner om ett samtal. Detta är ett tydligt exempel på ett retoriskt grepp. Henrikson blir också förtrolig genom att berätta exempel från sin egen uppväxt och barndom för att kunna ge exempel och argumentera för sin ståndpunkt. Han knyter alltså an till sin egen erfarenhet och sin erfarenhetsbaserade kunskap och han blir personlig.

I texterna finns också inslag av intertextualitet. Dessa kommer till uttryck genom att Henrikson bygger på egna texter. Framställningen av valet 1809 i föreläsningen som hölls i Finland visar tydliga likheter med hur det berättas i *Svensk historia*.¹⁹² Inledningen till föreläsningen på SAB:s middag är likalydande i en dikt från 1964 med titeln ”Boksyntheten”.¹⁹³ I föreläsningen i Finland hänvisar han till historikern Eli Heckscher när han talar om de svenska besittningarna i Pommern och Livland.¹⁹⁴ Han tar sin utgångspunkt från Topelius och *Fältskärens berättelser*, och i avslutningen tar han upp Runeberg. Denna typ av intertextualitet visar att Henrikson med undantag av Heckscher tar upp verk som var väl bekanta för publiken (svensktalande publik i Finland). Här kan man alltså säga att Henriksons föreläsning utnyttjar skönlitterär historieskrivning.

Förekomsten av subjekt i texterna bidrar till att skapa en känsla av närvaro. Det personliga förhållandet förstärks genom att verbformen är aktiv form snarare än passiv. Just genom att uttrycka satser i aktiv form skapas också en känsla av närvaro i sammanhanget. Detta ger

¹⁸⁹ Ibid., s. 57.

¹⁹⁰ Ibid., s. 58.

¹⁹¹ Henrikson, Alf, 1987, ”Boken”, s. 184.

¹⁹² Se Henrikson, Alf, 1966, *Svensk historia* II, s. 768–770.

¹⁹³ Den ingår i verssamlingen *Medan göken tiger: sångtexter och talvers* (Stockholm 1964), s. 51.

¹⁹⁴ Henrikson, 2003, s. 56.

en känsla av ett likvärdigt och personligt förhållande mellan talare och lyssnare.

Det förekommer också exempel på etos, alltså konstruerande av identiteter. När Henrikson vänder sig direkt till bibliotekarierna ser han dem som en grupp, ingen vet bättre än en bibliotekarie [ni bibliotekarier]. I Föreläsningen i Finland säger han: ”ni vet bättre” [ni, invånare i Finland].

Utifrån manuskripten kan man säga att språket är likartat det som förekommer i flera av hans böcker. Språket är präglad av en berättarglädje, av viljan att dela med sig av sina kunskaper, dock utan att briljera eller framhålla sig själv. Det sistnämnda märks när han ibland nämner sin ”okunskap”, och att han inte har alla svar. Detta kan illustreras genom formuleringar som: ”Jag skall inte gå djupare in i detta nu, ty här är jag naturligtvis på osäker grund”, ”Själv var jag komplett okunnig i ämnet [...] och okunnig är jag förvisso fortfarande”, ”som vi inte behöver gå in på”, ”Eftersom jag inte kan läsa finska och alltså inte kan överblicka vad det står i finska tidningar och böcker så är detta ren gissning”, ”Jag vågar inte gå djupare in i det här ämnet; det handlar om något som jag bara har på känn och inte alls kan belägga med statistik eller ens med många exempel.”, ”Kanske har jag fel.”¹⁹⁵ Det kan konstateras Henrikson håller sig till föreläsningsformen även om det har drag som påminner om föredrag.

Utmärkande för föreläsningsformen är en ensam talare medan publiken är lyssnare. Detta stämmer överens med Henriksons tidigare uttalande om hans syn på föreläsningsformen.

Sammanfattningsvis kan utifrån Henriksons uttalanden om föreläsningsformen anföras att föreläsning för honom var identiskt med folkbildning, och det förefaller som att föreläsning för honom var den viktigaste verksamheten inom folkbildningen. Henrikson tillmätte den stor betydelse i ett historiskt perspektiv som folkbildande praktik, och verkade anse att den även var betydelsefull i samtiden. Detta grundade sig på hans egna erfarenheter först som åhörare och publik, och senare som föreläsare.¹⁹⁶ Detta är troligen en av förklaringarna till att Henrikson ställde upp och framträdde som det i olika samman-

¹⁹⁵ Ibid., s. 55–62.

¹⁹⁶ Henrikson använder visserligen begreppet föreläsning, men det kanske är mer rättvisande att tala om föredrag.

hang, och det är möjligt att han själv såg sig som folkbildare i rollen som föreläsare. Henrikson använder själv benämningen ”föreläsning”, men hans egen insats utifrån de två exempel som här har studerats visar att de mer har karaktären av föredrag. Detta enligt den möjliga åtskillnad som skulle kunna göras utifrån de i inledningen till kapitlet citerade försöken till definitioner.

Man skulle kunna säga att Henrikson i sammanhanget ingår i en svensk folkbildningstradition med ursprung i 1800-talet, och att han tar upp en verksamhet efter det att arbetarinstitutionen men även föreläsningsföreningarna mist sin egentliga betydelse.

Föreläsningsföreningarna var den enda av de folkbildande praktikerna, definierade utifrån det traditionella institutionsperspektivet, som Henrikson hade kopplingar till. I nästa kapitel vidgas perspektivet genom att undersöka Henriksons insatser som folkbildare inom radiomediet.

6. Alf Henrikson i radio

Broschyrer och flygblad slängs sällan ut
men jämt hör vi radion ropa.
När striden är över och kriget är slut
finns ingenting kvar att sopa.

Dygnet runt hör vi radion gå
med skrämskott och lockande kvitter,
men sitta och höra ordentligt på
finns det numera få som gitter.

Höga andar och mäktiga män
och även stora busar
ropar och skriker till oss ur den
medan vi sover och snusar.

Och allt vad de ropade medan vi sov
är för evigt dött och begravet.
Inte ett ord dröjer kvar gudskelov
i det väldiga eterhavet.¹⁹⁷

Henrikson hade en positiv inställning till ljudradion som folkbildande praktik. Det gällde främst dess roll som kunskapspridare och kunskapsförmedlare. Han framhöll bland annat radion som ett medium för föredrag, och att den når ut till många. Han skriver:

I ljudradion är föredragen många, utan hinder av lyssnarundersökningarnas kvantitetsförhållanden. Visst är att lyssnarskaran är väldig, räknad i absoluta tal och inte i procent av kreti och pleti.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Henrikson, "Propagandan", *Dagens Nyheter* 1945-01-01.

¹⁹⁸ Henrikson, 1984, s. 99.

Henriksons syn grundade sig troligen på hans egna erfarenheter som mottagare och radiolyssnare. Han nämner föredragshållare han lyssnat till i radio och likställer dem med föreläsare han hört. Dem han lyssnat till i radio var till exempel Erik Wellander (språkforskare och språkvårdare), Eli F. Heckscher (ekonomhistoriker), C.W.U. Kuylenstierna (jurist), Charles Allwood (som hade språkkurser i engelska i radio) och Ivar Harrie (tidningsman).¹⁹⁹ I ett intervjusammanhang jämförde han radion med televisionen:

Radio är bra, säger han. Där sägs mycket väsentligt som TV inte kan syssla med. [...] Radion är informativ på ett annat sätt än TV:n som mest sköter den breda underhållningen.²⁰⁰

Analys av Henriksons medverkan i radio

Henriksons medverkan i radio var omfattande och framgår av Bilaga I. De programformer i vilka han medverkade skiljer sig åt. Det handlade om dokumentärer, underhållningsprogram, debattprogram och diskussioner. Knyter man an till de undergenrer, vilka under radions tidigare skede kunde hänföras till föredragsgenren, kan man påstå att Henriksons medverkan huvudsakligen skedde i denna genre. Det är i detta fall ett stöd för hans folkbildande insats.

Hans tidigaste framträdande i radio kan dateras till 24 februari 1940. Då deltog han i ett program betitlat *Månadens magasin, Ny illustrerad radiojournal* genom att läsa upp ”Skottdagsdikt”. Magasinsprogrammen började sin verksamhet på 1940-talet, och kunde innehålla flera programformer.²⁰¹ Henriksons dikt var således ett enstaka inslag bland flera andra. Det var också som uppläsare av egna verser hans medverkan i radio började. Efter hand deltog han som gäst i olika program vilka ämnesmässigt till övervägande del rörde sig inom ämnena historia och litteratur.²⁰²

¹⁹⁹ Henrikson, 1984, s. 99.

²⁰⁰ Carlsson, 1983.

²⁰¹ Nordberg, 2003, s. 38.

²⁰² För uppgifter om radioprogrammens ämnesinnehåll hänvisas till Bilaga I.

Det som är av störst intresse när det gäller hans folkbildande verksamhet är de program där han själv medverkat som berättare och förmedlare av kunskap. Det tydligaste beviset för att han medverkat i folkbildande program får anses vara programserierna *Vårt att veta*, *Vetandets värld* och *Svar idag*. Henrikson medverkade i *Vårt att veta* sammanlagt 11 gånger under åren 1969–1981. I 5 av dessa var han den ende medverkande. I *Vetandets värld* medverkade han totalt 8 gånger under åren 1975–1979. Här var Henrikson ende gäst i fem program. I *Svar idag* deltog alltid flera medverkande, och Henrikson medverkade 13 gånger 1975–1978. Som synes medverkade han i flera folkbildande program parallellt. Det är intressant att Henrikson relativt tidigt fick medverka i *Vetandets värld* som började sändas 1974. De övriga var etablerade sedan flera år innan han fick framträda i dem.

Till dessa kommer programserier där enbart Henrikson medverkat. Dessa var programserien *Antikens historier*, vilken sändes sporadiskt 1955–1957, och omfattade 13 program. Ett annat exempel var en programserie betitlad *Lite dansk historia*, vilken omfattade fyra program på vardera 15 minuter och sändes under 1989. Den längsta serien var *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*. Den omfattade 15 avsnitt vilka var 15 minuter långa och sändes 1992. Dessa handlade med ett undantag om den grekiska antiken.

Det är svårt att avgöra i vilken utsträckning Henrikson själv tog initiativ till att medverka i programmen. Dock kan man slå fast att hans medverkan i radioprogram inte sällan sammanföll med hans litterära produktion. *Antikens historier* sändes under de år, 1955–1957, som Henrikson skrev böckerna *Antikens historier I–II*. Med tanke på att böckerna utgavs 1958 kan fastslås att radioprogrammen sändes parallellt med författandet. År 1971 utkom Henriksons bok *Byzantinsk historia*. Henriksons medverkan i *Vårt att veta* detta år var betitlade ”De taktlösa korsfararna. Henrikson presenterar lite bysantinsk historia” samt ”Politik på cirkus” som även det handlade om bysantinsk historia. Fyra år senare följde fem program av *Vetandets värld* där Henrikson ”berättade världshistoria” för Maj Ödman. Dessa baserades på boken *Alla tider*, vilken Henrikson höll på att

skriva just då.²⁰³ Programserien *Dansk historia* från 1989 sammanföll med utgivningen av tvåbandsverket *Dansk historia 1–2*. Utgivningen av *Biblisk historia 1–2* 1990 gjorde att Henrikson fick medverka i två program där han intervjuades om arbetet att skriva utifrån Bibeln. Det är också möjligt att boken *Kinesisk historia* från 1967 var anledningen till att Henrikson medverkade i fem program av *Vårt att veta* med titeln ”Kina i förändring” 1969. Härav följer att det går att säga att Henriksons författarskap i flera fall låg till grund för hans medverkan i radio, och att innehållet i radioprogrammen innehållsmässigt stämde överens med böckerna. Böckerna kom alltså att vara en anledning till att han fick komma till tals i radio. Att framträda i radio i samband med bokutgivning kan mycket väl ses som ett led i marknadsföring av böcker, även om det är svårt att uttala sig om det för Henrikson var en uttalad marknadsföringsstrategi. Böckerna kom också att ligga till grund för flera program även om de inte sammanföll med utgivningen av dem. Ett exempel på detta var programserien *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*. Innehållet till denna hade Henrikson hämtat från *Antikens historier*, huvudsakligen från första bandet. Det kan vara värt att nämna att boken är från 1958, medan radioprogrammen från 1992.

Ämnesmässigt dominerades innehållet i radioprogrammen av historia. Att Henrikson fick medverka i *Vårt att veta*, *Vetandets värld* samt *Svar idag* berodde på att han genom sitt historiska författarskap visade sig besitta kunskaper i de ämnen som behandlades. Den historia det rörde sig om var huvudsakligen den grekiska och romerska antiken, men även svensk, dansk, bysantinsk och kinesisk historia förekom. Det var också antikens Grekland (och i mindre utsträckning Rom) han valde att tala om när han gjorde sina programserier *Antikens historier* (1955–1957) samt *Gamla gudar – antikens historier* (1992). Dessa programserier sammantaget med inslagen i *Svar idag* innebär att antikens Grekland var det största temat sett ur ett ämnesmässigt perspektiv. Program om den grekiska och romerska antiken utgjorde 26 procent av Henriksons samtliga radioprogram och 49

²⁰³ Malgefors, Lars, ”Alf Henrikson – vilken historielärare”, *Röster i radio tv* 1975, nr 31, s. 4.

procent av hans radioprogram i historia. Andra ämnen som förekom var litteratur, skönlitteratur, vers, språk, konst och musik (se Bilaga I).

För analysen av radioprogrammen har ett begränsat urval använts. Materialet utgörs av den nyss nämnda *Gamla gudar – antikens historier, antikens gudar, myter och hjältesagor*. Urvalet grundas på att programmen behandlar ett ämnesområde som Henrikson var speciellt förtrogen med (företrädesvis den grekiska antiken). Det är också program där han förmedlar kunskap, och det kan därför sägas passa in i ett kunskapsförmedlande/folkbildande sammanhang. Eftersom det endast rör sig om 15 avsnitt kan inte några anspråk göras på att programmen ska vara representativa för Henriksons medverkan i radio, men vissa generella, genomgående drag kan studeras, vilka kan förmodas känneteckna även likartade i andra radioprogram där han medverkat.

En aspekt att ta med i analysen är röstläget. Henrikson anlägger en något auktoritär röst på vissa ställen i radioprogrammen. Han har ibland ett ivrigt och dramatiskt tonfall. Detta skulle kunna hänga samman med att radion enbart är ett auditivt medium, där rösten har avgörande betydelse för budskapet. Dessutom talar Henrikson om ett ämne han verkligen behärskar, och har ett stort intresse för.

Radioprogrammen uppvisar tydliga drag av intertextualitet. Framställningen av *Antikens historier: gamla gudar – antikens historier, myter och hjältesagor* bygger textuellt på Henriksons egna verk *Antikens historier I–II*, och företrädesvis första delen med undertiteln *Österländerna, Hellas, hellenismen, grekisk-romersk mytologi*. Titeln på programmet knyter an till bokverket. Henriksons berättande återgår till övervägande del ordagrant på de texter som ingår i *Antikens historier*. Ordalydelsen är nästan uteslutande exakt densamma som i bokverket. Henrikson har alltså utgått från sitt eget tidigare publicerade material. De texter han återanvänt står dock inte på samma ställe, utan är hämtade från olika ställen i verket. Ibland gör han dock utvecklingar, och kommer med detaljer som inte förekommer i originaltexterna. Texterna som ingår i *Antikens historier* var troligen redan bekanta för den svenska allmänheten. Henrikson visste också att texterna när de publicerades hade fått ett övervägande gott mottagande. Det kanske gjorde att han var av uppfattningen att de skulle göra sig bra även i radio. Eftersom han använde ett material

han var förtrogen med och texter som väckt ett visst gillande tidigare, kunde han ha lite auktoritär ton när han framförde texterna i radio.

Det finns ytterligare en form av intertextualitet, och det handlar då om de antika texter som ligger till grund för Henriksons text. För *Antikens historier* utgick han till stor del från den grekiske författaren Plutarchos (46–120 e. Kr.). Henrikson säger till exempel: ”Plutarchos påstår det”, ”Plutarchos säger”, ”Plutarchos har berättat så mycket roligt”, ”Det är Plutarchos som har berättat det”.²⁰⁴ Bortsett från Plutarchos är han sparsam med hänvisningar. Följande uttryck är frekvent förekommande: ”Sedan finns det ju historier”, ”Sedan finns det uppgift om”, ”påstås det”.²⁰⁵ De förekommer utan vidare hänvisning. Med tanke på att det är antika historier och berättelser är det troligen från antika författare han hämtat uppgifterna. Man skulle därmed kunna säga att han bygger på en antik historieberättande tradition. Henrikson gör också hänvisningar till *Bibeln* på ett par ställen. Det gäller bland annat Paulus brev.²⁰⁶

Inledningsvis kan programmen på det språkliga planet placeras inom föredragsgenren, och de uppvisar stora likheter med samtalspråk. Henrikson kan placeras in i den föredragsform som kom att bli den rådande inom radion under efterkrigstiden, med ett mer vardagligt och talspråkstillvänt framställningssätt.²⁰⁷ Det förekommer flera drag som kan betraktas som utmärkande för talspråk. Ett tydligt tecken är den frekventa förekomsten av ”ju”, vilket på flera ställen förkommer i nästan varje mening: ”Det var ju så att”, ”Men det menar man ju”, ”Det är ju alltid populärt”, ”Det här är ju”, ”Logik är ju inte myternas starka sida”.²⁰⁸ Andra talspråkliga uttryck är ”förresten”, ”väl”, ”alltså”.²⁰⁹ Dessa kan fungera som samförståndsord, och ger intryck av en

²⁰⁴ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, sänt 1992-07-27, 1992-08-06 och 1992-07-31.

²⁰⁵ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, sänt 1992-07-27 och 1992-07-29.

²⁰⁶ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, sänt 1992-08-04.

²⁰⁷ Nordberg, 2003, s. 123f.

²⁰⁸ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-28, 1992-07-29 och 1992-07-30.

²⁰⁹ Se exempelvis *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-29, 1992-07-28, 1992-08-10, 1992-08-12 och 1992-08-13. Till skillnad från skriftspråk tillkommer vid muntligt framförande småord som ”ju”,

närhet mellan talare och lyssnare.²¹⁰ Det förekommer också flera uttryck som personifierar talaren genom pronomenet ”jag”. Exempel på detta är uttryck som: ”tror jag”, ”jag vet inte”, ”om jag minns rätt”.²¹¹ Henrikson kommenterar också stoffet genom uttryck som: ”Det hör ju till allmänbildningen faktiskt” (om Archimedes princip), ”Det fanns som alla vet en antik institution som heter oraklet i Delfi.” och ”En historia som väl alla har hört” [Damoklos hovman]. ”En historia som är känd för alla moderna operabesökare” [Orfeus i underjorden]. ”Mera känd för oss alla är ju historien om Theseus och Ariadne.”²¹² Det kan naturligtvis förhålla sig så att Henrikson verkligen anser att dessa historier är allmänt kända, men det kan även här handla om ett samförståndsförhållande. Lyssnarna betraktas inte som okunniga utan förutsätts ha viss bildning. Om det är så att historierna inte är bekanta är det ett grepp som kan tas till för att ”smyga in” information. Henrikson framför även personliga omdömen och värderande uttalanden som när han säger: ”Den romerska imperialismen är egentligen upprörande när man tänker efter.” Han säger också: ”Min finländske vän Harry Järv som varit riksbibliotekarie här i Sverige han sa en gång att Platons *Staten* är den skadligaste bok som någonsin har blivit skriven. Det ligger nog någonting i det”.²¹³ Det är alltså inte enbart ett objektivet berättande utan Henrikson förmedlar även en del personliga åsikter.

Som sammanfattning kan konstateras att eftersom radions innehåll delvis karakteriseras av föredrag är även radion folkbildning för Henrikson. Uppfattningen grundar sig dock inte på mediet utan snarare på innehållet, och allt av radions innehåll är inte folkbildning. Henriksons medverkan i radio var omfattande, men de program som är av störst intresse i sammanhanget beträffande folkbildning var de

”väl” och ”så”. Dessa ord kan betraktas som ”en sorts skriftens ornamentering”, och ger intryck av talspråkighet. Se Nordberg, 1998, s. 138f.

²¹⁰ Josephson, Olle, ”Ju”: *ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (Stockholm 2004), s. 7.

²¹¹ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-29, 1992-07-31 och 1992-08-06.

²¹² *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-07, 1992-07-31, 1992-08-04 och 1992-08-05.

²¹³ *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-13 och 1992-08-14.

där han framträdde som föredragshållare och i program som kan sägas ha haft till syfte att sprida kunskap och bildning. Det var program som *Värt att veta*, *Vetandets värld* och *Svar idag* samt de programserier kring olika teman som han gjorde. Ämnena för radioprogrammen utgick ofta från hans författarskap. Det är inte helt fel att påstå att böckerna i viss omfattning utgjorde grunden för hans medverkan i radio. Det gällde även framförande av egna verser. Innehållet i radioprogrammen utgjordes till övervägande del av berättelser och historier om den grekiska och romerska antiken. Den språkliga praktik han använde sig av i en undersökt programserie ligger nära muntligt talspråk, vilket påminner om den föredragsform som allmänt kom att användas i radio efter andra världskriget.

Utifrån det vidgade folkbildningsperspektivet ingår även televisionen och även där medverkade Henrikson flitigt. Dock skiljer sig hans syn på televisionen från den syn han hade på radio, och så även hans medverkan. Detta kommer att behandlas i följande kapitel.

7. Alf Henrikson i TV

När bildningens värde var underförstått
och kunskapsörst jämt kändes mola
och begåvade svenskar i mängd hade gått
på Brunnsviks folkhögskola,
ja, när landets lågor var långt ifrån få
och ABF angav tonen
då hittade självaste Satan på
den fördärvliga televisionen.²¹⁴

Henriksons inställning till television var inte genomgående positiv. Det var troligen inte främst mediet som sådant utan snarare innehållet, televisionens utbud, han var kritisk mot. Han använde sig själv av TV för att förmedla kunskaper och bildning. Trots sin kritiska inställning förnekade han inte dess genomslagskraft:

Televisionen med sin enorma pedagogiska genomslagskraft ägnar sig visserligen mest åt efemära likgiltigheter i stället för att lära oss någonting, men ett visst nytänkande tycks vara på väg, och det kommer nog en dag då folk upptäcker att ett kemiskt experiment eller en stenografielektion kan vara mer underhållande i närbild än en tutande trumpetare eller tio debatterande sexualpsykologer.²¹⁵

Televisionen hade således enligt Henriksons åsikt en pedagogisk funktion, och skulle kunna fungera som lärande och kunskapsförmedlande och även folkbildande. På ett annat ställe skriver han angående föreläsningsformen:

²¹⁴ Henrikson, Alf, "Folkbildarsuck", *Rim och reson* (Stockholm 1995), s. 24.

²¹⁵ Henrikson, 1984, s. 99.

men det är ett intressant faktum att föreläsningsformen tycks komma till heders igen i dessa sena dagar, då TV-program om naturens märkvärdigheter och radioprogram som ”Vetandets Värld” och ”Värt att veta” plötsligen har befunnits vara populärare än varjehanda prat-sam journalistik.²¹⁶

Henrikson såg televisionen och radion som institutioner där traditionen från föreläsningsföreningarna fördes vidare. Därmed kan man säga att han såg deras folkbildande ambitioner, och att de för honom var folkbildande praktiker. Han ansåg att en del av radios och TV:s inslag spred bildning till allmänheten.²¹⁷

Analys av Henriksons medverkan i television

Beträffande Henriksons medverkan i televisionen är materialet mer splittrat än vad fallet är med radiomaterialet. För en sammanställning av Henriksons medverkan i television hänvisas till Bilaga II. Materialet som rör hans medverkan i television handlar i större utsträckning om korta inslag och enstaka program. Det är av senare datum än radioprogrammen, vilket är naturligt eftersom TV kom senare, men som även har sin grund i att Henrikson då var mycket väl etablerad som författare. Antalet programserier är emellertid fåtaligare än vad fallet är med radion.

Dock kan tre serier urskiljas i materialet. Det är serien *Läsefrukter*, vilken består av 25 kortprogram i skilda ämnen, mellan fem och femton minuter långa, som sändes 1983–1984. Dessa sändes tämligen sporadiskt och de ger, om man tar sändningstiden i beaktande, intrycket av att ha fungerat som utfyllnadsprogram. De sändes till exempel när det fanns fem minuter ”över” mellan två längre program. Den andra serien är *Sagan om trädet Yggdrasil* med ämnen ur fornnordisk mytologi efter Snorres *Edda*. Serien omfattar åtta avsnitt mellan 25 och 15 minuter långa, och sändes under 1986. Till dessa kommer programserien *Erikskata* – Henriksons största insats inom TV-mediet.

²¹⁶ Henrikson, Alf, 1986, s. 96. Som tidigare nämnts i kapitel 6 skedde Henriksons medverkan i radio i bland annat programmen *Vetandets värld* och *Värt att veta*.

²¹⁷ Henrikson, 1984, s. 99.

Eriksgata omfattar sammanlagt 44 avsnitt, ca 15 minuter långa, och sändes mellan åren 1986 och 1988.

En del av Henriksons medverkan i televisionen består av uppläsning av egna alster, främst vers men även prosa. Dessutom har han framträtt som berättare i skilda ämnen i olika sammanhang. Det rör sig främst om historia och ämnen som han genom sitt författarskap visat att han hade kunskaper i. Man kan alltså påstå att det här finns en tydlig förmedlingsaspekt av kunskaper och kunnande. Det går dock inte med säkerhet att fastslå varifrån initiativet till Henriksons medverkan kommit. Liksom radioprogrammen utgår en del TV-program från Henriksons böcker. Dessutom sammanfaller en del inslag i televisionen med bokutgivning. Henrikson medverkade 1967 i ett program där han presenterade sin nyskrivna bok *Kinesisk historia* samtidigt som han berättade om gravfigurer, sin lyrikserie *Dagens kines* och om kinesisk lyrik på Östasiatiska museet. I samband med att boken *Alfabetets användning anar aporna aldrig: en ABC-bok* gavs ut 1974 medverkade Henrikson i ett inslag i programmet *Sveriges magasin* där han talade om boken. Inför publiceringen av Henriksons första roman *Ett hus i Spanien* 1982 genomfördes en intervju i programmet *Gyllene snittets bokupplaga*. Serien *Sagan om trädet Yggdrasil* grundas på boken *Asken Yggdrasil: en gammal gudomlig historia* från 1973. På registerkortet från Sveriges television står: ”Henrikson som skrev berättelserna efter Snorres Edda berättar till bilder.” Bokens innehåll var ett personligt färgat återberättande av Snorres Edda, och den gavs ut i ny upplaga 1986, samtidigt som programserien sändes. Boken *Eriksgata* gavs första gången ut 1950. I samband med TV-serien 1986 kom den ut i ny utgåva. Henrikson skriver i förordet: ”Jag har gladeligen använt mina texter från seklets mitt där så kunde ske, men det mesta är omskrivet lite grand för televisionens behov”.²¹⁸ 1993 medverkade han i programmet *Hemma* med anledning av att en ny upplaga av *Alla årets dagar* utkommit.

Beträffande TV-program kommer analysen att koncentreras på programserien *Eriksgata*. Den omfattar 44 avsnitt, vilka är mellan 10 och 15 minuter långa.²¹⁹ Den sändes, som tidigare nämnts, i Sveriges

²¹⁸ Henrikson, Alf, *Eriksgata* (Stockholm 1986), s. 5.

²¹⁹ I analysen har endast 43 program genomgått eftersom det 19:e programmet är förkommet. Det skulle ha sänts mellan 1987-09-13 och 1987-09-20 och skulle behandla

Television 1986–1988. Serien bygger på boken *Erikskata* från 1950 med text av Alf Henrikson och bilder av Birger Lundquist. De reste i den gamla eriksgatans spår och gjorde små minireportage från de orter de passerade. Trettiofem år senare gjorde Henrikson om resan och anpassade framställningen till TV-mediet. Anledningen till att *Erikskata* utvalts är att materialet är av en sådan omfattning att några genomgående, utmärkande drag vad gäller Henriksons medverkan i TV kan analyseras. Det är också mer relevant att studera program där Henrikson har stått som ansvarig för hela innehållet, än de där han förekommer som en gäst i en studio eller framträder i ett kort inslag. Det sistnämnda fallet skulle kunna vara en felkälla eftersom det är svårare att avgöra i vilken utsträckning han själv fått påverka utformningen av inslaget eller de former under vilka han medverkat.

Vad gäller TV-programmen är dessa inte helt enkla att genrebestämma. Till skillnad från manuskript och radioprogram bör man vad gäller TV-programmen även ta hänsyn till den visuella aspekt som finns. Henrikson verkar inte anse att serien har bestått av föreläsningar eller föredrag när han i sista avsnittet av *Erikskata* säger: ”Vi kan inte sluta den här kåseriserien efter eriksgatans vägar klokare tror jag, naturligare än att åka ut till Linnés Hammarby.” Lite senare i samma program säger han beträffande de ställen han valt att stanna på: ”Den här serien av kåserier har bara kunnat stanna på några få.”²²⁰ Henrikson själv karakteriserar således *Erikskata* som en kåseriserie, historiska kåserier kan man ytterligare specificera dem som. Även om han har förevisat och berättat är det här ett personligt berättande som är det mest utmärkande draget. Tonen är mer lågmäld än i radioprogrammen.

Henrikson sitter vid sitt skrivbord i hemmiljö där han har ett antal böcker upplagda som han ibland slår upp och läser ur. Henrikson knyter här an till den folkbildande tradition som fanns inom televisionen att programmet arrangerades som en föreläsning där föreläsaren satt i en kateder framför ett tänkt auditorium. Samtidigt påminner formen om försöket att till följd av intimitetssträvandena inom televisionen likna en studiecirkel genom att föreläsaren placeras i hem-

Linköping. Det finns dock inte katalogiserat i Sveriges Televisions programdatabas och inte heller i Statens Ljud och Bildarkivs (SLBA:s) katalog SESAM.

²²⁰ *Erikskata*, sänt i Kanal 1 1988-04-23.

miljö (se avsnittet Sveriges television som folkbildande praktik). Det är endast på stillbilder från Mora stenar i andra programmet och på slutbilderna i sista avsnittet som Henrikson syns på de platser som besökts. Dock finns det bilder med honom på de historiska platserna i boken *Erikskata*. Henrikson kommenterade just programformen i det första avsnittet:

Visst kunde jag ha haft TV-team med mikrofoner på Kinnekulle och Visingsö i blåsten, men vi har föredragit att samla ihop bildmaterial först och sedan berätta lugnt och stilla.²²¹

I en intervju några år senare yttrade han: ”Jag vägrade att ställa mig på Kinnekulle och skrika i motvinden.”²²² Det kanske hade viss betydelse att Henrikson var över åttio år när programmen spelades in.

När man studerar *Erikskata* ser man att Henrikson har anlitat flera olika typer av texter för sin framställning. Det gäller såväl primär- som sekundärkällor. I första avsnittet utgår han från Landslagens konungabalk, och han nämner Västgöotalagen när han beskriver eriksgatans sträckning. I tredje programmet tar han som utgångspunkt Snorre Sturlasson och Adam av Bremen. I fjärde avsnittet gör han en hänvisning till litteratur han utgått från när han bland annat nämner Anders Fryxell.²²³ Han har även använt sig av vetenskaplig litteratur. När han talar om runstenar hänvisas till professor Sven B.F. Jansson som forskade om just runor. Henrikson säger:

Men det är klart att står det något mer än själva dedikationen på runstenarna, får man väl lita på sakkunskapen det vill säga sakkunskapen det är professor Sven B. F. Jansson. Det är det gällande. Han har skrivit en utomordentlig liten bok om runinskrifter i Sverige. Den borde finnas i varje civiliserad medborgares hem tycker jag. Allt vad jag sitter här och säger, nästan allt i varje fall, har jag lärt mig ur den boken.²²⁴

Det är alltså inte enbart anekdoter och berättelser han förmedlar, utan även vissa historiska fakta. Dock framgår inte alltid källan.

²²¹ *Erikskata*, sänt i TV 2 1986-09-04.

²²² Malmberg, Gert, ”Alla tider tillhör Alf Henrikson”, *Göteborgs-posten* 1991-12-13.

²²³ *Erikskata*, sänt i TV 2 1986-09-25.

²²⁴ *Erikskata*, sänt i TV 2 1986-11-14.

Henrikson använde sig alltså av TV-mediet för att bland annat förmedla historiska kunskaper. Detta trots att han hade en motvillig inställning till det. I inledningsprogrammet säger han: ”TV ger oss illustrationsmöjligheter som inte stod till buds 1950”. ”TV gör det möjligt att visa bilder av alla sorter. Även bilder som är många hundra år gamla. Det ska vi utnyttja.”²²⁵ För att illustrera runskrift säger han att han använder sig av ”teknikens hjälp – den här märkliga TV-tekniken”.²²⁶ I ett program berörs idéerna om att templet i Uppsala skulle ha legat i Västergötland. Henrikson säger: ”Det gick i TV för nåt år sen en serie som var väldigt vacker, och jag tyckte var intressant också.”²²⁷

TV-programmen i serien *Eriksgata* har formen av historiska dokumentärer. För att få en uppfattning om vad som utmärker en historisk dokumentärfilm och hur man kan karaktärisera en historisk dokumentär, kommer analysen att baseras på den avhandling som 2003 lades fram av historikern David Ludvigsson: *The Historian-Filmmaker's Dilemma: Historical Documentaries in Sweden in the Era of Häger and Villius*. Ludvigssons avhandling undersöker hur historia används i historiska dokumentärfilmer och vilka överväganden en filmare måste göra när det förflutna ska skildras. Avhandlingen har sin relevans eftersom den utgår från svenska förhållanden, och en del av de filmer som analyseras tillkom samtidigt som Henrikson gjorde historiska dokumentärer.

Det kan vara värt att först försöka definiera vad som avses med en historisk dokumentärfilm. Ludvigsson utgår från den brittiske dokumentärfilmaren och filmteoretikern John Griersons definition. Han kombinerar denna med den amerikanske professorn i filmstudier Carl Plantingas definition av en dokumentärfilm. En definition skulle enligt Ludvigsson bli att en historisk dokumentärfilm innebär: ”creative treatment that asserts a belief that the given objects, states of affairs or events occurred or existed in the actual world as portrayed.”²²⁸ Det viktiga i definitionen är ”asserts a belief” det vill säga att filmen gör

²²⁵ *Eriksgata*, sänt i TV 2 1986-09-04.

²²⁶ *Eriksgata*, sänt i TV 2 1986-11-20.

²²⁷ *Eriksgata*, sänt i TV 2 1987-02-08.

²²⁸ Ludvigsson, David, *The historian – filmmaker's dilemma: historical documentaries in Sweden in the era of Häger and Villius* (Uppsala 2003), s. 65.

anspråk på att föremålen, förhållandena och händelserna inträffade eller existerade i verkligheten på så sätt som de framställs. Den historiska dokumentären skall alltså presentera korrekta fakta till skillnad från fiktion.

För att tydligare kunna skilja historisk dokumentärfilm från andra typer av dokumentärfilm hänvisar Ludvigsson till den amerikanske historikern och filmteoretikern Bill Nichols. Nichols menar att det finns sex olika framställningssätt för dokumentärfilmer (*principal forms or modes for documentary representation*). De framställningssätt man kan urskilja är (1) den poetiska, (2) den förklarande, (3) den observerande, (4) den deltagande eller medverkande, (5) den reflexiva och (6) den performativa dokumentären.²²⁹ För historisk dokumentärfilm är det främst tre av dessa som är intressanta och det är den förklarande, den observerande samt den deltagande framställningen. Den förklarande framställningen får anses vara den som används mest i historiska dokumentärfilmer. Det innebär att en berättare kommenterar de bilder som visas. En ”speaker” berättar över bilderna, vilket innebär att en röst hörs medan bilderna visas. Berättaren kan också vara synlig och stå vid en skärm på vilken bilderna projiceras. Speakern tolkar och förklarar bilderna, och undervisar och leder betraktaren. När man använder det observerande framställningssättet ”observerar” dokumentären genom kameran handlingar och händelser så som de inträffat. Här är kommentarerna utelämnade. Detta kan användas när man visar filmat arkivmaterial eller när man gör rekonstruktioner av historiska händelser och miljöer. Även naturbilder kan användas eftersom naturen inte har ändrats så mycket över tidens gång. Man försöker ge intrycket att det var precis så här det gick till. Det var så här det inträffade. Det deltagande/medverkande framställningssättet innebär att filmaren interagerar med ett subjekt. Filmaren tillåts göra intrång i filmen som en aktör. Här är filmaren direkt iblandad och hörs och är ofta synlig. Detta framställningssätt används ofta vid intervjuer.²³⁰

Man kan också studera de faktorer som påverkar filmandet av den historiska dokumentären och det handlar då om olika överväganden eller hänsynstaganden man konfronteras med enligt Ludvigsson.

²²⁹ Se Nichols, Bill, *Introduction to documentary* (Indianapolis 2001), s. 99–138.

²³⁰ Ludvigsson, s. 69f.

Dessa kan grupperas i tre kategorier: kognitiva, moraliska och estetiska. När det gäller kognitiva överväganden är berättandet eller förmedlandet av kunskap det viktiga (kunskapsförmedling). Man vill förmedla uppfattningen till publiken att någonting hände. För att studera kognitiva överväganden skall man följa filmarens sökande och upptäckten av en speciell form av kunskap och det följande försöket att sprida den. Moraliska överväganden innebär att yttre och externa värden är av störst betydelse. Det är sådana värden som att berätta varför en händelse är viktig. När man studerar moraliska överväganden undersöker man hur filmaren väljer och tolkar ett ämne och antingen tar ställning för ett klart moraliskt omdöme eller lämnar det öppet för fri tolkning. Estetiska överväganden innebär att man intresserar sig för vad som ser bra ut på film, och vad som passar att visa som film. Man undersöker här hur och hur väl skilda ämnen lämpar sig att filma. Dessa överväganden är främst bundna till mediet, men det handlar också om hur det förflutna kan framställas.²³¹ Dessa tre kategorier både konkurrerar och samverkar i skapandet av alla program. De finns alla med under olika steg i filmskapandet.²³² Under de tre huvudkategorierna kan finnas underavdelningar. En underavdelning under moraliska överväganden skulle kunna vara politiska eller ekonomiska (kommersiella) aspekter.²³³

Det är viktigt att här nämna att de olika övervägandena har sin största betydelse när det gäller hur historiska dokumentärer *produceras*. Det är således huvudsakligen i produktionsfasen de är intressanta.²³⁴ Föreliggande analys kommer emellertid att inriktas på att undersöka vilka överväganden som har påverkat slutresultatet.

Det kan vara av intresse att kort beröra hur framställningssätten och de olika övervägandena kan relateras till folkbildning. Detta är intressant eftersom man då kan se på vilket sätt Henrikson agerade som folkbildare i mediet. Det är naturligt att den förklarande framställningen är den mest använda i historiska dokumentärer. Denna visar vissa likheter med en undervisnings- eller föreläsningssituation. En person berättar och visar på det som är av intresse. Denne kan

²³¹ Ibid., s. 25.

²³² Ibid., s. 356.

²³³ Ibid., s. 26.

²³⁴ Ibid., s. 26.

mycket väl liknas vid en föreläsare eller föredragshållare. Det är alltså någon som berättar till bilder och förklarar vad som visas. Beträktaren behöver aldrig känna sig vilsen. Det som syns i bild förklaras.

Det observerande framställningssättet kräver en aktiv deltagare som engageras för att skapa mening och betydelse åt det som visas. Mottagaren tvingas att interagera och tolka vad som syns. Detta kan knytas till deltagarperspektivet. Det observerande framställningssättet kräver mer aktivitet från den betraktande, dock kan man inte säga att detta är specifikt för folkbildning. Det medverkande framställningssättet kan också i viss mån relateras till folkbildningen. En intervju med en äldre människa som "varit med" och upplevt, som berättar utifrån sin egen erfarenhet och sina personliga minnen kan vara lättare att ta till sig, än om man använder många fackuttryck från det vetenskapliga historiska fältet. Det sistnämnda kan dock även förekomma när man använder det medverkande framställningssättet, till exempel om man intervjuar en historiker.

Det kan även ha ett visst värde att se på vilket sätt de olika övervägandena eller hänsynstagandena kan sättas i förbindelse med folkbildningen. Vid ett första påseende verkar det vara det kognitiva övervägandet som bäst stämmer överens med folkbildning. Det handlar om kunskapsförmedling inom ett avgränsat område. Dock kan även moraliska överväganden kopplas till folkbildning. Det har att göra med när urvalet av händelser som skall skildras grundas på moraliska överväganden. Det kan handla om vems historia man ska berätta. Ska det vara ärorika kungars och krigares historia eller ska det vara folkets och allmogens historia? Estetiska överväganden kan också sägas ha vissa folkbildande beröringspunkter. Framställningssättet och hur man visar historien spelar in här. Det som visas och den historia som framställs måste vara begriplig. Trots att det finns historiska skeenden med många aktörer och förlopp som kan vara invecklade måste de åskådliggöras på ett sådant sätt att de kan förstås. Det gäller inte enbart för historiker av facket utan även för människor utanför den historiska disciplinen. Det är av vikt att den historia som berättas inte är alltför svårtillgänglig, och inte kräver några specialkunskaper.

Definitionen av en historisk dokumentär förutsätter alltså, att framställningssättet i filmen åskådliggör det historiska skeendet så

som det såg ut i verkligheten. Kravet på korrekt återgivning av historiska skeenden stämmer inte på alla punkter beträffande *Eriksgata*. Henrikson har blandat fakta med fiktion. En del händelser har med största sannolikhet inträffat i verkligheten på det sätt Henrikson återger, men samtidigt förmedlar han skrönor och anekdoter som knappast har ägt rum eller åtminstone inte på det sätt som Henrikson berättar. Han kommenterar det han berättat, som exempelvis i sjunde programmet vad gäller sagokungen Ivar Vidfamne: ”Det är säkert inte sant, men det är i varje fall något.”²³⁵ I åttonde programmet yttrar han apropå Snorre Sturlason: ”Det är ju klart alla dom här historierna är naturligtvis lögnhistorier, det är ju klart, men de är ju nödvändigtvis inte lögnaktigare än Kalle Anka.”²³⁶ På de flesta ställen kommenterar Henrikson det han sagt när det rör sig om berättelser och inte historiska fakta. Det är möjligt att han känt ett visst ansvar att tala om detta med tanke på hur stor den potentiella målgruppen var på grund av televisionens genomslagskraft. Det historiska skeendet får i fallet med *Eriksgata* ses som skilt från berättelser och anekdoter. Endast genom att betrakta programmen från den synvinkeln kan man göra dem rättvisa och studera dem som historiska dokumentärer.

Det framställningssätt som *Eriksgata* präglas av är det förklarande framställningssättet. Henrikson berättar till bilder. Framställningen växlar mellan att han själv syns i bild och att han berättar över bilderna. När Henrikson är i bild befinner han sig, vilket tidigare nämnts, i sitt arbetsrum där han sitter vid ett skrivbord. Bildmaterialet rör sig huvudsakligen om stillbilder från de olika anhalterna på eriksgatan. Ibland förekommer dock rörliga sekvenser. Förutom stillbilder och vissa rörliga sekvenser är det teckningar av Birger Lundquist, som är hämtade från boken *Eriksgata* från 1950. Dessutom förekommer bilder från Olaus Magnus *Historia de gentibus septentrionalibus*, Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*, bilder av Hugo Hamilton och Thora Thersner. Det är genomgående Henrikson som talar. Det förklarande framställningssättet ligger nära föredragsformen, och för Henrikson verkar det vara naturligt att förmedla kunskaper på det viset.

²³⁵ *Eriksgata*, sänt i TV 2 1986-10-16.

²³⁶ *Eriksgata*, sänt i Kanal 1 1987-09-02.

På vissa ställen kan man också se tendenser till det observerande framställningssättet. Merparten av avsnitten inleds med en kartbild över Eriksgatans väg på vilken det visas hur långt man har hunnit. De flesta av programmen avslutas med att de historiska platserna syns i bild utan speakerröst. Det är ofta, men inte alltid, bilder som tidigare visats i samma avsnitt som Henrikson har berättat om. Det är alltid musikspår till slutbilderna. I det femte avsnittet visas till musik bilder ur Sueciaverket på slotten runt Mälaren. En text visar vilka slott som är i bild. Det trettiosjunde avsnittet handlar om Örebro och det inleds med stadsbilder från Örebro till musik. Det sista avsnittet, som bland annat handlar om Uppsala, visar gravstenar på Uppsala Gamla kyrkogård tillsammans med musik. De enda uppgifter som lämnas är de som står på gravstenarna över vilka de är resta: P.D.A. Atterbom, Hjalmar Hammarskjölds familjegrav, Grefve Adolf Ludwig Hamilton, Agnes Geijer, Lotten von Kræmer, Christopher Jacob Boström. Det förekommer således ett observerande framställningssätt, dock i betydligt mindre omfattning än det förklarande. Det kan även konstateras att det inte finns något inslag i *Eriksgata* som kan definieras som ett medverkande framställningssätt.

När det gäller vilka hänsynstaganden som varit av betydelse för Henrikson när *Eriksgata* producerades, är det huvudsakligen det kognitiva och kunskapsförmedlande framställningssättet som framträder tydligast. Huvuddelen av de historiska kunskaperna rör svenska kungar och krigare. Det rör sig även om historiska personer som Dacke, Engelbrekt, Linné med flera. Det historiska spannet är stort rent tidsmässigt, från Hedenhös (stenåldern) till 1950. Förvisso inte i samma program, men de olika avsnitten innebär snabba kast i den svenska historien. Henrikson säger i inledningsavsnittet att hans resa längs eriksgatan snarare är en resa i Sveriges historia än i dess geografi.

Det finns för övrigt vissa inslag som kan sägas vara resultat av moraliska överväganden. Det tydligaste exemplet på detta återfinns i det 29:e avsnittet som handlar om Falan i närheten av Falköping i Västergötland när Henrikson nämner Åsle tå. Han berättar om den resa längs eriksgatan han gjorde tillsammans med tecknaren Birger Lundquist 1950 och säger:

Vi hittade då en annan sak som inte var annonserad någonstans, men som gjorde intryck på oss. Det var något som heter Åsle tå. Det är en bygata, en gammal bygata och där plockade man då in folk, socknens folk som inte hade någon jord själva. Dom bodde alltså där. Det var ju backstugsittare ungefär. Det är en gata med en samling ryggåstugor. Och det märkliga var att de där stugorna hade varit bebodda relativt nyligen. Alltså långt in på 1900-talet några av dom där. Och det gav ju verkligen perspektiv. Det var en illustration till den svenska fattigdomen och hur länge den har varat. Nu finns ju Åsle tå kvar. Åsle tå heter det, finns kvar. Hembygdsföreningen har skött det där väldigt bra skulle jag tro, men ändå så. Det kan inte hjälpas att atmosfären förändras när man gör museum av saker. Det går inte att bevara. Livets atmosfär så att säga. Livets vind försvinner på något sätt. Det ger inte alls det starka intryck som det gjorde på oss 1950.²³⁷

Henrikson ser alltså Åsle tå som ett minnesmärke över den svenska fattigdom som inte är alltför avlägsen. Han ger sig tid att berätta detta och man får se en bild av bygatan och stugorna vid Åsle tå. Strax innan har han talat om slaget vid Falan 1389 mellan Albrekt av Mecklenburg och drottning Margareta, för att efter att ha nämnt Åsle tå skynda vidare att berätta om den lilla byn Karleby i Västergötland och kung Ragnvald Knaphövde.

Det finns ytterligare ett ställe där man kan säga att Henrikson har låtit moraliska överväganden spela in. Det är när han berättar om Västerås och den arbetskraftsinvandring som har skett till staden bland annat från Italien. Han ser detta som någonting positivt och säger:

Jag tror över huvud taget att patriotiska svenskar som hojtar om faran av invandring dom vet inte så mycket om historia i allmänhet. Vi har ju haft invandring och en rätt nyttig invandring i alla tider. Ja nyttig har den väl inte alltid varit, men människor som har utträttat någonting är ju väldigt ofta invandrare. [---] Jag tror att det här med invandring är bra. Man ska vara glad åt invandring, och man ska vara ledsen om det är utvandring.²³⁸

Han påminner vidare om det svenska kungahuset, hantverkare från utlandet samt arbetskraftsinvandring.

²³⁷ *Erikskata*, sänt i Kanal 1 1987-12-23.

²³⁸ *Erikskata*, sänt i Kanal 1 1988-04-09.

Vad gäller estetiska överväganden kan man säga att även de har spelat in. Serien innehåller en hel del bildmaterial vilket nämnts ovan. Henrikson använder flitigt bilder ut Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*. Bilderna visar nästan uteslutande byggnader uppförda av adelsmän och rika personer. Ofta är bilderna överdrivet storslagna, och rekonstruktionerna av gamla borgar och slott ger inte alltid en rättvisande bild. Detta nämner visserligen Henrikson, och säger: "Så storslaget var det nog inte." Men han har ändå med bilderna. Han har också valt att ägna ett avsnitt i serien åt konstverken och den stora porträttsamling som finns på Gripsholms slott. Här finns flera kungligheter avbildade i prakt och glans, och Henrikson tycker det finns tillfälle att dröja vid dem.²³⁹ I serien förekommer också flera historiska bilder av Hugo Hamilton, vilka är estetiskt tilltalande. Henriksons intention var ju enligt citat ovan att utnyttja TV:s möjligheter som bildmedium, och programmen växlar mellan autentiska stillbilder från de olika platserna och teckningar som är estetiskt tilltalande, men kanske inte alltid korrekta.

Härmed kan fastslås att Henrikson följde den modell som är aktuell vid produktion av historiska dokumentärer. Han använde sig av de kognitiva, moraliska och estetiska övervägandena. Därmed kan han placeras inom en tradition av historiska dokumentärer i ett folkbildande sammanhang.

Henriksons medverkan i television kan sammanfattas med att han, trots att han hade en kluven syn på televisionen som medium, ändå ansåg att den kunde användas i ett bildande sammanhang. Liksom för radion gällde att innehållet var viktigare än mediet som sådant. Henrikson ansåg att i den mån utbudet bestod av föreläsningar eller utbildningsprogram kunde televisionen ha en viktig funktion. Hans höga uppskattning av föreläsningsformen innebar att televisionen kunde legitimeras om utbudet bestod av föreläsningar, och då kunde en del av utbudet motsvara hans uppfattning om vad folkbildning var. Detta skulle alltså innebära att Henrikson skulle kunna se televisionen som ett folkbildningsinstrument.

Efter att ha undersökt Henriksons förhållande till radio och television kommer nu fokus att riktas mot de i sammanhanget intressanta

²³⁹ *Erikskata*, sänt i TV 2 1986-11-06.

verken. Här skulle det kunna argumenteras för att det handlar om ett intentionsperspektiv. Det skulle handla om en intention att sprida bildning och kunskap i litterär form. Verken skall, vilket tidigare nämnts, kontextualiseras. Därför kommer produktionen, distributionen och konsumtionen av dem inledningsvis att studeras. Därefter behandlas deras stil och innehåll.

8. Alf Henriksons historiska författarskap

”Livet”, sa bokförläggaren, ”är en strid.
Jag anlitar endast folk som inte har tid.
Om jag anlitar folk som har gott om tid är det klippt.
Då kommer det aldrig fram några manuskript.”²⁴⁰

Textproduktion, distribution och konsumtion

I beskrivningen av tillkomsten och mottagandet av *Antikens historier I–II* och *Svensk historia I–II* har intryck tagits av en modell som används inom litteratursociologi, vilken beskriver den litterära processen. Modellen har utarbetats av Lars Furuland på basis av litteraturforskaren Robert Escarpits teorier. Den demonstrerar ett verks väg från författare, via förläggare och förmedlare till läsare.²⁴¹ Den består av tre moduler som verket passerar: produktion, distribution och konsumtion. Modellen kommer här inte att följas fullt ut, utan snarare i den omfattning det ansetts vara relevant för de aktuella verken.

Tillkomsten av såväl *Antikens historier* som *Svensk historia* har en förhistoria, vilken kan vara värd att kort beröra. De båda verkens tillkomsthistoria kan i viss mån sägas vara sammanlänkad. I sammanhanget förekommer också boken *Eriksgata* från 1950.

Henrikson hade, vilket tidigare nämnts, 1950 rest i den gamla eriksgatans spår tillsammans med tecknaren Birger Lundquist och gjort ett antal minireportage från de orter som passerades. Dessa samlades sedan i bokform. Boken rönste stor uppskattning, varför

²⁴⁰ Henrikson, Alf, ”Randanmärkning”, *Snickarglädje* (Stockholm 1974), s. 85.

²⁴¹ Modellen återfinns i uppsatsen ”Litteratur och samhälle Om litteratursociologin och dess forskningsuppgifter”, bland annat publicerad i Furuland, Lars, *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser* (Hedemora 1991), s. 288–289.

Albert Bonniers förlag förhörde sig om huruvida Henrikson kunde vara intresserad av att fortsätta skriva om historia, och då företrädesvis den svenska historien. Henrikson var tveksamt inställd till ett sådant företag, främst för att han inte hade någon akademisk skolning inom historieämnet. Dock fick han kännedom om en artikel där ekonomhistorikern Eli F. Heckscher, som för övrigt Henrikson läste, hade begått ett misstag om vad som avsågs med ”grönsalt”. Heckscher hade dragit helt fel slutsatser om vad som avsetts med begreppet. Henrikson menade att om denne fackhistoriker kunde ha fel skulle det inte göra så mycket om han själv hade fel på någon punkt.²⁴² Henrikson läste in sig och började skriva på ”en svensk historiebok”. Det gick lätt för honom till en början, men efter ett tag sinade intresset och arbetet gick långsammare. Under arbetet med att beskriva Gustav Vasas äventyr i Dalarna intresserade sig Henrikson för de traditionella berättelserna, som mer är att betrakta som skrönor än som historiska fakta.²⁴³ Henrikson funderade därför på att skriva en historia om mindre trovärdiga men underhållande historier om det förgångna. Valet föll på de historier som härrör från antikens Grekland och det romerska riket. Han hade under sin läsning av de antika texterna på grekiska och latin alltifrån sin ungdom gjort anteckningar om det han läst. Dessa kom nu att ligga till grund för hans historia.²⁴⁴ Henrikson gjorde här ett tydligt ställningstagande. Han avvek från den korrekta historieskrivningen för att istället skriva en mer sagobetonad historiebok. Det förefaller som om det var hans eget beslut, och han skapade sin egen definition av vad som avsågs med historia. Historia blir alltså för Henrikson inte enbart historiskt korrekta fakta, utan till ämnet hör även berättelser och anekdoter. Historia och historier blir närmast att betrakta som synonyma. De sistnämnda är förvisso inte alltid sanna, men väl värda att berätta. Denna historiesyn kom att prägla hela Henriksons historiska författarskap.

²⁴² Henrikson, ”Författaren om författaren”, s. 9.

²⁴³ Berättelserna om Gustav Vasas äventyr i Dalarna härrör från biskopen och krönikören Peder Swart, död 1562. Henrikson hänvisar till honom på flera ställen i *Svensk historia*.

²⁴⁴ Henrikson, 2005, s. 9.

Antikens historier I–II, produktion

Antikens historier och *Svensk historia* är båda försedda med en relativt utförlig kolofon. Förutom typografiska uppgifter och impressum ger den även uppgifter om verkens tillkomsthistoria. Kolofonen återfinns längst bak i andra delen av respektive verk. Man får intrycket att avsikten är att författaren skall tala direkt till läsaren. *Antikens historier I–II* utkom i sin första upplaga 1958. Henrikson inleder kolofonen genom att skriva:

ANTI-KENS HISTORIER är en produkt av trettiofem års intresse för de klassiska språken. Manuskriptet skrevs på tre år. Ett arbetslag bestående av Vidar Forsberg, Gunvor Grenholm och författaren befordrade det till trycket.²⁴⁵

Henrikson uppger på försättsbladet bokens motto. Han inleder med det latinska citatet *Relata refero*. Citatet förklaras inte, men det kan locka till läsning, och även intresse av att ta reda på vad det betyder, och står för. Det kan även sägas vända sig till den som är bevandrad i den grekisk-romerska antiken, genom att citatet känns igen. För den som är icke-latinkunnig ger han en förklaring i registret till *Antikens historier* vilket återfinns i del 2.²⁴⁶ *Relata refero* har den exakta betydelsen ”jag berättar det berättade”. I Henriksons fall kan man tolka ”det berättade” som att man inte kan garantera sanningshalten. Det vill säga Henrikson sätter sig inte till doms att avgöra vad som är sant eller falskt. Det är någonting som han överlåter åt den historiska vetenskapen. I förlängningen skulle man, även om det inte är säkert att Henrikson avsett det, kunna tolka det som att han inte tänker presentera någon ny forskning, ingen ny syn på antiken eller antikens historier. Han återger i princip det som redan är känt, men kanske glömt, eller i varje fall det som inte finns i varje människas medvetande. Detta kommer mer explicit till uttryck i inledningen.

²⁴⁵ Henrikson, Alf, *Antikens historier II: Rom det romerska riket: register och kommentarer* (Stockholm 1958), s. 432.

²⁴⁶ Citatet kommer från Herodotos Historia och är en latinsk översättning av det grekiska uttrycket ”egó de ofeílo légein ta legómena, peithesthai ge men ou pantápati ofeílo” med betydelsen: jag är skyldig att berätta vad som berättats, men tro allt är jag icke skyldig att göra. Henrikson, 1958, *Antikens historier II*, s. 412.

I inledningen till del I redogörs för avsikten med att ge ut hela verket. Henrikson menar att det antika arvet av historier, anekdoter och ”roliga gubbar” har mönstrats ut och försvunnit från skolundervisningen. Historieforskningen och arkeologin har fjärrmat sig från sagor och myter, för att till varje pris ta fram verkligheten. Han skriver att historieskrivningen ”har allvarligare ting att besörja än att återberätta uppenbara lögnhistorier till underhållning eller uppbyggelse för barn och allmoge”.²⁴⁷ Han menar vidare att på samma sätt som Bibelns berättelser ”är antikens sagor och historier i färd med att höljas in av den glömskans natt där endast forskarna av facket lyser med stillsam lykta”.²⁴⁸ Eftersom kunskaper om dessa är en viktig del av västerlandets kultur och konst bör man känna till myterna och historierna. För att kunna förstå och tillgodogöra sig litterära verk, konstverk, musikstycken och andra resultat av konstnärliga uttrycksformer måste man känna till de kunskaper som omfattas av den klassiska bildningen. Henrikson sammanfattar:

En aldrig så uttömmande kunskap om arkeologiskt fastställda fakta är här läsaren till föga gagn; vad han bör känna till är helt enkelt citaten, äventyren, den traditionella värderingen av hjältar och skurkar, med ett ord alla de osanningar och tvivelaktiga sanningar som så starkt färgade nyss bortgångna generationers föreställningsvärld och som nu virvlar bort mellan sköldarna av den framstörmande naturvetenskapen och den bakåtrusande fornforskningen.²⁴⁹

Avsikten med verket var helt enkelt att förmedla den klassiska bildningen till nutida människor, till de människor som inte hade tillfälle att tillgodogöra sig den i skolan, och som aldrig fick läsa de antika texterna. Det handlar således om en förmedling av kunskap och bildning. Detta skulle innebära att verket faller under intentionsperspektivet. Henrikson kan alltså ha haft en folkbildande intention eller ambition med att ge ut boken.

²⁴⁷ Henrikson, Alf, *Antikens historier I: österländerna, Hellas, hellenismen, grekisk-romersk mytologi* (Stockholm 1958), s. 8.

²⁴⁸ *Ibid.*, s. 8.

²⁴⁹ *Ibid.*, s. 9.

En något längre version av denna inledning var publicerad i *Dagens Nyheter* den 10 september 1955.²⁵⁰ Det är intressant eftersom planeringen av att publicera ett verk med antikens historier kanske redan hade inletts då.

Ytterligare en tydlig indikation på att Henrikson redan 1955 hade planer på att skriva om den grekiska och romerska antiken är att Sveriges Radio mellan 2 december 1955 och 23 juli 1957 sände 13 kåserier med Henrikson, vilka hade titeln *Antikens historier*. Manusen till dessa påminner om texterna i böckerna.²⁵¹

Förutom information om hur verket har tillkommit får man i kolofonen uppgifter om texten såsom typsnitt, radavstånd samt uppgifter om var klichéarbetet har utförts och var verket har tryckts och bundits.²⁵² Efter varje tryckning kompletterades kolofonen med uppgifter om tidigare upplagor.

Första upplagan trycktes i oktober 1958 och omfattade 5 320 exemplar. Verket gavs ut i två delar i november. Utgivande förlag var Bonniers. Anledningen till att det blev Bonniers var troligen att merparten av Henriksons tidigare produktion hade utgivits av dem. Han var således redan känd av förlaget, och hade kontakter med det.

Delarna hade följande titlar: *Antikens historier I: österländerna, Hellas, hellenismen, grekisk-romersk mytologi* respektive *Antikens historier II: Rom, det romerska riket, register och kommentarer*. Titeln *Antikens historier* har betydelse vad gäller innehållet. Historier står i plural istället för i singularformen historia. Det rör sig alltså om historier i betydelsen ”goda historier” eller berättelser och inte ämnet historia. Boken behandlar alltså inte i första hand antikens historia.

Pagineringen började om från början i del II, vilket innebar att de två banden kunde betraktas som två böcker. Men delbeteckningarna I och II innebar att de ändå hade samhörighet. De omfattade sammanlagt 750 sidor, vilka inbegrep ett utförligt register med kommentarer på 60 sidor. Priset för de två volymerna inbundna i skyddskartong

²⁵⁰ Henrikson, Alf, ”Några tankar hemma hos Agamemnon”, *Dagens Nyheter* 1955-09-10.

²⁵¹ Dessa program finns inte förtecknade i Sveriges radios programarkiv, vilket innebär att inspelningarna inte finns kvar. Dock är några av kåserierna bevarade i manusform i Sveriges radios dokumentarkiv. Kompletterande uppgifter har hämtats från *Röster i radio TV*.

²⁵² Henrikson, Alf, 1958, *Antikens historier II*, s. 432.

var 68 kronor.²⁵³ De var inbundna (med trådbindning) i halvklotband samt i halvfranska band. Varje del innehöll 16 planscher, vilka avbildade konstverk företrädesvis från renässansen, med antika motiv. Böckerna innehöll dessutom skissartade teckningar av Håkan Bonds. Skyddsomslagens bilder var gjorda med färgplattstryck. Texten på dessa var tryckt med äkta bladguld enligt bokbindarmetod. Toppsnittet hade guldtryck. Planscherna var tryckta på tonfärgat konsttryckspapper.²⁵⁴ Det var således i ett påkostat utförande verket gavs ut. Detta fick naturligtvis betydelse för vilka som köpte verket och hur det användes.

Vid samtliga utgivningar av verken har båda delarna ingått. Den andra upplagan trycktes i februari 1959. Den betecknades 6:e–8:e tusendet och gavs ut i 4 080 exemplar. Tredje upplagan trycktes i november 1959, 9:e–12:e tusendet och uppgick även den till 4 080 exemplar. Detta innebar alltså en sammanlagd upplaga på 13 480 exemplar under drygt ett års tid.²⁵⁵ För uppgifter om den sammanlagda utgivningen, se Bilaga III.

År 1975 gjordes en nytryckning på 15 300 exemplar (27:e–41:e tusendet) inför vad som i tryckuppgifterna kallades för ”Julkampanjen”. Denna upplaga var den dittills största, och de upplagor som följde senare var med ett undantag större än de upplagor som tidigare getts ut. En trolig förklaring till detta är att kommissionssystemet avskaffades 1970 (se nedan). Detta gjorde det möjligt att sälja böcker på andra ställen än i kommissionsbokhandlar. Sannolikt bidrog det till spridningen av verken. Ytterligare en förklaring skulle kunna vara att Henriksons fortsatta produktion gjort att han var etablerad som en populärhistorisk författare, vilket innebar att läsekretsen hade vidgats.

Från 1981 började man göra nytryck inför bokrean i februari följande år. Detta upprepades 1985 och 1995. Upplagan uppgick till 20 400 exemplar 1981, 6 120 exemplar 1985 och 20 000 exemplar 1995.

Från 1983 utgavs också verket i flera pocketupplagor, sammanlagt sju stycken: 1984, 1985, 1987, 1993, 2000 och 2003. I dessa var de två delarna sammanbundna till en del. När det gäller pocketupplagornas storlek finns inga uppgifter för 1993, 2000 eller 2003. Pocketupplagan uppgick dock 1983 till 12 400 exemplar, 1984 uppgick

²⁵³ Upplagekort, Bonnierförlagens arkiv.

²⁵⁴ *Bonniers litterära magasin*, 1959, nr 3, s. 251.

²⁵⁵ Upplagekort, Bonnierförlagens arkiv.

den till 12 240 exemplar, 1985 till 12 240 exemplar och 1987 till 20 560 exemplar.²⁵⁶ Även utgivningen i pocket ökade tillgängligheten, och det lägre priset som pocketupplagorna betingade hade naturligtvis betydelse.

Från 1991 utgavs de båda banden som nyutgåva i ett enklare utförande. Istället för att ge ut dem inbundna gavs de ut i kartonnage. Detta upprepades 1992 och 1993. Utgåvorna i kartonnage uppgick sammanlagt till 46 000 exemplar.²⁵⁷ Den sista upplagan gavs ut 2003.

Sammantaget visar uppgifterna att verket fått en stor spridning produktionsmässigt i olika utföranden. Vid speciella tillfällen som exempelvis vid jul och vid bokrean i februari har förlaget satsat speciellt på nytryck. Ska man uppskatta den sammanlagda upplagan för böckerna i utförandet som två delar uppgår den till 143 500 exemplar. Lägger man till de pocketupplagor det finns uppgifter för blir siffran 200 940 exemplar. Med tanke på att det saknas uppgifter om samtliga pocketupplagor har den sammanlagda utgivningen exemplarmässigt varit större. Det skall tilläggas att en källa uppger att den sammanlagda siffran över antalet utgivna exemplar av *Antikens historier* skulle uppgå till 248 883 exemplar.²⁵⁸

Svensk historia I–II, produktion

Svensk historia I–II, som utkom i sin första upplaga 1963, har en något annorlunda tillkomst historia. Kolofonen i andra delen av verket inleds med följande ordalydelse:

Föreliggande framställning av SVENSK HISTORIA är en frukt av läsning i tryckta skrifter, såväl nymodiga som föråldrade. Manuskriftet, ursprungligen avsett att bli en kort journalistisk översikt av fackmännens omvärderingar under vårt århundrade av människor och händelser i det gångna, påbörjades 1952.²⁵⁹

²⁵⁶ Upplagekort, Produktionsrapporter, Tryckeri/Bokbinderibeställningar, Bonnierförlagens arkiv.

²⁵⁷ Tryckeri/Bokbinderibeställningar, Bonnierförlagens arkiv.

²⁵⁸ [Weck, Lars], 2005, "Alf Henriksons historieböcker: upplagor i Sverige", *I Alf Henriksons sällskap: medlemsbrev från Alf Henrikson-sällskapet* 2005, nr 3, s. 3.

²⁵⁹ Henrikson, Alf, *Svensk historia II med teckningar av Björn Berg* (Stockholm 1963), s. 1017.

Henrikson skriver vidare att planen förändrade sig under skrivandet och läsandet. Flera gånger gjorde han avbrott i arbetet, eftersom det kändes motigt, och ägnade sig åt annat skrivande. Han gjorde en paus i arbetet på tre år. Det är intressant eftersom det var under den här tiden som *Antikens historier* skrevs. På nyåret 1959, det vill säga efter det att *Antikens historier* utgivits, återupptogs skrivandet. Där- efter följer en upplysning om avsikten med verket. Henrikson skriver:

Tre nya ändamål framstod efter hand som angelägna: att förtälja halvglömda historier, att referera läsvärda historieskrivare, att berätta de nutida svenskarnas långa och roliga historia även i de stycken där den varit norsk eller dansk.²⁶⁰

Syftet skulle alltså vara likartat det som gällde för *Antikens historier*, att återberätta händelser ur det förgångna eller myter om det förgångna, som höll på att glömmas bort. Även här är ambitionen att förmedla bildning tydlig.

I kolofonen omnämns nu också tecknaren, som var Björn Berg. När det gällde formgivning var även i detta fall Vidar Forsberg ansvarig. *Svensk historia* fick en likartad utformning som *Antikens historier* (texten var satt med 9 punkters Linotype Janson antikva med 12 punkters kägel på 100 grams matt papper).²⁶¹ De två verken har således klara likheter i utförandet, och skulle kunna antas ingå i en serie. Det kan här nämnas att även *Kinesisk historia* (1967) fick detta utförande.²⁶² Henrikson avslutar kolofonen med konstaterandet att ”arbetet avslutades i oktober 1963”. Boken trycktes i november samma år och var ”utlämnad i bokhandeln (Stockholm)” den 22 november. Förlaget var även denna gång Bonniers. Upplagan uppgick till 10 420 exemplar.²⁶³ Verket hade enbart titeln *Svensk historia*, och delarna kallades I och II. De hade alltså ingen undertitel som specificerade vad de behandlade. Värt att notera är att ”historia” i titeln står i singular, till skillnad från plural i *Antikens historier*. Utifrån titeln

²⁶⁰ Ibid., s. 1017.

²⁶¹ Ibid. s. 1017.

²⁶² Henrikson, Alf & Tsu-yü Hwang, *Kinesisk historia med teckningar av Björn Berg* (Stockholm 1967), s. 472.

²⁶³ Upplagekort, Bonnierförlagens arkiv.

skulle *Svensk historia* mer ha karaktären av en historiebok än en sagobok som berättade historier.

Pagineringsen i del II fortsatte där del I slutade. Detta innebär att verket skulle kunna ses som ett verk, även om det var fysiskt uppdelat i två delar. Det hade sammanlagt 1 015 sidor. Där ingick dels en kronologi och modejournal (teckningar som avbildade olika tiders klädedräkter) på 34 sidor, dels ett omfattande register med kommentarer på 136 sidor. Liksom i *Antikens historier* fanns planscher som var reproduktioner av konstverk. Nu var det med motiv ur den svenska historien, dock endast i del II.

Böckerna gavs ut både som inbundna och i halvfranska band. Priset för de båda banden som inbundna var 112 kronor, och i halvfranska band 135 kronor.²⁶⁴ Den historiska framställningen sträckte sig fram till mitten av 1800-talet. Andra upplagan kom ut i mars följande år, var numrerad 11:e–15:e tusendet och omfattade 5 100 exemplar. Upplagan var utvidgad, och Henrikson ansåg att den var ”i många detaljer förbättrad”.²⁶⁵ Tredje upplagan omfattade 6 120 exemplar, 16:e–21:a tusendet, och gavs ut i februari 1966. Denna var ytterligare utvidgad. Den största skillnaden var att två kapitel hade strukits samt att den innehöll sex nya kapitel på sammanlagt femtio sidor, som behandlade det senaste århundradet. De kapitel som ströks hette ”Manssamhället” och ”Nykterhetsrörelsen”.²⁶⁶ Det sammanlagda antalet sidor blev nu 1 061. I den fortsatta utgivningen följde man 1966 års edition.

Det skulle dröja ända till 1972 innan en ny upplaga gavs ut, och då var verket uppdelat i fyra delar och gavs ut i Delfinserien, Bokförlaget Aldus/Bonniers. Varje del gavs ut i 10 420 exemplar.²⁶⁷ De fyra delarna hade som undertitel olika tidsperioder. Del 1 hade som undertitel *Från äldsta tid till 1530*. Del 2 benämndes *1531–1658*, del 3 *1659–1809* och del 4 *1810 till våra dagar jämte register och kommentarer*. Att ge ut verket i serien Aldus-böckerna gjorde det möjligt för många att köpa det, utan att behöva betala vad den inbundna utgåvan i halvfranska band kostade. Bonniers marknadsförde Aldus-böckerna som: ”Viktiga böcker på ett helt nytt sätt från alla vetandets

²⁶⁴ Upplagekort, Bonnierförlagens arkiv.

²⁶⁵ Henrikson, Alf, *Svensk historia II*, 3 uppl. (Stockholm 1966), s. 1063.

²⁶⁶ Detta framkommer vid en jämförelse av verken.

²⁶⁷ Upplagekort Bonnierförlagens arkiv.

områden till mycket lågt pris.”²⁶⁸ Förlaget skriver vidare: ”Aldus-böckerna är en för Sverige helt ny form av billighetsutgivning. Genom en starkt rationaliserad produktion har det lyckats att skapa en utgivning till mycket lågt pris.”²⁶⁹ En röst från folkbildningshåll var: ”Serien är en guldgruva för den som söker kompletterings- och fortsättningsläsning till cirkelstudier.”²⁷⁰ Detta innebär att Henriksons böcker skulle kunna passa i studiecirkelsammanhang.

Utgivningen som Aldus-böcker innebar att verket fick ytterligare spridning förutom den som de inbundna dyrare utgåvorna inneburit. Med tanke på att utgivningen av Aldus-böckerna startade 1957 dröjde det dock ganska länge innan Bonniers ansåg det av värde att även ge ut dem i billighetsupplaga. Liksom förhållandet var för *Antikens historier* ökade upplagorna efter kommissionssystemets avskaffande 1970. Det var först i och med att *Svensk historia* började ges ut i ett nytt utförande i kartonnage som upplagan minskade.

Samtidigt som *Antikens historier* trycktes i en ny upplaga inför ”Julkampanjen” 1975, skedde samma med *Svensk historia*. Upplagan var lika stor, det vill säga 15 300 exemplar.

Liksom *Antikens historier* trycktes i nya upplagor till bokrean i februari trycktes även *Svensk historia* i realisationsupplagor. Det var till bokreorna 1983 (12 240 exemplar), 1985 (19 540 exemplar), 1986 (10 200 exemplar) och 2005 (12 000 exemplar). År 1986 utgavs båda verken samtidigt som reaupplagor. År 2004 utgavs *Svensk historia* i en volym.²⁷¹

Svensk historia gavs även ut som pocket i en volym. Det skedde 1986, 1987, 1988, 1990, 1993 och 1994. Liksom vad delvis gällde *Antikens historier* finns inga upplagesiffror bevarade för pocketupplagorna. Liksom fallet var med *Antikens historier* utgavs även *Svensk historia* som kartonnage från 1991. Detta gällde också utgåvorna 1992 och 1993. De sammanlagda upplagorna utgivna som kartonnage uppgick till 82 000 exemplar.²⁷² Utgåvorna i kartonnage var alltså betydligt större för *Svensk historia* än för *Antikens historier*.

²⁶⁸ *Fönstret ABF:s tidning*, [annons] 1957, nr. 9–10, s. 221.

²⁶⁹ *Ibid.* s. 221.

²⁷⁰ *Fönstret ABF:s tidning*, [anonym], 1961, nr. 9, s. 231.

²⁷¹ Tryckeri/Bokbinderibeställning, Bonnierförlagens arkiv.

²⁷² Tryckeri/Bokbinderibeställning, Bonnierförlagens arkiv.

Den sammanlagda upplagesiffran för samtliga upplagor i två band uppgår till 211 120 exemplar. Räknar man in Delfinserien och den sista reaupplagan blir siffran 233 540 exemplar. Då är dock inte pocketupplagorna medräknade. *Svensk historia* var alltså exemplarmässigt betydligt större än *Antikens historier*.

Även här finns en alternativ upplagesiffra. Enligt den skulle den sammanlagda upplagan av *Svensk historia* uppgå till 341 402 exemplar. Det är möjligt att uppgifter om pocketupplagorna ryms inom detta antal.²⁷³

Svensk historia trycktes i fler upplagor och utföranden än *Antikens historier*. Även om de var två separata verk gavs de vid några tillfällen ut samtidigt som nyutgåvor. Man kan se en utveckling som följer den normala gången för böcker som säljer bra. Utgivningen har gått från påkostade, dyra utföranden mot billigare och enklare utföranden av de två verken. De tidigare upplagorna var inbundna och i halvfranska band med dyrbara reproduktioner av konstverk. Efter hand gav man ut dem i kartonnage och pocketutgåvor och i en volym, vilket ökade tillgängligheten och troligtvis vidgade läsekretsen. Speciellt utgivningen av *Svensk historia* i serien Aldus-böckerna var ett grepp som säkerligen syftade till att tillgängliggöra böckerna för en större publik.

Distribution

De uppgifter som finns rörande distributionen är relativt knapphändiga. På registerkorten som hör till de olika upplagorna finns dock uppgifter om vilken dag de är utlämnade i bokhandeln i Stockholm.

Spridningen av litteraturen skedde nästan uteslutande till bokhandlar. Fram till 70-talet distribuerades böckerna direkt till bokhandlarna från Albert Bonniers tryckeri. Anledningen till detta var kommissionssystemet. Detta inrättades i början av 1800-talet och innebar att förlagen enbart fick skicka böcker till speciellt utsedda kommissionärer (bokhandlar).²⁷⁴ Dessa var utsedda av Svenska Bokförläggareföreningen. Kommissionärerna var från början 74 stycken,

²⁷³ [Weck] ”Alf Henriksons historieböcker: Upplagor i Sverige”.

²⁷⁴ Yrliid, Rolf, *Litteraturens villkor* (Lund 1994), s. 66.

men kom som mest att uppgå till 313 stycken.²⁷⁵ Förlagen skickade ett visst antal böcker till kommissionärerna. Dessa fick rätt att returnera ej sålda exemplar inom en viss tid. Förlagen hade själva satt ett pris på böckerna, ofta var det tryckt direkt på boken. Så var fallet med *Svensk historia*. Detta pris fick kommissionärerna varken överstiga eller understiga. Detta innebar alltså att böckerna såldes till ett fast pris. Kommissionssystemet upphörde under 1970-talet då de fasta bokpriserna avskaffades. Detta innebar att även andra aktörer än bokhandlar fick sälja böckerna, och efter hand omstrukturerades distributionsformerna. Detta hade betydelse för båda verken. Efter 1970 ökar upplagorna markant. Förutom att bokhandlar som inte var anslutna till kommissionssystemet nu kunde sälja verken tillkom nya aktörer på marknaden. Bland dessa fanns stormarknader, varuhus och inte minst bokklubbar.

Konsumtion

Båda verken recenserades i såväl dagspress som veckopress samt i kulturinriktade tidskrifter. Trots att båda utkom i flera upplagor vid flera tillfällen anmäldes anmärkningsvärt nog aldrig *Antikens historier* eller *Svensk historia* i folkbildande sammanhang. Dock förekom det i flera tidskrifter som utgetts av olika folkbildningsorganisationer recensioner av verk som behandlade likartade ämnen som Henriksons. De handlade alltså om den grekiska och romerska antiken eller om den svenska historien. Dessa böcker var dels skrivna av fackmän som hade universitetsbakgrund, dels av författare som hade verkat inom folkbildande praktiker, som exempelvis folkhögskolan. Det enda omnämnande som kan ha sägas ha en koppling till arbetarrörelsen var en recension av *Svensk historia* i *Metallarbetaren* från 1963. Det kan dock vara intressant att nämna att av två av Henriksons diktsamlingar recenserades i *Fönstret: ABF:s tidning*²⁷⁶

I de traditionella folkbildningsorganisationerna, och speciellt inom arbetarrörelsen, fanns det en utbredd uppfattning att föreläsare

²⁷⁵ Ibid., s. 67f.

²⁷⁶ Recension av *Varvet kring Solen* i *Fönstret: ABF:s tidning* 1959, nr 6, s. 140 samt Recension av *Medan göken tiger* i *Fönstret: ABF:s tidning* 1965, nr 1, s. 31.

och författare skulle hämtas från universitetsfältet. Det var den akademiska bildningen som skulle spridas till folket. Alf Henrikson var tidigare främst känd som verspoet, och hade ingen akademisk examen. Det är fullt möjligt att detta kan ha spelat in när det bedömdes om böckerna skulle recenserars.

Ytterligare en förklaring till att verken inte recenserades i de traditionella folkbildningsorganisationernas tidskrifter kan vara att recensioner alltmer sällan förekom i denna typ av publikationer. I Tidskriften *Folkbildningsarbetet* upphör anmälningar och recensioner nästan helt 1959–1960 när *Antikens historier* rimligen borde ha recenserats.²⁷⁷ Endast en artikel om nytkomna böcker förekommer. Åren 1961–1962 saknas helt recensioner i *Folkbildningsarbetet*. Åren 1963–1967 som är intressant beträffande *Svensk historia*, innehåller den en liten bibliografi med enbart omnämmande av böcker. Henriksons verk finns dock inte upptagna där. I *Tidskrift för svenska folkhögskolan* recenserars inte heller Henriksons böcker under de aktuella åren. Böckerna finns heller inte upptagna i förteckningen över insänd litteratur, varför det är troligt att recensionsexemplar inte skickats till folkhögskoleförbunden.

Inte heller *Fönstret*, *ABF:s tidning*, tog upp Henriksons verk till behandling, trots att *Fönstret* hade en relativt generös recensionsverksamhet under vinjetten ”Bokfönstret”. Intressant i sammanhanget är att den nya reviderade upplagan av Carl Grimbergs *Svenska folkets underbara öden* recenserades i tidskriften 1959.²⁷⁸

Det är möjligt att böckernas påkostade utförande kan ha spelat in. Det pris de betingade var kanske för högt för att böckerna skulle kunna tänkas bli var mans egendom. Ett utförande i halvfranska band med påkostat papper kanske gjorde att böckerna mer betraktades som presentböcker.

Recensionerna av *Antikens historier*

Det föreligger en viktig skillnad mellan *Antikens historier* och *Svensk historia* när man tar recensionerna i beaktande. Recensionerna av *Antikens historier* inskränker sig till en edition. Vad gäller *Svensk histo-*

²⁷⁷ *Folkbildningsarbetet* bildades 1959 genom en sammanslagning av *Folklig kultur* (studieförbunden) och *Tidskrift för föreläsningverksamheten* (föreläsningförbunden).

²⁷⁸ *Fönstret: ABF:s tidning* 1959, s. 223.

ria rör recensionerna tre olika upplagor. Recensionerna av verken framgår av Bilaga IV.

Recensionerna av *Antikens historier* fördelar sig på tre år: 1958–1960. Detta innebär, med tanke på utgivningen, att de recensioner som publicerades 1959 och 1960 inte nödvändigtvis hänför sig till första upplagan. Dock kan man med säkerhet säga att de recensioner som publicerades före februari 1959 måste relateras till den första upplagan. De som var införda före november samma år måste gälla antingen första eller andra upplagan. Detta medför att verket redan hade fått en viss spridning när de senare recensionerna publicerades. Merparten av recensionerna som rör *Antikens historier*, 14 stycken, publicerades 1958. Följande år publicerades 8 och 1960 inskränker sig recensionerna till en enda.

Vad gäller publikationstyp kan man, när det gäller *Antikens historier*, se att 13 recensioner publicerades 1958 i dagstidningar under november eller december.²⁷⁹ Under 1959 var fyra av recensionerna införda i dagspress. Dessa publicerades i januari och februari. Det rör sig alltså om ett tidsspänn på fyra månader när det gäller recensionerna i dagstidningarna. Fyra recensioner under 1959 var införda i tidskrifter. Den sista recensionen från 1960 var även den införd i en tidskrift.

Detta innebär att *Antikens historier* recenserades relativt flitigt, och att verket blev uppmärksammat. Recensionerna förekom i samtliga större svenska dagstidningar. Av den stora andelen recensioner i dagspressen kan man dra slutsatsen att recensenterna framförallt såg verken som intressanta för en bredare allmänhet, och mindre för män och kvinnor av facket.

Det var också i flera av de större tidningarna som recensionen placerades på kultursidan. Detta innebär att den förekom relativt långt fram i tidningen, och fick en rent placeringsmässigt god exponering. Att över huvud taget placera recensionen på kultursidan innebär att man tillmätte verket viss betydelse.

Ska man sammanfatta de omdömen som verket fick kan man säga att de var övervägande positiva. Henriksons insats som historieberättare och författare ansågs vara berömvärd. Han ansågs också vara

²⁷⁹ *Arbetaren* var en dagstidning till år 1957. Från 1958 gavs den ut med 1 nummer per vecka.

bildad och lärd, och en god berättare av antikens historier och anekdoter, dock inte antikens historia.

Recensionerna kan delas in i två kategorier. Det är dels de som enbart sammanfattade innehållet och redogjorde för vad verket handlar om rent innehållsmässigt. Dels är det de som gav ett omdöme och i viss mån diskuterade Henriksons intentioner och vad han ville med verket.

Flera tidningar lät män av facket recensera och i viss mån granska verket. Det gällde företrädesvis historiker som tidigare hade disputerat eller senare skulle göra det. Här finns namn som Nils Dahllöf (fil. dr i filologi-latin), Gösta Säflund (fil. dr i romersk arkeologi, senare professor), Melker Johnsson (fil. dr i litteraturvetenskap), Harald Schiller (fil. dr i konsthistoria), Erik Hjalmar Linder (fil. dr i litteraturhistoria), Sten Lindroth (fil. dr i idé- och lärdomshistoria och professor), Ingemar Düring (professor i grekiska), Alf Åberg (fil. dr i historia), Paul Åström (fil. dr i arkeologi, senare professor i antikens kultur och samhällsliv), Sven Delblanc (senare fil. dr och docent i litteraturvetenskap), Carl Nylander (senare fil. dr i arkeologi, sedermera professor) samt Ivar Harrie (klassiker). De utgör sammantaget mer än hälften av recensenterna. Att recensenterna i så hög grad kan hänföras till det vetenskapliga fältet torde hänga samman med den professionalisering som ägde rum inom tidningsvärlden efter andra världskriget. Från 1944 hade kultursidorna blivit alltmer renodlade. Detta ledde till att flera historiker och specialiserade skribenter värvades för att medverka där. De tidningar och tidskrifter som hade möjlighet att anlita den historiska sakkunskapen gjorde det. Recensionsverksamheten var dessutom hierarkiskt uppbyggd. Recensenterna med vetenskaplig bakgrund var etablerade yrkesmän, som hade gott anseende inom universitetsvärlden. Det var inte vem som helst som fick recensera nyutkomna historiska verk.²⁸⁰ Det faktum att män av facket recenserade verken tyder på att de underkastades en sakvetenskaplig granskning.

Recensionernas rubriker säger en del om vilken målgrupp böckerna kunde tänkas ha. De ger samtidigt ett sammanfattande omdöme av verket. Här förekommer formuleringar som: ”Alf Henrikson bärgar antika anekdoter i sista stund: Folkhemmets vittre journalist lika läsbar som

²⁸⁰ Detta gäller i speciellt hög grad för historiker. Om detta se Zander, s. 400f.

Plutarchos”.²⁸¹ ”Låt t.ex. Henrik skriva en bredvidläsningsbok för ANTIKENS HISTORIER är rolig BILDNING”.²⁸² Andra omdömen var: ”Antikens historia är dess historier: Henrikson livräddar klassisk myt”, ”Bildning anno 1959: Ur Alf Henriksons ymnighetshorn”, ”En svensk humanist”, ”Charmfull anekdothistoria”.²⁸³ Ett par rubriker hade alltså tagit fasta på att Henrikson förmedlade ”bildning”.

Samtliga recensenter var överens med Henrikson om att den antika bildningen hade försvunnit eller var på väg att försvinna. De höll också med om att dagens människor behöver kunskaper om antikens historier, att alla människor i Sverige behöver känna till dem. Man kan alltså säga att de på ett sätt var överens med Henrikson och med hans intentioner med verken.

Flera recensenter knöt an till inledningen och menade att Henrikson genomförde en räddningsaktion, även om han inte själv använde detta ord. De menade att han räddade de antika sagorna och myterna från att falla i glömska, så att samtidens människor kunde läsa dem. Tre recensenter använde just ordet ”räddningsaktion”.²⁸⁴

Tre recensenter knöt an till folkhemmet, och använde formuleringar som ”vår nya fosterländskhet, samlingen kring det demokratiska folkhemmet”, och ”vi ska förbli européer”.²⁸⁵ De menade att verket riktade sig till ”folkhemspubliken”.²⁸⁶ Den skulle alltså vara målgruppen.

Ska man finna några omdömen som kan knytas till folkbildnings-sammanhang kan man nämna åsikterna om att *Antikens historier* är en bok som borde finnas i folk- och skolbiblioteken, och bibliotek över huvud taget.²⁸⁷ Detta skulle göra den tillgänglig för ett större publik. Flera recensenter menade att det var ett verk som väl lämpade sig för högläsning.²⁸⁸ En del framhöll att det var utmärkt för självstu-

²⁸¹ *Expressen* 1958-11-21.

²⁸² *Arbetarbladet* 1958-11-28.

²⁸³ *Gefle Dagblad* 1958-12-02; *Göteborgs-Posten* 1959-01-17; *Dagens Nyheter* 1958-12-06; *Kvällsposten* 1958-12-22.

²⁸⁴ Harrie, Ivar, *Expressen* 1958-11-21; Hökby, Nils-Göran, *Gefle Dagblad* 1958-12-02; Lindroth, Sten, *Dagens Nyheter* 1958-12-06.

²⁸⁵ Harrie, 1958; Lindroth, 1958.

²⁸⁶ Hökby, 1958.

²⁸⁷ Grafström, Lars, *Upsala nya tidning* 1958-12-29; Åberg, Alf, *Svenska Dagbladet* 1958-12-11.

²⁸⁸ von Vegesack, Thomas, *Ny Tid* 1959-02-16; Skjönsberg, Gunnar *Hufvudstadsbladet* 1958-11-26.

dium.²⁸⁹ Det utförliga registret i verket innehöll även sådan information som inte riktigt passade in i den löpande framställningen, varför tre menade att verket mycket väl kunde fungera som uppslagsverk.²⁹⁰ Vidare ansåg somliga att fördelarna med verket var att Henrikson gjorde den klassiska bildningen tillgänglig för en större publik. Han förmedlade klassisk bildning på ett sätt så att alla kunde förstå den. Böckerna beskrevs således som allmänbildande. Här användes formuleringar som ”den läsande svenska allmänheten”, ”en allmänbildad människa”.²⁹¹ Just tillgängliggörandet och textens lättillgänglighet poängterades. Verken gjorde kunskapen tillgänglig för ”nutidsmänniskan”, ”sena tiders barn” och ”för oss nuförtiden”.²⁹² En recensent uttryckte det som att Henrikson ”talar med bönder på lärda mäns språk och blir förstådd”.²⁹³

Det var även några av recensenterna som menade att böckerna skulle kunna användas i den formella bildningen. De menade att böckerna mycket väl kunde användas i gymnasieundervisningen.²⁹⁴ De borde också finnas i skol- och läroverksbiblioteken. *Antikens historier* var ”en läro- och läsebok, en grundkurs i antikens historier”.²⁹⁵

Två recensenter hade klara invändningar mot urvalet av historier och vad som berättades. De menade dock att Henrikson borde skriva en ny och annorlunda bok (med vissa tillägg och ändringar). Han var den rätte att göra det eftersom han visat prov på en förmåga att förmedla berättelserna. Han nådde ut till läsarna, och var därför den rätte för uppdraget att skriva en ny bok, menade man.²⁹⁶

En recensent tyckte sig märka en större förkärlek för att redogöra för Greklands historia, som alltså beskrivs i del I, än Romarrikets förflutna som avhandlades i del II. Henrikson verkade vara mer hemma i Grekland, och hade en ljusare syn på det än på Rom.²⁹⁷

²⁸⁹ von Vegesack, 1959; Åberg, 1958.

²⁹⁰ Schiller, Harald, *Sydsvenska Dagbladet* 1959-01-23; Düring, Ingemar, *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning* 1958-11-02; Lundberg, Bengt, *ÖstgötaCorrespondenten* 1958-11-14.

²⁹¹ Wengtröm, Erik, *Borås Tidning* 1958-12-07; Delblanc, Sven, *Arbetarbladet* 1958-11-28.

²⁹² Wengtröm, 1958; Lindroth, 1958; Delblanc, 1958.

²⁹³ Hökby, 1958.

²⁹⁴ Grafström, 1958; Åberg, 1958.

²⁹⁵ Grafström, 1958; Lindroth, 1958.

²⁹⁶ Delblanc, 1958; Johnson, Melker, *Tiden* 1960, nr 1, s. 19f.

²⁹⁷ Lindroth, 1958.

Det kan nämnas att de som gjorde anmälningarna hade skilda uppfattningar vad gällde verkens eller Henriksons förhållande till den historiska verkligheten. Det fanns dels de som menade att Henrikson i viss mån tog hänsyn till den historiska forskningen, dels de som menade att han enbart återberättade historier, myter och anekdoter och inte bekymrade sig om den historiska sanningen. Det var främst recensenterna med akademisk skolning som var av den senare uppfattningen.²⁹⁸

En del nämnde också priset på 68 kronor, som ansågs alltför högt satt. Det inskränkte läsekretsen, vilket beklagades eftersom recensenterna tyckte att ”verket förtjänar en vid läsekrets”, ”förtjänar att bli vida spridd”, och skulle kunna ”bli var mans julklappsbok”.²⁹⁹

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att de som recenserade *Antikens historier* var överens om att boken var behövlig och fyllde en viktig funktion just genom att återberätta och sprida bildningsarvet från antiken. Ordet bildning förekom i så gott som samtliga recensioner. Recensenterna var dessutom överens att läsekretsen var den svenska läsande allmänheten – allmänheten i stort.

Recensionerna av *Svensk historia*

Vid studiet av recensionerna av *Svensk historia* rör dessa tre olika upplagor. Recensionerna sträcker sig över fyra år 1963–1966, och de publicerades 1963, 1964 och 1966.³⁰⁰ Årtalen sammanfaller med utgivningsåren för första, andra och tredje upplagan. Recensionerna från 1963 måste med nödvändighet gälla första upplagan. Det råder en viss osäkerhet om vilken upplaga som recensionerna från 1964 avser. Recensionerna som publicerades 1966 gäller samtliga tredje upplagan. Detta framgår när man läser recensionerna.

Av recensionerna publicerades 15 stycken 1963, 7 stycken 1964 och 9 stycken 1966. Flera tidningar och tidskrifter recenserade mer än en upplaga. Det var flera av dem som recenserat första upplagan som även recenserade tredje upplagan, om än inte lika utförligt. *Historielä-*

²⁹⁸ Düring, 1958; Lindroth, 1958.

²⁹⁹ Säflund, Gösta, *Biblioteksbladet* 1964, nr 2, s. 134; Düring, 1958; Skjönsberg, 1958.

³⁰⁰ *Svenskt Författarlexikon* uppger att *Svensk historia* skulle ha utkommit med en ny utökad upplaga 1965. Detta skulle gälla andra upplagan. Dess uppgifter stöds varken av *Svensk bokförteckning*, LIBRIS eller Bonnierförlagens arkiv.

rarnas förenings årsskrift hade två recensioner, dels 1963 och dels 1966.³⁰¹ Beträffande publiceringsform för recensionerna av *Svensk historia* ser mönstret likartat ut som för *Antikens historier*. Av 15 recensioner 1963 var 14 i dagstidningar, och publicerade mellan november och december. Undantaget utgjordes av *Historielärarnas förenings årsskrift*. Under 1964 ser det lite annorlunda ut. Då var det endast en dagstidning som hade en recension. Resterande sex recensioner var införda i tidskrifter.

När det gäller tredje upplagan 1966 kom åtta av nio recensioner från dagstidningar. Även här placerades dagstidningarnas recensioner ofta på kultursidorna. *Svensk historia* var alltså även den uppmärksammad och recenserades relativt utförligt.

Också vad gäller *Svensk historia* skiljer sig recensionerna åt. En del redogjorde enbart för innehållet medan de recensenter som hade lite mer ingående historiska kunskaper kunde skärskåda de uppgifter som finns i texten. Liksom fallet var med *Antikens historier* har i en del fall fackhistoriker anlåtats för att recensera verket. Här finns namn som: Erik Lönnroth (historiker och professor), Karl-Erik Löfqvist (fil. dr i historia), Henrik Elmgren (teol. dr), Sven Ulric Palme (fil. dr i historia och professor), Olof Mustelin (fil. dr i historia), Nils Runeby (fil. dr i historia, senare professor), Stig Hadenius (senare fil. dr i historia, professor), Bernt Eklundh (senare fil. dr i historia), Sune Åkerman (senare fil. dr i historia och professor), Eibert Ernby (senare fil. dr i historia), Bengt Lundberg (senare fil. dr i historia). Här märks även författare som till exempel Vilhelm Moberg.

Verket var det första om den svenska historien på flera år. Utgivningen av verk som behandlade Sveriges historia hade varit relativt stor under såväl 1930-talet som 1940-talet för att sedan, som beskrivits i kapitel 3, nästan helt ha avstannat under 1950-talet. Henrikson kom nu att bli den förste i en rad av författare som gav ut svenska historieböcker.³⁰²

Recensenternas omdömen var bland andra följande: ”Historisk folkläsnings”, ”En medveten krönikeskrivare”, ”En modern historieskrivare”, ”Våra förfäders historia underhållning av klass”, ”Alf

³⁰¹ Den andra recensionen är dock något svår att exakt datera eftersom tidskriften ges ut i tvåårsband (1965–1966).

³⁰² Zander, s. 362.

Henrikson vågar skämta med våra gamla gudar: Sveriges historier på rätt sätt”, ”– skamlöst roligt har man hela tiden”.³⁰³

De flesta av recensenterna framhöll verket som underhållande och roande med fritt flödande berättarglädje. Just uttrycket ”underhållande”, ”underhållning” förekommer i nästan samtliga recensioner. Andra formuleringar var ”Henrikson är ute för att roa”, ”Han har skrivit underhållningslitteratur” och ”Han har en ”glänsande förmåga att berätta och citera” samt ”gjort läsningen till ett nöje”. Stilen ansågs som ”utomordentligt lättläst och populär”.³⁰⁴

Ser man till hur recensenterna uppfattade målgruppen får man samma uppfattning som gällde *Antikens historier*. Det är den läsande allmänheten. En recensent skrev att ”Alf Henriksons läsekrets är det tidningsläsande svenska folket”.³⁰⁵ Det framfördes omdömen som att Henrikson ”har skrivit en folkbok” och ”en berättelsebok”, ”Det är historisk folkläsnings”.³⁰⁶ Böckerna var skrivna för en bredare allmänhet och en bredare publik. Ytterligare ett omdöme var att verket var ”en allmänbildningsinsats av stora mått”.³⁰⁷

Fyra recensenter framhöll just att Henrikson tillgängliggjorde det historiska materialet så att det passade en modern publik. Han hade förmågan att kunna omtala för andra vad han själv läst.³⁰⁸ En recensent menade att läsning av verket ”är som att föra ett samtal på sitt eget språk, förtroligt, lågmält, direkt”.³⁰⁹ Det finns också omdömen om att det är en populärhistoria, samtidigt som andra menade att verket lika väl skulle kunna bli uppskattat av fackmannen som av den som för första gången närmar sig svensk historia.³¹⁰

³⁰³ *Dagens Nyheter* 1963-11-17; *Perspektiv* 1964, h. 5, s. 22; *Bonniers litterära magasin* 1964, nr 1, s. 59; *Norrbottnens-Kuriren* 1963-12-26; *Aftonbladet* 1963-11-26; *Expressen*, 1963-11-27.

³⁰⁴ Ekman, Stig, *Expressen* 1963-11-27; Hadenius, Stig, *Aftonbladet* 1963-11-26; Ernby, Eibert, *Göteborgs Handels- och sjöfartstidning* 1963-12-12; Björild, Sten, *Göteborgs-posten* 1963-11-30; Sjögren, Henrik, *Kvällsposten* 1963-12-03.

³⁰⁵ Lönnroth, Erik, *Dagens Nyheter* 1963-11-27.

³⁰⁶ Lönnroth, 1963; Mustelin, Olof, *Finsk tidskrift, kultur ekonomi, politik* 1964, h. 4, s. 229; Moberg, Vilhelm, *Bonniers litterära magasin* 1964, nr 1, s. 59.

³⁰⁷ Osignerat, *Aftonbladet* 1963-11-28.

³⁰⁸ Löfqvist, Karl-Erik, *Sydsvenska dagbladet snällposten* 1963-11-27; Sjögren, 1963; Norén, Barbro, *Norrbottnens-Kuriren* 1963-12-06; Moberg, 1964, s. 59.

³⁰⁹ Palme, Sven Ulric, *Stockholms-tidningen* 1963-11-28.

³¹⁰ Ernby, 1963.

En recensent ansåg att den mycket väl skulle kunna användas i gymnasieundervisningen. Böckerna ansågs även kunna användas av historielärare, historiestuderande och även elever i högre skolor.³¹¹

Tre recensenter var säkra på att boken skulle bli läst av en stor publik, och att även kommande släkte kunde använda den samt att det var en bok att återvända till.³¹²

En del recensenter skrev att Henriksons insats som historieberättare kunde ses som en kulturgärning, och att han hade skrivit en inhemsk lärdomshistoria och en svensk krönika.³¹³ Liksom vad gällde *Antikens historier* fanns en del recensenter som framhöll att verket även kunde tjäna som uppslagsverk just på grund av det utförliga registret.³¹⁴

När man betraktar recensionerna av tredje upplagan från 1966 har rubrikerna annorlunda lydelse: Recensionerna var exempelvis rubricerade som ”Svensk historia till folkhemmet”, ”Fram till folkhemmet”, ”Svensk populärhistoria”.³¹⁵ Anspelningen på ”folkhemmet” berodde på att det tillägg som medtagits i tredje upplagan sträckte sig fram till 1928, då Per Albin Hanssons folkhemstanke började spridas.

Bland recensenterna kan denna gång nämnas Kurt Ågren (fil. dr och docent i historia) och Stig Ekman (fil. dr och docent i historia). Även Stig Hadenius recenserade den nya upplagan. De recensioner som behandlade tredje upplagan tog huvudsakligen upp tillägget. Nu fanns det flera kritiska röster. Recensenterna menade att Henrikson hade generaliserat Sveriges moderna historia, att han inte var tillräckligt kompetent för uppgiften att skildra den moderna tiden.³¹⁶ Det fanns flera som menade att utrymmet på 50 sidor var för begränsat. Det uttrycktes bland annat som att ”Historien om det moderna Sveriges framväxt är ihopnålad till en blindtarm på 50 sidor, som nödtorftigt ger huvuddragen i utvecklingen”.³¹⁷ Recensenten fick medhåll av en

³¹¹ Osignerat *Historielärarnas förenings årsskrift* 1963–1964, s. 126.

³¹² Åkerman, Sune, *Perspektiv*, 1964, h. 5, s. 225; Lönnroth, 1963; Sjögren, 1963.

³¹³ Hadenius, 1963; Eklundh, Bernt, *Göteborgs-tidningen* 1963-11-27.

³¹⁴ Stillert, Willy, [utan titel], *Bokvännen* 1964, nr 2, s. 40; Elmgren, Henrik, *Jönköpings-Posten* 1963-12-12.

³¹⁵ *Göteborgs-posten* 1966-02-05; *Kvällsposten* 1966-02-04; *Hufvudstadsbladet* 1966-07-19.

³¹⁶ Hadenius, Stig, *Aftonbladet* 1966-02-10.

³¹⁷ Ekman, Stig, *Expressen* 1966-02-13.

annan som citerade just det omdömet.³¹⁸ Man menade även att framställningen sakade den entusiasm som präglade de tidigare publicerade texterna.³¹⁹

En recensent menade att det var ohederligt av förlaget mot dem som köpt de tidigare upplagorna att nu publicera en ny upplaga med det tillägg som inte tidigare fanns med.³²⁰ Ytterligare en recensent anslöt sig till den uppfattningen.³²¹ *Hufvudstadsbladet* som inte tidigare recenserat verket framförde, i en för övrigt positiv recension, kritik över att Finlands historia nästan inte alls togs upp för den tid då det var en del av Sverige.³²² Troligen hade Henrikson inte lyckats levandegöra 1900-talets tidigare historia. Det fanns inte lika många anekdoter att knyta an till, och det var möjligen svårt att avhålla sig från den faktiska historien som låg närmare samtiden.

Två recensenter var dock odelat positiva till den nya upplagan. De prisade den historia han ”skänkt svenska folket” och att han förmådde ”berätta svensk historia på ett fängslande sätt.”³²³ Utgivningen vände sig till ”den bildade svensken”, den svarade mot ”skolornas behov”, och böckerna kunde ”rädda svenskarna från att bli ett historielöst folk”.³²⁴

Utgivandet av *Svensk historia* i Delfinserien 1972 resulterade i att verket omnämndes på nytt. Det var huvudsakligen i korta notiser, och eftersom det inte var några förändringar i texten uppmärksammades inte utgivningen i lika hög grad som den tidigare gjorts. Henrikson kallades för populärhistoriker, och verket ansågs vara lättläst, roligt och allmänbildande.³²⁵ Det beskrevs som både roligt och stimulerande. En recensent skrev att den som ville studera Sveriges historia kunde läsa böckerna med rikt utbyte.³²⁶

³¹⁸ Bengtson, Göran, *Sydsvenska dagbladet*, 1966-04-16

³¹⁹ Ramström, Edward, *Arbetaren* 1966, h. 9, s. 4; Ågren, Kurt, *Dagens Nyheter* 1966-02-26.

³²⁰ Sjögren, Henrik, *Kvällsposten* 1966-02-04.

³²¹ Bengtson, 1966.

³²² Steinby, Gunnel, *Hufvudstadsbladet* 1966-07-19.

³²³ Björild, 1966-02-05.

³²⁴ Osignerad ”Nordisk Historia”, *Historielärarnas förenings årsskrift* 1963–1964, s. 160f.

³²⁵ Bergman, Petter, *Aftonbladet* 1974-08-04.

³²⁶ Åberg, Alf, *Svenska Dagbladet* 1972-11-10.

Utlån av verken

Beträffande konsumtionen av verken är uppgifterna relativt knapphändiga. Det finns inga försäljningssiffror, och inte heller några specifika utlåningssiffror från biblioteken. Men de stora upplagorna får anses tala sitt tydliga språk.

Det material som kan säga lite om konsumtionen är de uppgifter som finns rörande utlåningen på bibliotek av enskilda författares verk. Dessa uppgifter ligger till grund för beräkningen av biblioteksersättningen som utgår till författare från Sveriges Författarfond. Beräkningen grundar sig dels på skolbibliotekens utlån, dels folkbibliotekens. Det är värt att poängtera att det rör sig om urvalsundersökningar. Statistiska Centralbyrån avgör vilka bibliotek undersökningarna skall grunda sig på. För skolbiblioteken i urvalet sammanställs uppgifter om vilka böcker som varit utlånade under vissa veckor under ett år. Vad gäller folkbiblioteken görs ett urval av lånen under hela året.³²⁷

De uppgifter som finns för varje författare gäller samtliga utlån under ett år. Det är således inte möjligt att urskilja enskilda titlar. Detta gör det vanskligt att uttala sig om utlåningen av de i denna studie aktuella verken, eftersom det bland siffrorna även finns andra verk av Henrikson.

Vad gäller utgivningsåren för *Antikens historier* sjunker utlånen jämfört med åren innan. År 1958 och 1959 ligger utlånen för Henrikson på 6 199 respektive 6 911. Under åren 1960 till 1962 stiger antalet utlån.

När *Svensk historia* gavs ut 1963 uppgick antalet utlån till 12 695 och 1964 till 16 012. År 1965 då ingen utgåva av *Svensk historia* gavs ut var Henriksons utlån uppe i 20 700, och 1966 då tredje reviderade utgåvan gavs ut var utlåningssiffran 24 076.³²⁸ Dock ska man nämna att boken *Kinesiska tänkare* kom ut i ny upplaga 1960. Samma år som första upplagan av *Svensk historia* utkom gav Bonniers utnyttgåvor av *Vägen genom A* och *Lax, lax lerbak*. 1964 kom en nyutgåva av *Eriksgrata*. År 1965 utkom *Alla årets dagar: en evighetskalender* första gången, och 1966 utkom nyutgåvor av såväl *Samtalen med Konfucius* från 1949 och *Alla årets dagar* samt *Aftonkvist: vers*. Åren därefter ökar utlånen, men då utkommer också flera nya titlar.

³²⁷ E-post från Lammassaari, Johan, Sveriges Författarfond, 2005.

³²⁸ Lammassaari.

Det går inte att dra några säkra slutsatser bortsett från att utgivningen av *Antikens historier* de första åren inte gjorde att utlånen ökade, snarare minskade de. Däremot var utlåningssiffrorna betydligt högre när *Svensk historia* gavs ut, men under de åren finns även andra titlar med bland utlånen.

Stil- och innehållsanalys av verken

Berättarkonst som har anda och liv
Och dikt som är stor och superb
består av konkreta substantiv
ihop med finita verb.³²⁹

Henrikson deklarerade inte vilken eller vilka mottagare böckerna var avsedda för. Bonniers skrev emellertid på skyddsomslagets flik till andra delen av *Svensk historia*: ”SVENSK HISTORIA vill vara en historisk läsebok för hela svenska folket”.³³⁰ Recensenterna ansåg att böckerna vände sig till den ”läsande allmänheten”, böckerna skulle bli ”var mans egendom”.

Genom att studera stilen och innehållet skall här göras ett försök att sätta böckerna i relation till folkbildning som ett samhälleligt sammanhang. Till en början skall en koppling göras till det tidigare förda resonemanget om populärvetenskap. Definitionen av populärvetenskap utgår, vilket redan nämnts, från att det ska vara vetenskaplig information som riktas till icke-fackmän. Ett av de krav som ställs på populärvetenskap är att den korrekt skall återge vetenskapens innehåll. Den skall vidare vara begriplig och slutligen intresseväckande. Man kan påstå att det i förhållandet till populärvetenskap och vetenskap föreligger en skillnad mellan *Antikens historier* och *Svensk historia*. I *Antikens historier* finns formuleringar som snarast markerar ett avståndstagande från vetenskap och vetenskaplig information. Redan på första sidan står om amatörarkeologen Heinrich Schliemann att han var ”oberoende av universitetsmännens lärdom och

³²⁹ Henrikson, Alf, ”Grammatik”, *Tidernas framfart* (Höganäs 1988), s. 211.

³³⁰ Henrikson, *Svensk historia II*, (Stockholm 1963), [skyddsomslag].

icke nedtryckt av vetenskapens sista ord”.³³¹ Lite längre fram skriver Henrikson angående just antikens historier: ”om dessa inte alltid är så sanna så är de i gengäld mera långlivade än vad den historiska vetenskapens sanningar brukar vara.”³³² Det troligen tydligaste exemplet på avståndstagande från historisk vetenskap i *Antikens historier* återfinns när Henrikson berättar om mötet mellan atenaren Solon och kung Krösus:

Det har påpekats att av kronologiska skäl är det omöjligt att detta möte någonsin kan ha ägt rum i verkligheten, men detta är en historisk fråga av det sanningssökande, historiefördärvande slag som inte har sin plats i denna bok.³³³

Av detta följer att det inte går att ställa några krav på att Henrikson i *Antikens historier* korrekt återger vetenskapens innehåll. Ett sådant anspråk är tämligen fruktlöst i sammanhanget. Dock kan man möjligen ställa kravet att den information och kunskap, vilken förmedlas, skall vara korrekt. Det vill säga de antika historierna skall återges och återberättas korrekt. Ett möjligt sätt att undersöka detta är att referera till Ivar Harries recension av *Antikens historier*. Harrie skriver att ”[i] en så beskaffad bok letar givetvis en f d fackman ivrigt efter fel där Homeros Henrikson har blundat.”³³⁴ Harrie hade sammanlagt ca 14 synpunkter på förtydliganden och förklaringar som han saknar i Henriksons text, men endast ett grövre fel. Henrikson var dock glad över detta påpekande och redigerade texten i kommande upplagor.³³⁵ Ytterligare en recensent som anförde synpunkter på innehållet var filologen Nils Dahllöf. Dennes anmärkningar bestod i enstaka diakritiska tecken i fyra namnformer samt ett citat.³³⁶ Dessa synpunkter beaktades inte i senare upplagor.

³³¹ Henrikson, 1958, *Antikens historier I*, s. 7.

³³² *Ibid.*, s. 22.

³³³ *Ibid.* s. 73.

³³⁴ Harrie, Ivar, *Expressen* 1958-11-21.

³³⁵ Zottis, *Stockholmstidningen* 1964-12-21. Henrikson yttrade: ”I slutet av artikeln [Harries recension] stod ett felregister som inte alls gjorde mig ledsen. Tvärtom. Jag anser det som ett riktigt sätt att recensera på. I senare upplagor av boken har felet kunnat rättas till”. Felen är också rättade i tredje upplagan från 1959.

³³⁶ Dahllöf, Nils, *Samtid och framtid*, 1959, nr 4, s. 260.

Vad gäller *Svensk historia* kan kravet på korrekt återgivning av vetenskapens innehåll äga större giltighet. Det ursprungliga målet enligt kolofonen var att skriva en ”kort journalistisk översikt av fackmännens omvärderingar under vårt århundrade av människor och händelser i det gångna”. Denna ambition ändrades dock, men avsikten var ändå att berätta den svenska historien men även historier.³³⁷ Ingen av recensenterna, varav ju flera var historiker av facket, kritiserade Henrikson för bristande eller felaktiga historiska kunskaper. Henrikson har också på flera ställen försäkrat sig om att använda uppgifter från erkända historiker. Exempel på sådana är ekonomhistorikern Eli F. Heckscher, historiker som Ludvig Stavenow, Fredrik Ferdinand Carlson, Nils Ahnlund, Ingvar Andersson, Martin Weibull (även Curt och Lauritz Weibull). Vid enstaka tillfällen nämner han andra historiker av facket såsom Sten Carlsson, Jerker Rosén, Erik Lönnroth, Alf Åberg och arkeologen Oscar Montelius. Henrikson hänvisar till dessa på spridda ställen, och använder dem som auktoriteter såtillvida att han anser att de har sakkunskaper vilka kan betraktas som korrekta.

Nedan visas en sammanställning över de mest frekvent citerade historikerna. Tabellen är uppställd efter textställen där historiker citeras. Med textställe avses här ett speciellt sammanhang som exempelvis trettioåriga kriget, Dackefejden, Karl XII etc. Den baseras inte på det antal gånger namnet förekommer, utan i hur många olika sammanhang det hänvisas till författaren. Detta får anses ge en mer rättvisande bild eftersom en historiker som inriktat sin forskning på ett område kan nämnas flera gånger när detta behandlas, men i övrigt inte alls refereras till.

³³⁷ Henrikson, 1963, *Svensk historia*, s. 1017.

Tabell 1. Mest citerade historieskrivare i *Svensk historia I–II*.

Namn	Antal text-ställen	Anmärkning
Fryxell, Anders (1795–1881)	20	Berättelser ur svenska historien
Geijer, Erik Gustaf (1783–1847)	16	Svenska folkets historia
Odhner, Clas Theodor (1836–1904)	11	
Heckscher, Eli F. (1879–1952)	10	Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa
Grimberg, Carl (1845–1941)	7	Svenska folkets underbara öden
Carlson, Fredrik Ferdinand (1811–1887)	6	
von Dalin, Olof (1708–1763)	5	Svea rikets historia, kåseri
Carlsson, Gottfrid (1887–1964)	5	
Ahnlund, Nils (1889–1957)	4	
Lönnroth, Erik (1910–2002)	5	
Schück, Henrik (1855–1947)	5	
Lagerbring, Sven (1707–1787)	4	Sammandrag af Swea-Rikes historia
Stavenow, Ludvig (1864–1950)	4	
Andersson, Ingvar (1899–1974)	3	
Hildebrand, Karl-Gustaf (1911–2005)	3	
Hjärne, Harald (1848–1922)	3	
Malmström, Carl Gustaf (1822–1912)	3	
Rühs, Friedrich (1781–1820)	3	Svea Rikes historia
Weibull, Lauritz (1873–1960)	3	
Weibull, Martin (1835–1902)	3	
Arndt, Ernst Moritz (1769–1860)	2	
Alin, Oscar (1846–1900)	2	
Carlsson, Sten (1917–1989)	2	
Celsius, Olof (1716–1794)	2	
Djurklou, Nils Gabriel (1829–1904)	2	Svensk historia, Historisk tidskrift
Fant, Eric Michaël (1754–1817)	2	Föreläsningar över svenska historien

Från tabellen kan utläsas att Henrikson till stor del stödjer sig på författare som verkade under sent 1700- och 1800-tal. Det är alltså inte den allra senaste forskningen han utgår från. Det vore emellertid fel att betrakta *Svensk historia* som ett rent populärvetenskapligt historiskt verk eftersom Henrikson blandar anekdoter och historier med historiska fakta.

Sammanfattningsvis kan man beträffande de två verken inte påstå att Henrikson helt lever upp till kravet på att korrekt återge vetenskaplig information, eftersom böckerna är en blandning av fakta och fiktion. Dock kan man anta att återgivandet och återberättandet är korrekt i förhållande till källorna, även om det föreligger en skillnad mellan berättelserna och det verkliga händelseförloppet. Det finns dessutom en förmedlingsaspekt att ta hänsyn till. När det gäller källor och skrifter gör Henrikson dem tillgängliga för dem som inte har läst dessa. Det rör sig alltså om en förmedling av information och kunskaper.³³⁸

Det andra anspråket för att en text skall kunna karakteriseras som populärvetenskaplig är att den skall vara begriplig. Detta ligger mer på det lingvistiska planet än på hänsyn till innehållet. Eftersom Henrikson dels inte hade någon vetenskaplig skolning, även om han förmodade läsa vetenskaplig text, dels hade en annan publik i åtanke än den rent historiska fackvetenskapen, är det naturligt att han inte använde sig av ett vetenskapligt språkbruk i sina verk. Det var troligen ett medvetet val att han försökte skriva på ett sätt som var begripligt för även icke-fackmän. Skall man försöka karakterisera Henriksons språk i verken kan man närmast säga att det stilmässigt handlar om kåseristil. Utmärkande drag för kåseristilen är att den rymmer en viss lätthet som innebär att den närmar sig talspråk. Det finns vidare en närhet i tid, rum och person.³³⁹ Orden är ofta talspråkliga och enkla, det kan också vara äldre former. Även meningsbyggnaden är relativt enkel och språket personligt färgat av den enskilde författaren. Vanligt är även en skämtsam behandling av motivet.³⁴⁰ Kåseristilen kan således upplevas som lättfattlig och begriplig. Henriksons texter bär flera

³³⁸ Paul Åström skrev bland annat i recensionen av *Antikens historier*: "Säkert har han gjort gemene man en stor tjänst, för vem läser idag antika författare på originalspråket eller i översättning utom gymnasister och universitetsfolk?" *Kvällsposten* 1958-12-22.

³³⁹ Cassirer, Peter, *Stilistik och stilanalys* (Stockholm 1993), s. 108.

³⁴⁰ *Ibid.* s. 33.

drag som påminner om talspråklighet. Ett exempel på detta är det som kallas för ”synktaktiskt integrerade diskurspartiklar”, vilka förekommer talrikt i Henriksons språk. De utgörs av småord som ”ju”, ”väl”, ”nog” och ”alltså”.³⁴¹ Diskurspartiklarna kan ha flera funktioner. De kan modifiera graden av säkerhet eller nyhetsvärde i ett yttrande. De kan också fungera som samförståndsord. De drar in mottagaren i en gemenskap, och markerar en närhet mellan författare och läsare.³⁴² Diskurspartiklarna är utmärkande för talspråket. Ordet ”ju” är tio gånger vanligare i tal än i skrift, ”väl” är ca 13 gånger vanligare, ”nog” 26 gånger vanligare och ”alltså” ca 19 gånger vanligare i tal-
språk än i skriftspråk.³⁴³ Ytterligare ett stöd för närheten mellan författare och läsare är den frekventa förekomsten av personliga pronomen som ”vi” och ”oss”. Detta ger läsaren en känsla av att komma nära författaren. Detta märks allra tydligast i *Antikens historier I*, men stilen är likartad i samtliga delar av verken. Det är möjligt att det var detta förhållande recensenterna syftade på när de menade att Henrikson verkade hysa ett större intresse för antikens Grekland än för det antika Rom (se under ”Recensionerna av *Antikens historier*”). Det är dock ingen omöjlighet att Henrikson i början av verket provar sig fram och bjuder in läsaren med ett personligt tilltal för att, när han sedan har introducerat ämnet, övergå till ett mer rakt berättande. Beträffande språket kan anknytas till Sven Ulric Palmes uppskattande recension av *Svensk historia* där han skrev: ”Att läsa Henriksons svenska historia är som att föra ett samtal på sitt eget språk, förtroligt, lågmält, direkt.”³⁴⁴ Henrikson har medvetet avstått från specialuttryck och facktermer. När det förekommer grekiska och latinska citat i *Antikens historier* översätts de.

Man kan också säga att en skillnad mellan fackhistorisk framställning och populariserat historieberättande är hur historien är berättad. Historieberättande kan populariseras just genom att fokus ligger på händelser på individnivå istället för på de stora världshändelserna. Det innebär att just det narrativa draget kan sägas vara utmärkande

³⁴¹ Josephson, s. 7.

³⁴² Ibid. s. 7–9.

³⁴³ Einarsson, Jan, *Talad och skriven svenska: sociolingvistiska studier* (Lund 1978), s. 103.

³⁴⁴ Palme, 1963.

för populariserat historieberättande, och att det är personerna som står i händelsernas centrum.³⁴⁵ Båda Henriksons verk är kronologiskt uppbyggda och behandlar nästan uteslutande historiska, och även i viss mån ohistoriska, personer. Detta är ett resultat av Henriksons historiesyn, och denna går igenom i hans samtliga historiska verk. Han har vid spridda ställen redogjort för sin syn på historia. Ett exempel är en vers i samlingen *Underfund*:

Gymnasisten avskyr historia och jag fann att hans avsky är klok sedan jag bläddrat en stund i hans kurs i hans blanka historiebok. Där fanns idel idéer och kollektiv, idel ismer och abstraktion. Han har aldrig fått möta en märkvärdig sak eller träffa en trevlig person.³⁴⁶

Henrikson var kritiskt inställd till Rankes källkritiska metod och hans uttalande om ”wie es eigentlich gewesen ist” för det kan man aldrig veta.³⁴⁷ Henrikson menade att det som är objektivt sant enbart är ett antal siffror och årtal, rapporter och formuleringar som inte är av djupare intresse. Han ansåg vidare att ointresset för historia berodde på historikerna som försökt göra historia till en exakt vetenskap. Historia handlar först och främst om människor, och människor är inte statistiska objekt. Historien kan enligt Henrikson aldrig förvandlas till siffror och kurvor.³⁴⁸ Det märks tydligt i versen ”Över kurvor och tabeller”:

Kollektivets historia om den är sann
är den tristaste läsning som tänkas kan
ty allt roligt som hänt genom tiderna
har att göra med individerna.³⁴⁹

Det sista kravet på populärvetenskap är att den skall vara intresseväckande. Vad som kan gälla för att vara intresseväckande kan till viss del vara individuellt. Detta krav är inte heller lika viktigt som de

³⁴⁵ Eriksson, Gunnar, ”Historia som populärvetenskap”, *Historia i belysning: sex perspektiv på svensk historisk forskning* (Uppsala 1988), s. 106.

³⁴⁶ Henrikson, Alf, ”Över en lärobok”, *Underfund* (Stockholm 1972), s. 83.

³⁴⁷ Sv. övers. ”det som egentligen hände”, Henrikson, Alf, 1962, s. 801.

³⁴⁸ Lind, Åsa, ”Hans berättarkonst vet inga gränser”, *Helsingborgs Dagblad* 1990-07-08; Ek, Thorsten, ”Doktor H lär oss dansk historia”, *Dagens Nyheter* 1989-05-28; Malgefors, Lars, ”Alf Henrikson – vilken historielärare!”, *Röster i radio TV*, nr 31, 1975, s. 4.

³⁴⁹ Henrikson Alf, ”Över kurvor och tabeller”, *Snickarglädje*, s. 39.

övriga, ”att korrekt återge vetenskaplig information” samt att ”informationen skall vara begriplig”. Just beteckningen intresseväckande med betoning på ”väckande” kan ge olika associationer. Det kan ha betydelse att intresset för ämnet, i det här fallet den grekiska och romerska antikens berättelser och anekdoter eller den svenska historien, väckts och att man efter att ha läst verken blivit så pass intresserad att man vill ta reda på mer och läsa mer. Betydelsen kan också vara fokuserad på de aktuella verken. Texten skall vara så intressant att man fortsätter att läsa vidare, och att man verkligen läser hela boken. Huruvida texten verkligen hade den funktionen är svårt att avgöra utan att man genomför läsarundersökningar för att utröna hur olika läsare uppfattar texten. Det som först möter läsaren är ett förord och här börjar Henrikson med att berätta ”in medias res”. *Antikens historier* inleds med: ”Vid pass år 1870 avvecklade den framgångsrike tyske köpmannen Heinrich Schliemann sina miljonaffärer i indigo”.³⁵⁰ Först efter att ha redogjort för Schliemanns arkeologiska upptäckter kommer han så småningom in på ämnet för boken och vilken typ av antikens historier han tänker berätta. Även *Svensk historia* inleds i en berättande ton: ”År 1847 stod det klart för professor Sven Nilsson i Lund att Sverige en gång i tiden hade varit täckt av is”.³⁵¹ Sedan fortsätter Henrikson att berätta om istiden. Det är alltså ingen diskussion av bakgrundsfakta eller källkritik. Detta är, vilket tidigare nämnts, en skillnad mellan lärobokstext och populärvetenskaplig text, eftersom den förra först går igenom elementa och ger nödvändiga bakgrundskunskaper, medan nödvändiga fakta i den populärvetenskapliga framställningen införs efter hand som det anses påkallat. Det är möjligt att en sådan inledning kan fungera intresseväckande. Den börjar med ett narrativt berättande. Inledningen kan i viss utsträckning påminna om skönlitterär text.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Henriksons texter uppvisar flera drag som kan relateras till populärvetenskaplig text. De krav som kan ställas på populärvetenskapliga texter är, vilket tidigare nämnts, närmast att betrakta som idealtypiska. Det finns således ingen text som till fullo uppfyller kraven. Inte heller de i det här fallet undersökta

³⁵⁰ Henrikson, 1958, *Antikens historier I*, s. 7.

³⁵¹ Henrikson, 1963, s. 11.

texterna uppfyller helt kraven. Trots detta finns flera drag i dem som påminner om populärvetenskap enligt den förespråkade definitionen.

Alf Henriksons böcker i förhållande till läroböcker

En tes som förespråkas i föreliggande framställning är att Henriksons böcker skiljer sig från traditionella läroböcker, men ändå sprider kunskaper och fakta. Detta hänger samman med att läroböcker traditionellt sett inte karakteriseras av ett populärvetenskapligt framställningssätt. Den första skillnaden gäller dispositionen av stoffet. I läroböcker är stoffet disponerat så att framställningen går från enkla elementa till mer komplicerade och komplexa fakta. Boken måste i normalfallet läsas från början eftersom svårighetsgraden successivt ökas. Detta gäller troligen främst naturvetenskap, men kan även gälla humaniora och samhällsvetenskap. Man kan tänka sig att en historiebok börjar med att skildra de stora världshändelserna i ett översiktskapitel för att sedan fylla på med ytterligare information innan man kan gå ner på enskilda händelser. Henrikson hoppar över de stora skeendena och går direkt ner på detaljnivå och enskilda individer. Detta innebär att hans berättande går att förstå utan några bakgrundskunskaper. Man kan i stort sett börja läsa var man vill och ändå få en någorlunda god uppfattning och förståelse av det som avhandlas. Henrikson har heller inte något inledande kapitel om källkritik eller resonemang om vad som kan gälla som säkra historiska fakta. Som tidigare nämnts använder sig Henrikson av ett berättande, narrativt drag, vilket innebär att han bygger på en gammal tradition av historieberättande, som har övergivits av moderna historiker till förmån för ett historieskrivande av resonerande och analyserande art.³⁵²

Såväl *Antikens historier* som *Svensk historia* är strikt kronologiskt uppbyggda. Innehållet i *Antikens historier* är dock även geografiskt disponerat. Henrikson inleder med österländerna där han menar att ursprunget till antikens Grekland bör sökas. Sedan förflyttas berättandet västerut och Greklands äldsta historia behandlas och följs kronologiskt av hellenismen. Därefter följer grekisk-romersk mytologi som

³⁵² Eriksson, s. 106ff.

utgör ett tematiskt avbrott före del II. Slutligen flyttas berättandets fokus västerut till Italien och Roms grundläggning, vilken följs av det romerska rikets uppgång. Trots att stoffet är såväl kronologiskt som geografiskt disponerat behöver man inte läsa verket i den ordningen, utan kan börja på skilda ställen beroende på vad man är intresserad av.

Även vad gäller *Svensk historia* går den att läsa ”in medias res”. Framställningen hålls visserligen ihop genom att ett kapitel kort kan referera till det föregående, men det som skildras i de olika kapitlen är avgränsat.

Ytterligare en skillnad är att den traditionella läroboken kräver en intermedjär som tolkar och lägger ut texten, medan den populärvetenskapliga texten förstås av mottagaren utan någon som tolkar den. Det är möjligt att Henrikson genom tilltalet med ”vi” och ”oss” har en effekt som ger ett intryck av att man är inbegripen i en samtalskontext där författaren talar direkt till läsaren. Det gäller även de tidigare nämnda samförståndsorden. Man kan påstå att möjligheten att tillgodogöra sig texten är avhängigt framställningssättet, och att texten måste vara skriven så att den upplevs som direkt och möjlig att förstå.

Alf Henrikson som populärhistoriker

Här skall ett försök göras att placera Henrikson i en populärhistorisk tradition – i en tradition av populärhistoriskt berättande. Henrikson är i de aktuella verken sparsam med noter samt käll- och litteraturhänvisningar, även om sådana förekommer. Dock har han i såväl *Antikens historier* som *Svensk historia* i viss mån nämnt varifrån han har hämtat sitt stoff och de källor han bygger sin framställning på. I *Antikens historier I* är ett av de första kapitlen betitlat ”Historieberättarna”. Här omnämns en del av de författare Henrikson i framställningen stöder sig på såsom Homeros, Herodotos, Thukydid, Xenofon, Livius, Tacitus, Plutarchos, Cicero och Caesar med flera.³⁵³ Det är bland annat dessa Henrikson utgår från när han väljer att berätta och återberätta antikens historier. Det är också en klar deklARATION hur han behandlat sina källor när han skriver att ”de helt enkelt fann hi-

³⁵³ Henrikson, 1958, *Antikens historier I*, s. 21.

storien underhållande och därför värd att berätta så spännande som möjligt”.³⁵⁴ Man kan härav sluta sig till att Henrikson hade samma syfte som de antika författarna, nämligen att berätta spännande och anekdotartade historier snarare än säkerställd historia baserad på arkeologiska och historiska data. Historier och historia var troligen i relativt stor utsträckning synonyma för Henrikson.

I *Svensk historia* är slutkapitlet benämnt ”Historieskrivarna”.³⁵⁵ Detta fanns med redan i första upplagan, och har även placerats sist i samtliga upplagor. Henrikson anser det alltså vara av värde att det ska stå kvar trots att, vilket tidigare nämnts, vissa textpartier uteslöts i slutet av *Svensk historia* i andra och tredje upplagan samt att ny text tillkom. Henrikson beskriver här en del av de historieskrivare och historiker han anser värda att nämna.³⁵⁶

Han nämner Anders Fryxell som gick emot Geijers historieuppfattning. Henrikson beskriver utförligt Fryxells verk *Berättelser ur svenska historien*, och dennes omfattande källforskning och det stora material denne bygger på, och menar att under 1800-talet var Fryxell den mest läste författaren på området. *Berättelser ur svenska historien* anser Henrikson vara ett av de sällsammaste verken i Sveriges litteratur. Han skriver vidare att verken är ”hållna i en diktaturfientlig, sedlighetsivrande, argt polemisk ton som faktiskt är mycket medryckande”.³⁵⁷ Henrikson menar vidare att ingen annan författare (utom möjligtvis läroboksförfattaren Clas Theodor Odhner) har haft lika stort inflytande utanför de akademiska kretsarna. Det framgår tydligt att Henrikson läst Fryxell, och han ser honom alltså som populärhistoriker (utanför de akademiska kretsarna). Henrikson menar också att Fryxell haft betydelse för andra historieskrivare som exempelvis August Strindberg. Denne hade enligt Henrikson höga tankar om Fryxell, och följde Fryxells ”framställning av händelseförloppen till punkt och pricka”.³⁵⁸

Senare i framställningen nämner Henrikson Carl Grimberg som han menar kännetecknas av en patriotisk historiesyn. Grimbergs verk *Svenska folkets underbara öden* karakteriserar Henrikson som ”inne-

³⁵⁴ Ibid., s. 21f.

³⁵⁵ Henrikson, 1963, s. 796.

³⁵⁶ Se för övrigt Tabell 1.

³⁵⁷ Henrikson, 1963, s. 797.

³⁵⁸ Ibid., s. 797.

hållsrikt och medryckande”, och det har säkert haft lika många läsare som Fryxell. Till skillnad från den senare anser dock Henrikson att Grimbergs verk har haft mindre betydelse för litteraturen och tänkesätten eftersom historiesynen hade ändrats när ”ödena” kom ut.³⁵⁹

Fryxells gärning som historieskrivare upptar cirka en och en halv sida, medan Grimbergs insats nämns på några rader. Vid en jämförelse med hur stor plats de tar upp i Henriksons egenförfattade uppslagsverk ser man att artikeln om Fryxell upptar drygt en sida, medan Grimbergs artikel omfattar ett stycke.³⁶⁰ Anledningen till att Fryxell behandlas mer utförligt är troligen att Fryxell enligt Henrikson haft större betydelse för litteratur och historiesyn. Så skriver han i uppslagsverket om Fryxell: ”Ingen svensk historia har haft större betydelse för litteraturen och tänkesätten än hans”.³⁶¹ Han hänvisar sedan till Strindberg, Heidenstam och 1800-talets alla historiemålare, som enligt Henrikson hämtade material hos Fryxell. En annan anledning till att Fryxell behandlas utförligare kan vara att Henrikson uppskattade de anekdoter Fryxell berättade. Henrikson skriver bland annat att ”Hela verket är för övrigt fullt av anekdoter, mer eller mindre sannolika” och Fryxell kallas ”den förträfflige anekdotberättaren”.³⁶² I fjärde avsnittet av programserien *Erikskata* säger Henrikson också: ”Anders Fryxell tog väl vara på alla fosterländska anekdoter som 1800-talet älskade”.³⁶³ Bortsett från att Henrikson nämner att Fryxell i sin historiesyn var antiroyalist uppehåller han sig vid att Fryxell ondgjorde sig över dryckenskap och närmast får betraktas som nykterist. Det var förvisso inget ovanligt drag hos 1800-talets folkbildare.

Henrikson visar på flera ställen att han stöder sig på både Fryxell och Grimberg, dock något oftare på Fryxell. Ett skäl till att Grimberg behandlas mindre utförligt kan vara den fosterländska, patriotiska ton som finns i dennes verk. Henrikson verkar mer positivt inställd till just Fryxell. Han skriver till exempel: ” ’Nu är konung Karl död!’ utbrast då Görtz på tyska enligt Fryxell, vilken som alltid har berättat

³⁵⁹ Ibid., s. 800.

³⁶⁰ Henrikson, Alf, *F – en uppslagsbok* (Höganäs 1992), s. 166, Henrikson, Alf, *G – en uppslagsbok* (Höganäs 1992), s. 139.

³⁶¹ Henrikson, *F – en uppslagsbok*, s. 166.

³⁶² Henrikson, 1963, s. 797 och 290.

³⁶³ *Erikskata*, sänt i TV 2 1986-09-25.

mycket spännande om uppträdet”, och ”men de stora dragen i Karl XII-uppfattningens historia har några gånger kartlagts, först av Fryxell i några polemiska kapitel”.³⁶⁴ Fryxell beskrivs också av Henrikson som ”den moraliske 1800-talprosten”, ”den förståndige prostén”, ”den konservative men inte alls rojalistiske Fryxell”, ”den djupt moraliske själasörjaren”.³⁶⁵ Det Fryxell skriver om Gustaf II Adolf kallar Henrikson för ”1800-talsretorik”.³⁶⁶ Dock hämtar Henrikson även uppgifter från Grimberg. Exempelvis skriver han beträffande en episod under Dackefejden på 1500-talet: ”Anders Fryxell tog naturligtvis upp historien, som också kom in i skolböcker, och ännu Carl Grimberg tycks tro på den”.³⁶⁷ Om Hedvig Eleonora, drottning till Karl X, skriver Henrikson: ”för övrigt, påstår Anders Fryxell och Carl Grimberg enhälligt, tyckte hon mest om femkort och trumf”.³⁶⁸ Angående vad som föranledde Gustaf II Adolf att leda Sverige in i 30-åriga kriget skriver Henrikson: ”Mera okomplicerat uttrycker sig Grimberg”.³⁶⁹ Om Karl XII står det: ”Han hade, säger Grimberg som beundrar honom [...]”.³⁷⁰

Henrikson citerar således flitigt Fryxell och även Grimberg, och hämtar stoff för sin framställning från dem. Han går inte emot dem eller kritiserar dem öppet. Därför kan man mycket väl säga att han skriver i deras efterföljd, och i en tradition av populariserat historieberättande.

Henrikson har också inspirerat, och möjligen påverkat, senare populärhistoriker. Det kanske tydligaste exemplet är journalisten och författaren Herman Lindqvist. Liksom Henrikson använder sig Lindqvist inte av notapparat, men han har dock i sitt niobandsverk *Historien om Sverige* lämnat en litteraturlista i slutet av varje del. I den första delen *Från islossning till kungarrike* finns *Svensk historia I–II* upptagen. Även Henriksons verk *Isländsk historia* samt *Dansk historia* finns med.³⁷¹ I del två av verket *Gustav Vasa och hans söner och döttrar* upptas

³⁶⁴ Henrikson, 1963, s. 647 och 648.

³⁶⁵ Ibid., s. 503, 597, 791, 653 och 791.

³⁶⁶ Ibid., s. 430.

³⁶⁷ Ibid., s. 263.

³⁶⁸ Ibid., s. 547.

³⁶⁹ Ibid., s. 431.

³⁷⁰ Ibid., s. 629.

³⁷¹ Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige: från islossning till kungarrike* (Stockholm 1992), s. 403, 405 och 406.

Svensk historia I och *Dansk historia I*.³⁷² I den tredje delen *När Sverige blev stormakt* finns *Svensk historia I-II* och *Dansk historia II* upptagna på litteraturlistan.³⁷³ Det är dock svårt att avgöra i vilken utsträckning verken använts eftersom det inte klart refereras till dem i den löpande texten.³⁷⁴

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att Henrikson tar upp stoff och berättelser från tidigare populärhistoriska verk och röner viss påverkan från tidigare författare i denna tradition. Samtidigt har han också påverkat senare efterföljare. Därför kan man med fog säga att Henrikson mycket väl passar in i en svensk populärhistorisk berättartradition.

Alf Henriksons historiska verk och bildningsidealerna

Här skall ett försök göras att sätta ämnesinnehållet i Henriksons verk i relation till de i inledningen beskrivna bildningsidealerna, för att försöka besvara frågan vilken bildningssyn Henrikson representerade. Bildningsidealerna får liksom kriterierna för populärvetenskap ses som idealtypiska. Det finns alltså inga motsvarigheter i verkligheten som till fullo uppvisar de karakteristika vilka är utmärkande för de olika bildningsidealerna.

Tar man bildningsidealerna inom folkbildningen i betraktande kan man i viss mån vad gäller bildningssynen skilja mellan form och innehåll. Med form menas på vilket sätt undervisningen skulle ske och hur tillägnet av kunskaper och bildning skulle genomföras. Med innehåll avses kunskapens natur med hänsyn tagen till ämnesområdet.³⁷⁵

³⁷² Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige: Gustav Vasa och hans söner och döttrar* (Stockholm 1993), s. 486.

³⁷³ Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige: när Sverige blev stormakt* (Stockholm 1994), s. 528.

³⁷⁴ Lindqvist verkar hysa ett stort intresse för Henrikson som källa. Förutom de nämnda verken hänvisar han i senare delar av *Historien om Sverige* till Henriksons *Ekot av ett skott, Kungliga teatern – en återblick, En skandinavisk historia* samt *Nordens historia i bilder och beläten*, se Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige: Gustavs dagar* (Stockholm 1997), s. 573, 574, *Historien om Sverige: när riket sprängdes och Bernadotte blev kung* (Stockholm 1998), s. 635 och 639.

³⁷⁵ Det tidigare nämnda polytekniska bildningsidealet kommer inte att tas med här. Detta dels för att Gustavsson under tiden 1880–1930 inte kunde urskilja detta inom

Beträffande medborgarbildningsidealet utgjordes undervisningsformen huvudsakligen av föreläsningar – föreläsningen som bildningsmedel. Läraren skulle ordna kunskapen åt deltagaren och ha fackkunskaper och vetenskaplig kompetens. Kunskaperna skulle ordnas och serveras till deltagarna.³⁷⁶ Det är möjligt att man kan betrakta böckerna som en resurs där kunskaperna är ordnade på ett för läsaren lättillgängligt sätt. Det är vidare möjligt att det kan betraktas som att man blir serverad kunskaperna. Henrikson har gjort ett urval av fakta i sina böcker. Det gäller såväl historiska korrekta fakta som anekdoter, myter och historier. De är också ordnade på ett sätt som får betraktas som lättillgängligt. Det är dock osäkert om böckerna skulle kunna användas i föreläsningssammanhang. En av de främsta företrädarna för medborgarbildningsidealet var, vilket nämnts, Rickard Sandler. I och med att han var verksam som lärare vid Hola och Brunnsviks folkhögskola kom detta att praktiseras inom folkhögskolornas undervisning. Beträffande innehållet strävade Sandler efter en ämnesintegrering. Bildningsprocessen skulle ses som linjär och inledas med kultur- och samhällsvetenskaper, varefter studier i geografi skulle följa, och sist skulle övriga naturvetenskaper introduceras.³⁷⁷ Det är samhällsvetenskaperna och naturvetenskaperna som är centrala i medborgarbildningen.³⁷⁸ Sammantaget innebär detta att Henrikson inte kan sägas företräda medborgarbildningsidealet, och att hans böcker endast i ringa omfattning kan sägas ingå däri.

Undervisningens form enligt självbildningsidealet skulle ske enligt de tre faserna aktivt informationssökande, begrundande och personligt tillägnande av den information man insamlat samt reflektion över det inlärdas.³⁷⁹ Detta skulle ske i ett kollektivt sammanhang, och den ideala formen för detta var studiecirkeln. Boken blev härigenom viktig, framförallt med tanke på det aktiva informationssökandet och begrundandet och det personliga tillägnandet. I detta sammanhang skulle alltså Henriksons böcker kunna passa in. Oscar Olsson, som

arbetarrörelsen, dels för att Ginner menade att det aldrig har intagit någon framträdande position inom ABF.

³⁷⁶ Gustavsson, 1991, s. 103.

³⁷⁷ *Ibid.*, s. 101.

³⁷⁸ *Ibid.*, s. 102.

³⁷⁹ *Ibid.*, s. 162f.

betraktas som en av pionjörerna inom studiecirkelns undervisningsform, betonade starkt bokens betydelse – boken som bildningsmedel. Ser man till innehållet är det dock tveksamt om Henriksons böcker kan sägas omfattas av självbildningsidealet. Den typ av böcker Olsson förespråkade var huvudsakligen skönlitteratur, och det är tveksamt om Henriksons böcker kan karakteriseras som hörande till en skönlitterär genre. Skönlitteratur innebar för Olsson författare som Shakespeare, Ibsen, Goethe och Selma Lagerlöf.³⁸⁰ För Olsson var det ”den stora litteraturen” som stod i centrum för studiecirkeln. Dock kom även andra ämnen med tiden att ingå. Som exempel kan nämnas nationalekonomi, stats- och kommunalkunskap. Av detta följer att Henriksons böcker svårligen skulle kunna placeras under självbildningsidealet.

Vid studiet av nyhumanismens personlighetsbildande ideal ligger fokus snarare på innehållet än formen. Formen för undervisningen var boklig bildning. De främsta företrädarna för det nyhumanistiska bildningsidealet var litteraturkritikern Erik Hedén samt publicisten och sedermera ecklesiastikministern Arthur Engberg. Grundläggande för nyhumanismens personlighetsbildande ideal var den höga skattningen av den antika grekiska kulturen. Bildning innebar att man skulle träna förstånd, känsla och vilja, och för att kunna genomföra detta tog man hjälp av de klassiska språken, antikens litteratur och konst.³⁸¹ Ju närmare ett språk stod grekiskan desto finare och mer värdefullt ansågs det vara. Därför kom andra klassiska språk som latin också att ingå i nyhumanismens personlighetsbildande ideal. Hedén ansåg att det antika Aten var utgångspunkten för allt bildningsarbete och betonade också det klassiska studiet.³⁸² Detta ideal stämmer ämnesmässigt in på Henriksons verk och framför allt *Antikens historier*. Henriksons intresse för den klassiska bildningen har tidigare nämnts. Exempel på andra böcker av Henrikson som också behandlar antikens Rom och Grekland är *Resa i antiken* (1956), *Hos etruskerna* (1977), *Det västliga Hellas* (1978), *Alltifrån Roms grundläggning: en italiensk tidtabell*, (1984), *Pytheas resa till Thule* (1985).

Även folkbildningsföreträdare som Rickard Sandler var delvis påverkad av nyhumanistiska idealet. Gunnar Hirdman (bland annat

³⁸⁰ Ibid., s. 159.

³⁸¹ Ginner, s. 19, 32, 36f och 39.

³⁸² Gustavsson, 1991, s. 190.

verksam inom ABF) var stark anhängare av det.³⁸³ Detta innebar att det nyhumanistiska personlighetsbildande idealet även kunde återfinnas hos företrädare för folkhögskolor och studieförbund.³⁸⁴

Även vad gällde Henriksons medverkan i radio karakteriserades en stor del av innehållet av ämnen, vilka kan hänföras till det nyhumanistiska personlighetsbildningsidealet. Huvudparten av radioprogrammen innehöll ämnen som kan relateras till den klassiska bildningen i form av den grekiska antiken. Även i radio kom han således att anknyta till ett av bildningsidealerna inom svensk folkbildning.

I ett försök att även placera in *Svensk historia I–II* i ett folkbildande sammanhang kan man försöka sätta verket i förhållande till det svenska kulturarvet. Den historia som berättas är kungarnas, krigarnas och mäktiga mäns och kvinnors. Det är inte arbetarnas historia eller allmogens historia. Verken innehåller heller inte någon kritik mot motståndningar och klassförhållanden i samhället. De tar inte upp problem eller sociala villkor ur ett historiskt perspektiv, även om de ibland framskyftar. Detta innebär att Henrikson i och med *Svensk historia I–II* tämligen okritiskt ansluter sig till det borgerliga kulturarvet. Av detta följer att han får sägas representera det beundrande övertagandet av kulturarvet. Att anlägga någon politisk aspekt på detta låter sig inte göras. Detsamma gäller programserien *Eriksgrata* som huvudsakligen framställer den ”stora” historien där det handlar om kungar och stormän.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Henrikson genom sina verk samt radio och TV-program främst knyter an till ett bildningsideal som fanns inom folkbildningen, och som förmedlade kunskaper som av olika folkbildningsföreträdare värderades som värdefulla. Henriksons bildningssyn så som den kommer till uttryck i hans böcker påminner om den bildningssyn som karakteriserar nyhumanismens personlighetsbildningsideal. Bilden av den svenska historien kan genom sin koppling till det beundrande övertagandet av kulturarvet också placeras i en folkbildande kontext.

³⁸³ Eftersom en av de främsta företrädarna för nyhumanismens personlighetsbildande ideal var socialdemokraten Arthur Engberg anser Gustavsson att det snarare återfanns inom arbetarrörelsen än inom folkbildningen. Som Ginner visat återfanns det inom ABF, vilket får anses höra till såväl arbetarrörelse som folkbildning. Se Gustavsson, 1991, s. 189f, och Ginner, s. 32–42.

³⁸⁴ Gustavsson, 1991, s. 80–84.

9. Slutdiskussion – Alf Henrikson som folkbildare

Konsten att fatta sig kort
är svår att lära bort
och lasten att skriva torrt
är besvärlig att lägga bort
Det är inte samma sort.³⁸⁵

I ett försök att besvara studiens övergripande frågeställning, på vilket sätt Alf Henrikson verkat som folkbildare, måste utgångspunkten av nödvändighet vara ett vidgat folkbildningsbegrepp, istället för att enbart knyta an till den institutionsbaserade definitionen av begreppet. Genom ett vidgat folkbildningsbegrepp, inom vilket även den institutionsbaserade definitionen ryms, kan hans insatser som folkbildare tydliggöras. Enbart genom ett sådant angreppssätt kan hans folkbildande insatser göras rättvisa. De folkbildande praktiker som då kan urskiljas är: föreläsningsverksamheten, studiecirkelarnas och studieförbundens verksamhet, biblioteksverksamheten, folkhögskolornas verksamhet, Sveriges radios och Sveriges televisions folkbildande praktiker. Till dessa kan föras en intention eller folkbildande ambition.

Den första frågeställningen handlar om omfattningen och arten av Henriksons kontakter med folkbildande praktiker. Frågeställningen kan således enklast besvaras genom att se vilka folkbildande praktiker han hade kontakter med, och inom vilka han verkade.

Av de verksamheter, vilka ryms under institutionsperspektivet, var det enbart föreläsningsverksamheten Henrikson hade kontakter med. Han hade deltagit i föreläsningsverksamheten som åhörare både

³⁸⁵ Henrikson, Alf, ”Tidningsläsarens tanke”, *Underfund*, s. 95.

som ung på Huskvarna Arbetareinstitut och sedermera på Stockholms Arbetareinstitut där han bland annat träffat grundaren Anton Nyström. Troligen var det Henriksons positiva erfarenheter från arbetarinstitutens föreläsningar som gjorde att han kom att verka som föreläsare. En återkommande formulering hos Henrikson är ”att någon som vet får berätta för andra som inte vet”. Han var också anlitad som föreläsare och framträdde som sådan i skilda sammanhang. Det vore inte helt fel att påstå att folkbildning för Henrikson var liktydigt med föreläsningar. Henriksons verksamhet som föreläsare får anses vara ett stöd för att han verkat inom en folkbildande praktik – som folkbildare.

Det har inte framkommit några uppgifter om att Henrikson hade kontakter med studiecirklar eller studieförbund, även om hans böcker troligen skulle kunnat användas i studiecirkelsammanhang. Det verkar dock inte som om Henrikson själv sökte upp studieförbund.

Henrikson kom inte heller att verka inom folkbiblioteksverksamheten i den betydelsen att han arbetade som bibliotekarie eller arbetade på något folk- eller rörelsebibliotek. Dock hade han naturligtvis en positiv inställning till böcker, och besökte bibliotek som låntagare. Vad gäller bibliotekstyp var det såväl folkbibliotek som forskningsbibliotek han besökte. Det finns också exempel på att han framträtt på bibliotek som föreläsare.

Henrikson hade heller inga tätare kontakter med folkhögskolorna.³⁸⁶ Detta hade troligen framförallt sin grund i Henriksons egen bildningsgång. Eftersom Henrikson hade tagit såväl realexamen som studentexamen var universitetsstudier det naturliga valet för honom när han sökte sig till högre utbildning, men på grund av ekonomiska begränsningar fanns inga möjligheter till detta. Att Henrikson inte läste på universitet får anses ha haft viss betydelse för hans verksamhet som folkbildare. Han kom inte att skolas inom någon vetenskaplig disciplin med ett, inom en sådan, vedertaget språkbruk och han fick inte heller något vetenskapligt anseende att värna om.

Beträffande den andra frågeställningen hur Henrikson använde sig av radio och television i sin folkbildande gärning kan konstateras att Henriksons medverkan i dessa var omfattande, och att han medverkade i

³⁸⁶ Dock framträdde han som föreläsare på Finns folkhögskola utanför Esbo i Finland. Han insåg också Brunnsviks folkhögskolas betydelse för svenska författare. Se kapitlet ”Alf Henrikson som föreläsare”.

dessa till sitt sista levnadsår. Hans syn på radiomediet var övervägande positiv medan han hade en mer kluven inställning till televisionen. Det verkar som om Henrikson var av uppfattningen att radioprogrammen var bättre på att förmedla information, medan televisionens utbud i större utsträckning bestod av underhållning. Även här spelade troligen hans egna erfarenheter in. Henrikson hade lyssnat till föredraghållare i radio, och likställde föredragen med föreläsningsformen. De radioprogram han medverkade i var av skiftande slag. Av störst intresse för hans folkbildande insatser i radio får programserierna *Värt att veta*, *Vetandets värld* samt *Svar idag* anses vara. Det var också *Vetandets värld* och *Värt att veta* som Henrikson framhöll som program för föreläsningar. Han gjorde även programserier av kunskapsförmedlande art. I radio var det främst programserien *Antikens historier* från 1955–1957 och *Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor* vilken sändes 1992. I televisionen var det programserien *Läsefrukter* vilken visades 1983–1984, *Sagan om trädet Yggdrasil* från 1986 samt *Erikskata* som sändes 1986–1988. Gemensamt för radio- och TV-programmen var att Henrikson använde dem för att förmedla information och kunskaper. Han använde alltså radion och televisionen som kunskapsförmedlande praktiker. Av en undersökt serie av radioprogram kan konstateras att Henriksons språk låg nära muntligt talspråk. Detta ligger i linje med den föredragsform och språkliga praktik som kom att bli den rådande i radio efter andra världskriget. Beträffande TV-serien *Erikskata* framkommer att Henrikson knöt an till den folkbildande ambition som fanns inom televisionen där man försökte efterlikna en föreläsningssituation eller en studiecirkel. Detta innebär att Henriksons framträdande i radio och television följde ett folkbildande framställningssätt i dessa medier. Eftersom programmen kan karakteriseras som föredrag eller möjligen föreläsningar stämde de överens med Henriksons syn på medierna som lämpade för föreläsningar. Hans höga skattning av föreläsningsformen får sägas ha spelat in även här. Radion och televisionen kunde ses som folkbildande om innehållet bestod av föreläsningar. Vad gäller programserien *Erikskata* följde Henrikson den modell som gäller vid produktionen av historiska dokumentärer. Han tog hänsyn till de kognitiva (kunskapsförmedlande), moraliska och estetiska övervägandena.

De historiska dokumentärerna var den programform som svarade mot Sveriges televisions uppfattning av folkbildningsuppdraget.

Den tredje frågeställningen handlar om vilka bildningsideal Henrikson representerade. Med avseende på innehållet i radio och TV-program kan konstateras att Henrikson kom att knyta an till nyhumanismens personlighetsbildande ideal och till ett beundrande övertagande av det borgerliga kulturarvet. Vad gäller Henriksons radioprogram i historia utgjorde program om den grekiska och romerska antiken en övervägande andel av programmen. Även vad gäller Henriksons samtliga radioprogram dominerade program om antikens Grekland och Rom. Detta får ses som ett bevis på att Henrikson knöt an till nyhumanismens personlighetsbildande ideal. Vad gäller televisionen visar serien *Eriksgata* att Henrikson relativt okritiskt knöt an till det borgerliga kulturarvet, och ett övertagande av det. Det var den stora historien om kungar, krigare och mäktiga män Henrikson intresserade sig för.

Behandlingen av ämnesinnehållet i Henriksons radio och TV-program går alltså att återfinna inom svensk folkbildning med hänsyn tagen till kulturarvet och bildningsidealen. Därför kan åsikten föras fram att Henrikson genom radio- och tv-programmen verkade i en svensk folkbildningskontext. Genom att han använde radio och television som folkbildande praktiker och för att sprida kunskap och bildning följde han också det folkbildande kravet från statsmakterna på dessa medier.

Intensionsperspektivet studeras utifrån Henriksons historiska författarskap. De verk som tas upp till behandling är *Antikens historier I-II* från 1958 och *Svensk historia I-II* från 1963. Även senare upplagor tas kortfattat upp. På basis av upplagesiffror från Bonnierförlagen kan konstateras att böckerna sedan de kom ut har tryckts i flera upplagor och återutgivits i flera omgångar varför böckerna rimligen bör ha blivit väl lästa. Enligt alternativa upplagesiffror kan utgivningen ha varit ännu större. Det har alltså bedömts att det funnits en marknad för böckerna även efter första utgivningen för cirka 50 respektive 45 år sedan.

Enligt den fjärde frågeställningen, hur texterna kan relateras till ett populärvetenskapligt framställningssätt, undersöks texterna i förhållande till de krav som kan ställas på en populärvetenskaplig text. Den skall återge vetenskapens innehåll korrekt, begripligt och intresseväckande. Vad gäller *Antikens historier* kan fastslås att Henrikson frångick kravet att korrekt återge vetenskaplig information. Det var

istället återberättande av antika berättelser, anekdoter och myter som verket kom att innehålla. Dock kan man säga att han uppfyllde kravet att korrekt återge antikens historier (berättelser) men inte dess historia. För *Svensk historia* kan kravet på korrekthet till viss del anses vara uppfyllt. Visserligen förekommer berättelser och skrönor även här, men Henrikson stödde sig på flera historiker av facket och hänvisade till dem. Utifrån det faktum att han delvis har utgått från historiker kan man säga att kravet på korrekthet i viss mån får anses vara uppfyllt.

Kravet på begriplighet ligger på det lingvistiska planet, och handlar således om språket. Språket i verken påminner om kåseristil. Detta märks genom att orden är talspråkliga och enkla och personligt färgade av författaren. Författaren ger också ett intryck av närvaro genom pronomen som "vi" och "oss". Detta innebär att stilen kan betraktas som lättfattlig och begriplig. Det verkar som att Henrikson försöker inbegripa läsaren i en talgemenskap även om den ende talaren är Henrikson själv. Texterna innehåller heller inga specialuttryck och förutsätter inga förkunskaper. Berättandet är också av vikt i sammanhanget, och det narrativa drag som präglar verken kan också bidra till att texterna uppfattas som begripliga. Henrikson intresserar sig inte för de stora skeendena eller världshändelserna. Verken har ingen historisk översikt över de tidsperioder som behandlas. Berättandet ligger på individnivå, och det handlar om enskilda personer, vilka kan uppfattas som begripligare än beskrivningar om komplexa förhållanden och omfattande översikter som ofta förekommer i vetenskapliga historiska verk.

Det sista kravet på populärvetenskap, att den skall vara intresseväckande, är inte lika viktigt som de övriga. Det är heller inte lätt att avgöra om texterna är intresseväckande. Emellertid börjar böckerna "in medias res", utan resonemang om källkritik och bakgrundsfakta till de historiska händelserna. Läsaren behöver alltså inte gå igenom elementa, utan kan börja läsa historierna och historien från första sidan.

Henriksons böcker lever alltså inte fullständigt upp till kraven på populärvetenskap. Dock visar genomgången att det finns flera drag som gör att man kan konstatera att verken vänder sig till en större publik utan specialkunskaper i historia, och därför har en potentiellt sett stor läsekrets, vilket får anses ligga i linje med folkbildning.

Den tredje frågeställningen om bildningsidealen gäller även de historiska verken. *Antikens historier* faller utan tvekan inom nyhumanis-

mens personlighetsbildningsideal genom sitt innehåll om den grekiska och romerska antiken. Det är den klassiska bildningen som är den genomgående i de två delarna. *Svensk historia* stämmer in på det beundrande övertagandet av kulturarvet genom sin relativt okritiska inställning till den svenska historien, och de historiska personerna. Båda verken kan alltså placeras inom ett av de förhållningssätt till kulturarvet och ett bildningsideal som fanns inom folkbildningen, och de kan därmed sägas ingå i en folkbildningskontext.

Den sista frågeställningen handlar om hur Henrikson genom sitt historiska författarskap kan relateras till den populärhistoriska berättartraditionen. Bortsett från att Henrikson i *Svensk historia* stödde sig på historiker, hänvisade och refererade han även till historiker som skrivit populärhistoriskt berättande verk. De främsta företrädarna för detta får anses vara Anders Fryxell och Carl Grimberg, och Henrikson hänvisade till dessa på flera ställen i *Svensk historia*. Han verkade dock något mer positivt inställd till Fryxell än till Grimberg. Henrikson ansåg att Fryxell haft stor betydelse för svenskt historiemedvetande, och han påverkade även andra historieskrivare och konstnärer. Hans något svalare inställning till Grimberg berodde på dennes alltför uttalade patriotism och fosterlandskärlek. Henrikson tog dock upp notiser och berättelser från de tidigare historikernas populärhistoriska verk. Han kritiserade egentligen inte och framförde inte någon avvikande uppfattning till det de skrivit, utan anslöt sig till deras berättelser. Därför får han anses ha fört en del av den populärhistoriska berättartraditionen vidare. Han har också inspirerat andra författare som fortsatt den populärhistoriskt berättande traditionen som exempelvis journalisten Herman Lindqvist som stödde sig på Henriksons verk i sitt historiska verk *Historien om Sverige*.

I förhållande till de tre perspektiven, utifrån vilka folkbildning kan studeras, torde intentionsperspektivet vara det som bäst stämmer in på Henriksons folkbildande gärning. Intentionen får anses vara viktigare än de fyra institutioner som traditionellt omfattas av begreppet. Henrikson hade en folkbildande intention och ambition, och denna kom till uttryck i de olika folkbildande praktiker inom vilka han verkade. För Henrikson var alltså intentionen att sprida bildning det viktiga.

Av det ovan sagda framgår att man med fog kan karakterisera Alf Henrikson som folkbildare.

Källor och litteratur

Otryckt material

Bonnierförlagens arkiv, Stockholm

Upplagekort.

Antikens historier I-II, 1958–1975.

Svensk historia I-II, 1963–1984.

Tryckeri- bokbinderibeställning/produktionsrapporter.

Antikens historier I-II, 1975–2003.

Svensk historia I-II, 1984–2004.

Recensioner av *Antikens historier I-II*, och *Svensk historia I-II*.

Kungliga biblioteket, Stockholm

Asplund, Karl (1890–1978). (KB1/L111) Brev från Törneman, Algot, Henrikson, Alf och Ferlin, Nils till Karl Asplund 1941-11-26.

Sigtunastiftelsens klipparkiv, Sigtuna

Klipp med recensioner rörande Alf Henriksons böcker.

Statens Ljud- och Bildarkiv (SLBA), Stockholm

TV-program

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-09-04, kl. 20.45–21.00.

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-09-25, kl. 20.45–21.00.

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-10-16, kl. 20.45–21.00.

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-11-06, kl. 19.00–19.45.

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-11-14, kl. 19.00–19.45.

Erikskata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson, TV 2, 1986-11-20, kl. 20.45–21.00

- Eriksgata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson*, TV 2, 1987-02-08, kl. 09.50–20.05.
- Eriksgata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson*, Kanal 1, 1987-09-09, kl. 20.35–20.50.
- Eriksgata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson*, Falan, Kanal 1, 1987-12-23, kl. 21.00–21.10.
- Eriksgata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson*, Västerås, Kanal 1, 1988-04-09, kl. 21.15–21.30.
- Eriksgata – en resa i tid och rum med Alf Henrikson: cirkeln är slutet – Uppsala*, Kanal 1, 1988-04-23, kl. 21.15–21.30.

Radioprogram

- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-27.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-28.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-29.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-30.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-07-31.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-04.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-05.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-06.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-07.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-10.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-12.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-13.
- Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor*, 1992-08-14.

Sveriges Radios dokumentarkiv, Stockholm

Antikens historier

1. Om gamla folk, 1955-12-02, volym 1029, manus 29.
2. Grekisk tideräkning, [odaterat], volym 1029, manus 28.

3. Om årets månader [1955-02-14?], volym 1929, manus 30.
4. De sju vise, 1956-01-14, volym 1029, manus 31.
5. Om siffror, 1956-01-28, volym 1029, manus 32.

I författarens ägo

Utlånings-siffror rörande Alf Henriksons böcker 1955–1967. Meddelande via e-post från Johan Lammasaari, Sveriges författarfond, 2005-09-13.
Brev från Lars Weck, 2005-02-20.

Tryckt material

Recensionerna av Alf Henriksons böcker har förtecknats separat och framgår av Bilaga IV.

- Adrup, Karl Anders, "Henrik", *Tingstens tid: en krönika om DN 1946-1963, del 1* (Stockholm 1989), s. 164–165.
- Ahlberg, Alf, *Brunnsviks folkhögskolas historia Del I* (Brunnsvik 1952).
- Alf Henrikson-sällskapet, *Möten med Alf Henrikson* (Huskvarna 1997).
- Alf Henrikson-sällskapet, hemsida: <http://www.alfhenrikson.se> [2007-10-09].
- Andersson, Bo, *Folkbildning i perspektiv: studieförbunden 1870–2000, organisering, etablering och profilering* (Stockholm 1980).
- Andersson, Mauritz, "Folkliga bildningssträvanden", *Svenska folk rörelser I: nykterhetsrörelse, politisk arbetarrörelse, fackföreningsrörelse, folkbildning, Kooperation* (Stockholm 1936), s. 110–129.
- Aronsson, Peter, *Historiebruk – att använda det förflutna* (Lund 2004).
- Bengtsson, Bengt, "Lovtal till boken", *Norrbottens-Kuriren* 1987-08-13.
- Björklöf, Anna et al. "Folkbildningsrådets myndighetsroll", *Fyra rapporter om folkbildning Delbetänkande av utredningen för Statens utvärdering av folkbildningen 2004*, SOU 2003:125 (Stockholm 2003).
- "Bokens dag 13 nov. Alf Henrikson", [anonym], *Göteborgs-Posten*, 1963-11-09.
- Bonniers litterära magasin* 1959, nr. 3.
- Borglund, Tore, "Leker med bokstäver så alfabetet grönskar", *Arbetet* 1974-11-13.
- Bussqvist, Anjakarin, "Alf Henrikson 85 år ung och mycket produktiv", *Göteborgs-posten* 1990-07-08.
- Carlsson, Stig, "Folkbildaren Alf Henrikson, 78: – Vi är fortfarande lika (o)begåvade...", *Norrländska socialdemokraten* 1983-01-26.
- Cassirer, Peter, *Stilistik & stilanalys* (Stockholm 1993).
- Cederschiöld, Gustaf, *Språk i Språket I-II* (Stockholm 1909), Studentföreningen Verdandis småskrifter 163.
- Degerman, Allan, "Folkhögskolans idéhistoria", *Svensk folkhögskola 100 år del 2* (Stockholm 1967).

- Einarsson, Jan, *Talad och skriven svenska: sociolingvistiska studier*, diss. (Lund 1978).
- Ek, Thorsten, "Doktor H lär oss dansk historia", *Dagens Nyheter* 1989-05-28.
- Elfving, Ebba "Svenska folkskolans vänner bjöd på Alf Henrikson. Författarträff på Finns", *Hufvudstadsbladet* 1985-11-17.
- Eriksson, Gunnar, "Historia som populärvetenskap", *Historia i belysning: sex perspektiv på svensk historisk forskning* (Uppsala 1988), s. 97–121.
- Eriksson, Gunnar & Svensson, Lena, *Vetenskapen i underlandet: två studier i populärvetenskap* (Stockholm 1986).
- Folkbildningsrådet, *Fakta om folkbildning 2007* (Stockholm 2007).
- Furhammar, Leif, *Med TV i verkligheten: Sveriges television och de dokumentära genrerna*, nr 1 i en skriftserie utgiven av Stiftelsen etermedierna i Sverige (Stockholm 1995).
- Furuhagen, Hans, "Från folkbildning till public service", *Bildningsgång: Natur och kultur 75 år* (Stockholm 1997), s. 82–102.
- Furuland, Lars, "Litteratur och samhälle: om litteratursociologin och dess forskningsuppgifter", *Ljus över landet: och andra litteratursociologiska uppsatser* (Hedemora 1991), s. 262–297.
- Fönstret: ABF:s tidning*, [annons] 1957, nr 9–10, s. 221
- Fönstret: ABF:s tidning*, [anonym] 1961, nr 9, s. 231.
- Gellerfelt, Mats, "Alf Henrikson: i hans huvud lever historien", *Månadsjournalen* 1990, nr 2, s. 58–65.
- Ginner, Thomas, *Den bildade arbetaren debatten om teknik, samhälle och bildning inom Arbetarnas bildningsförbund 1945–1970*, diss. (Linköping 1988).
- Grevenius, Herbert, "Alf Henrikson", *Den unga parnassen: ett urval av Gustaf Näsström och Martin Strömberg* (Stockholm 1947), s. 125–128.
- Gustavsson, Bernt, *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*, diss. (Stockholm 1991).
- "Att tänka om folkbildningsidén", *Om folkbildningens innebörder: nio försök att fånga en företeelse*, red. Bosse Bergstedt & Staffan Larsson (Linköping 1996), s. 59–81.
- Hadenius, Stig, *Kampen om monopolet: Sveriges radio och TV under 1900-talet* (Stockholm 1998).
- Henrikson, Alf, *Aftonkvist: vers* (Stockholm 1966).
- "Antikens historier: Några tankar hemma hos Agamemnon", *Dagens Nyheter* 1955-09-10.
- *Antikens historier I: Österländerna, Hellas, hellenismen, grekisk-romersk mytologi* (Stockholm 1958).
- *Antikens historier I: Österländerna, Hellas, hellenismen, grekisk-romersk mytologi*, 3 uppl. (Stockholm 1959).
- *Antikens historier II: Rom, det romerska riket, register och kommentarer* (Stockholm 1958).

- *Antikens historier II: Rom, det romerska riket, register och kommentarer*, 3 uppl. (Stockholm 1959).
- *Bit för bit: vers* (Stockholm 1970).
- ”Boken”, *Biblioteksbladet* 1987, nr 7, s. 184–185.
- *Eriksgata* (Stockholm 1986).
- *F – en uppslagsbok* (Höganäs 1992).
- ”Föreläsning”, *Om allt möjligt: kåserier och betraktelser i många ämnen från många år ur skiftande sammanhang* (Huskvarna 2005), s. 91–96.
- ”Författaren om författaren”, *Parnass* 2005, nr 2, s. 7–11.
- *G – en uppslagsbok* (Höganäs 1992).
- *Glam: teckningar och vers året runt* (Stockholm 1956).
- ”Information”, *Om allt möjligt: kåserier och betraktelser i många ämnen från många år ur skiftande sammanhang* (Huskvarna 2005), s. 97–101.
- *Medan göken tiger: sångtexter och talvers* (Stockholm 1964).
- ”Mina första journalistår”, *Ur dagens nyheters historia 1922–1946, del III* av Ivar Ljungquist (Stockholm 1954), s. 486–490.
- *N – en uppslagsbok* (Höganäs 1993).
- *Om allt möjligt: kåserier och betraktelser i många ämnen från många år ur skiftande sammanhang* (Huskvarna 2005).
- ”Propagandan”, *Dagens Nyheter* 1945-01-01.
- *Rim & reson* (Stockholm 1995).
- *Sakta mak: rim och meter* (Stockholm 1968).
- *Snickarglädje* (Stockholm 1974).
- *Svensk historia I* (Stockholm, 1963).
- *Svensk historia I*, 2 uppl. (Stockholm 1964).
- *Svensk historia I*, 3 uppl. (Stockholm 1966).
- *Svensk historia II* (Stockholm, 1963).
- *Svensk historia II*, 2 uppl. (Stockholm 1964).
- *Svensk historia II*, 3 uppl. (Stockholm 1966).
- [”Svenskhet i historien”], *Nationalbok: texter i patriotiska ämnen* (Huskvarna 2003), s. 54–64.
- *Tidernas framfart – en versbok* (Höganäs 1988).
- *Tillrop 111 sonetter* (Stockholm 1994).
- *Tittut* (Stockholm 1992).
- *Underfund* (Stockholm 1972).
- *Vers* (Stockholm 1945).
- *Älvorna dansar i Humlegården* (Höganäs 1998).
- Henrikson, Alf & Tsu-yü Hwang, *Kinesisk historia med teckningar av Björn Berg*, (Stockholm 1967).
- Jacobson, Thord Plænge, ”Folkbiblioteken under 1960- och 70-talen”, *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* (Stockholm 1982), s. 87–100.

- Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer: forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870* (Uppsala 1985).
- Johnsson, Staffan, ”Alf Henrikson med blick för versskrivandets sköna konst”, *SKTF-tidningen* 1991, nr 12, s. 4–7.
- Josephson, Olle, *Ju: ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (Stockholm 2004).
- Jönsson, Ulf, ”Började som kriminalreporter men blev dagsversens mästare: Möte med H”, *Arbetarbladet* 1974-11-28.
- Kommunikationsdepartementet, *Televisionen i Sverige: televisionsutredningens betänkande*, SOU 1954:32 (Stockholm 1954).
- *Utredning och förslag angående rundradion i Sverige avgivna av inom kommunikationsdepartement tillkallade utredningsmän*, 1935, SOU 1935:10 (Stockholm 1935).
- Leander, Sigfrid, *Folk och bildning: jämförande studier till omkring 1870 som inledning till en svensk folkbildningshistoria* (Stockholm 1974).
- *Folkbildning och folkföreläsningar: ur en folkbildares tänkebok Folkbildningsstudier och föreläsningshistoria 1800–1875* (Stockholm 1978).
- *Folkbildningens födelse: Anton Nyström och Stockholms arbetarinstitut 1880–1980*, Svenskt liv och arbete 32 (Stockholm 1980).
- Lind, Åsa, ”Hans berättarkonst vet inga gränser”, *Helsingborgs dagblad* 1990-07-08.
- Lindblad, Tomas, ”Sällsynt besök av mångkunnig skribent”, *Arbetet* 1989-03-30.
- Lindqvist, Herman, *Historien om Sverige: från islossning till kungarrike* (Stockholm 1992).
- *Historien om Sverige: Gustav Vasa och hans söner och döttrar* (Stockholm 1993).
- *Historien om Sverige: Gustavs dagar* (Stockholm 1997).
- *Historien om Sverige: när rikets sprängdes och Bernadotte blev kung* (Stockholm 1998).
- *Historien om Sverige: när Sverige blev stormakt* (Stockholm 1994).
- Ludvigsson, David, *The historian – filmmaker’s dilemma: Historical documentaries in Sweden in the era of Häger and Villius*, diss. (Uppsala 2003).
- Malgefors, Lars, ”Alf Henrikson – vilken historielärare”, *Röster i radio tv* 1975, nr 31, s. 4–5, 45.
- Malmberg, Gert, ”Alla tider tillhör Alf Henrikson”, *Göteborgs-posten* 1991-12-13. *Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av statens kulturråd*, bd. 8 (Höganäs 1992).
- Nationalencyklopedins ordbok*, utarbetad vid språkdata Göteborgs universitet, bd 1 (Höganäs 1995).
- Nerman, Ture, ”Moralitet vid en stenkross: en originell samhällsrevy av Alf Henrikson”, *Folklig kultur* 1938, s. 343–343.
- Nichols, Bill, *Introduction to documentary* (Indianapolis 2001).

- Nordberg, Karin, "Aschberg som folkbildare: om ett begrepp och dess komplikationer", *Om folkbildningens innebörder – nio försök att fånga en företeelse*, red. Bosse Bergstedt & Staffan Larsson (Linköping 1996), s. 9–33.
- *Folkhemmets röst: radion som folkbildare 1925–1950*, diss. (Eslöv 1998).
- *Hör världen! Röst och retorik i radioföredragen: populärvetenskap på programmet* (Lund 2003).
- "Också en dagsverspoet än innerst journalist", [Anonym], *Västmanlands läns tidning* 1976-10-30.
- Olsson, Björn, *Den bildade borgaren: bildningssträvan och folkbildning i en norrländsk småstad*, diss. (Stockholm 1994).
- *Att torgföra vetenskap: det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur* (Lund 1998).
- Om folkbildningens innebörder: nio försök att fånga en företeelse*, red. Bosse Bergstedt & Staffan Larsson (Linköping 1996).
- Ordbok över svenska språket*, utgiven av Svenska akademien, bd. 9, (Lund 1928).
- Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek: historia – organisation – funktion, en översikt* (Lund 1973).
- Petersson, Olof, "Ungdomsåren: Olof Petersson samtalar med Alice Ljungqvist", *Möten med Alf Henrikson* (Huskvarna 1997), s. 8–11.
- Publicistklubbens porträttmatrikel: biografiska uppgifter om publicistklubbens medlemmar*, utarbetad av Gunnar Wijkmark (Stockholm 1951).
- Rydbeck, Kerstin, "Kvinnorna innanför och utanför ramarna: om folkbildningsbegreppet och könsperspektivet", *Folkbildning och genus – det glömda perspektivet*, red. Karin Nordberg & Kerstin Rydbeck (Linköping 2001), s. 5–47.
- Sjögren, Gerd, "Söndagsbarn", *Möten med Alf Henrikson* (Huskvarna 1997), s. 5–7.
- Sundgren, Gunnar, *Demokrati och bildning: essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart* (Västra Sörby 2000).
- Svensk folkhögskola 100 år*, del I (Stockholm 1968).
- Svenskt författarlexikon 1956–1960: bibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, utarbetad av Paul Harnesk under medverkan av Bengt Lundblad och Lisbet Höök (Stockholm 1963).
- Svenskt författarlexikon 1961–1965: bibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, utarbetad av Bengt Lundblad under medverkan av Erland Söderlund och Torsten Lönegren (Stockholm 1968).
- Svenskt författarlexikon 1966–1970: bibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, utarbetad av Bengt Lundblad och Torsten Lönegren (Stockholm 1975) [SFL 6].
- Svenskt författarlexikon 1971–1975: bibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, utarbetad av Bengt Lundblad och Torsten Lönegren (Stockholm 1981) [SFL 7].

- Sändningstillstånd för Sveriges Radio AB*, Kulturdepartementet (Stockholm 2001).
- Sändningstillstånd för Sveriges Television AB*, Utbildnings- och kulturdepartementet (Stockholm 2006).
- Tengberg, Eric, "Folkhögskolans uppkomst", *Svensk folkhögskola 100 år*, del 1 (Stockholm 1968).
- Torbacke, Jarl, *Carl Grimberg – ett underbart öde?* (Stockholm 1993).
- Vem är det: svensk biografisk handbok 1995*, red. Hans Udding & Katrin Paabo (Stockholm 1994).
- Vestlund, Gösta, *Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning: den svenska folkbildningens historia – en översikt* (Stockholm 1996).
- [Weck, Lars] "Alf Henriksons historieböcker: upplagor i Sverige", *I Alf Henriksons sällskap: medlemsbrev från Alf Henrikson-sällskapet* 2005, nr 3.
- Werkelid, Carl, Otto, [utan titel] *Svenska Dagbladet* 1981-11-20.
- Wiberg, Albert, *Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingskede 1797-1824: ett bidrag till Uppsala universitets historia* (Stockholm 1958).
- Yrlid, Rolf, *Litteraturens villkor* (Lund 1994).
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, diss. (Lund 2001).
- Zottis, "Han fick pris som journalistpoet", *Stockholmstidningen* 1964-12-21.
- Åberg, Åke, "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet", *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* (Stockholm 1982), s. 47–85.
- Öhman, Sven, *Svindlande perspektiv: en kritik av populärvetenskapen* (Stockholm 1993).
- Örnberg, Sune, "Alf Henrikson, 87, Mer produktiv än någonsin, I hans verser lever historier", *Göteborgs-Posten* 1982-11-20.

BILAGOR

BILAGA I, Alf Henriksons medverkan i radio

Sammanställningen baseras på uppgifter hämtade från Sveriges Radios registerkort, Sveriges Radios dokumentarkiv, Statens ljud- och bildarkiv samt *Röster i radio TV*.

DATUM	INSLAG	PROGRAM	ÄMNE
1940-02-24	Uppläsning, skottdagsdikt	Månadens magasin, Ny illustrerad radiojournal, skottårsnummer	Vers
1940-03-30	Jönköping, uppläsning dikt	Månadens magasin, påsknummer	Vers
1940-04-27	Uppläsning, dikt	Månadens magasin	Vers
1940-08-31	Uppläsning, augustivers Redan är skymningen	Månadens magasin	Vers
1940-09-30	Månadens magasins dikt	Månadens magasin	Vers
1941-06-02	En frågestund i helgen med Henrikson och Sven Åhman	Veten i än eller vad?	Varia
1942-11-12	Frågor och svar ur en uppslagsbok av Hen- rikson och Sven Åhman	Bokstaven A	Varia
1943-09-19	Henrikson och Lars Madsén ställen frågor om Sverige	Känner du landet	Geografi, Sverige
1945-12-10	Julhandeln, kåseri	Apropå	Varia
1949-11-16	Alf Henrikson om dockteater	Hemmet magasin	Varia
1950-01-18	Redaktör för tidsspegel	Fyrtiotialismen	Varia
1953-01-04	Ur <i>Kinesiska tänkare</i> av Henrikson och Hwang Tsu-Yü, presentation av Henrikson	En väg till vishet: boken om Tao	Filosofi, kinesisk

1955-12-02	Henrikson kåserar	Är detta Antikens historier? Om gamla folk (efter Herodotos m fl.)	Historia, antiken, Grekland
1955-12-14	Historiskt kåseri av Henrikson	Antikens historier: om årets månader	Historia, antiken
1955-12-09	Historiskt kåseri av Henrikson	Grekisk tideräkning	Historia, antiken, Grekland
1955-12-09	Henrikson kåserar	Antikens historier. Kejsar Nero	Historia, antiken, Rom
1956-01-14	Historiskt kåseri av Henrikson	De sju vise, m. fl.	Historia, antiken, Grekland
1956-01-28	Historiskt kåseri av Henrikson	Antikens historier: om siffror	Historia, antiken
1956-04-02	Henrikson berättar	Antikens historier: om olympiska spel	Historia, antiken, Grekland
1957-03-13	Henrikson kåserar om kejsar Konstantin den store	I detta tecken skall du segra	Historia, antiken, Rom
1957-05-30	Henrikson berättar om Birger Lundqvist	En stor tecknare	Konst
1957-07-09	Historiskt kåseri av Henrikson	Attila, Alboin, Klodvig	Historia, antiken, Grekland
1957-07-12	Historiskt kåseri av Henrikson	Tyrannerna i Syrakusa (om Dionysos d.ä., Dionysos d.y. och Platon)	Historia, antiken, Grekland
1957-07-16	Historiskt kåseri av Henrikson	Artister i Hellas	Historia, antiken, Grekland
1957-07-18	Historiskt kåseri av Henrikson.	Euklides och Archimedes m. fl.	Historia, antiken, Grekland
1957-07-23	Historiskt kåseri av Henrikson	Eleater och sofister	Historia, antiken, Grekland
1957-12-25	Några önskedrömmar i vintermörkret, Henrikson om Athen på 400-talet	Då hade jag velat vara med	Historia, antiken, Grekland
1960-01-01	<i>Varvet kring solen</i> , uppläsning	Nyår på Lilla Hornsberg, lyrisk-musikalisk soaré hos Sveriges författareförening	Vers
1960-01-06	Summering av Henrikson	Det var en gång ett 50-tal	Varia
1960-02-26	<i>Världen skapas varje dag</i> av Östen Sjöstrand, Henrikson m. fl.	Bokfönstret	Litteratur
1961-12-17	Henrikson om sjätte bevakningskompaniet samt tillkomsten av Obligationsmarschen	När Mellbom i krig skulle draga... Om svenska rundradion under beredskapsåren	Historia, svensk

1962-06-23	Samtal mellan Henrikson och Mats Arnberg om den levande folkmusiktraditionen. Musikillustration	Värd ikväll Våra riktiga visor	Västerländsk folkmusik
1963-03-23	Henrikson intervjuas om solur m.m.	När slagern slog	Varia
1963-09-25	Svenskt historiskt kåseri av Henrikson	Rosenhanes örtagård	Historia
1963-10-23	Final i frågetävlingen för femteklassare	Vi i 5:an	Frågesport
1963-10-25	Om tideräkning	(ur) Karusellen	Historia, kronologi
1964-04-16	Om månen, Henrikson m.fl.	Sju år i rymden	Varia
1964-09-05		Dagboken. Denna vecka förd av Alf Henrikson	Litteratur
1964-12-01	Intervju med anledning av att Alf Henrikson tilldelats Boklotteriets pris på 25 000 kronor	Luncheko	Litteratur
1964-12-31	Kåseri med grammofoon	Mitt musikval	Folkmusik, västerländsk
1965-06-20	Melodier och personliga minnen från 1926. Henrikson m fl.	Din vår var min vår	Litteratur
1965-09-08	Allsvensk frågelek med årtal, Henrikson m fl.	När i all sin dar?	Frågesport, historia
1965-10-20	Allsvensk frågelek med årtal	När i allsin dar?	Frågesport, historia
1965-11-21	Henrikson författare, medverkan	<i>Moralitet vid en stenkross</i> , radiospel	Skådespel
1965-12-31	(ur) När i all sin dar?	Sånt som slog, klippur underhållningsprogram	Varia
1966-02-03	Alf Henrikson och svenska historier	God dag min fru. Underhållningsprogram för er som arbetar hemma	Historia, svensk
1966-02-21	Korta sammanfattningar av medverkande i tidigare program. Kommentar till rubriken av Henrikson m fl.	Det hände i vår tid	Etnografi, svensk

1966-03-10	Underhållning för er som arbetar hemma	God dag min fru	Varia
1966-03-14	Allsvensk frågelek med årtal	När i all sin dar?	Frågesport, historia
1966-05-09	Allsvensk frågelek med årtal	När i allsin dar?	Frågesport, historia
1966-11-24	Henrikson läser egna verser	Alf Henrikson	Vers
1966-12-17	<i>Aftonkvist</i> , Henrikson läser egna verser	Alf Henrikson	Vers
1967-07-14	Om människans situation i morgondagens värld. Henrikson, monolog, m. fl.	År 2000, människan i morgondagens värld	Varia
1967-12-24	Flaggorna i granen, kåseri		Varia
1969-01-01	(ur) <i>Sakta mak, Rim och meter</i> m fl.	Nyår på Lilla Hornsberg, lyrisk soaré hos Sveriges författareförening	Vers
1969-03-03	Henrikson om vad som hände 1910 och åren före, m fl.	Värt att minnas. Med hjälp av Alf Henrikson utlyser vi en pristävling för lyssnare födda före 1910	Etnografi, svensk
1969-03-25	Medverkan, m fl.	Bokmalen. Brevlåda för läshungriga och nyfikna lyssnare	Skönlitteratur
1969-11-09	Konfutseanismens roll i Kina diskuteras av Henrikson , Göran Malmqvist och Tsu-Yü Hwang	Värt att veta, Kina i förändring 1.	Religion, kinesisk
1969-11-16	Från Dikternas bok till reportage och väggtidningar. Samtal mellan Tore Zetterholm, Henrikson och Tsu -Yü Hwang	Värt att veta, Kina i förändring 2.	Litteraturhistoria, kinesisk
1969-11-23	Tao, Buddha, Kristus – religion förr och nu. Ett samtal mellan Gerty Kallgren, Henrikson och Tsu-Yü Hwang	Värt att veta, Kina i förändring 3.	Buddhism
1969-11-30	Från storfamilj till folkkommun. Ett samtal mellan T. G. Wickbom, Alf Henrikson och Tsu-Yü Hwang	Värt att veta, Kina i förändring 4.	Sociologi, kinesisk

1969-12-07	Nils Holmberg, Alf Henrikson och Tsu-Yü Hwang samtalar om kulturrevolutionen	Värt att veta, Kina i förändring 5.	Historia, kinesisk
1970-03-11	Henrikson läser dagsvers genom åren ur sina versböcker	Dagsvers 1	Vers
1970-04-08	Alf Henrikson läser egna verser	(ur) <i>Medan göken tiger</i>	Vers
1970-09-12	Henrikson om nya utgåvor av Eddan och Kalevala i svensk tolkning av Björn Collinder	Den här boken	Litteratur
1970-12-31	Svar i år. Barbro Alving, Henrikson och Jan Olof Olsson tillfrågas av Gunnar Wersén om historiska händelser som satt spår i litteratur, musik och konst	Dagsprogram torsdagen den 31 december 1970.	Historia
1971-03-24	Henrikson intervjuas av Ann-Sofi Rein och läser dikterna ”Sommarpsalm” och ”Omplantering”.		Litteratur, vers
1971-04-30	Redaktionen för litteratur och konst framförs i frihet. Henrikson m fl.	Tillbaka till naturen	Varia
1971-06-10	Henrikson läser dagsvers skriven genom åren ur sina versböcker	Dagsvers 2	Vers
1971-12-19 repr. 1971-12-27	De taktlösa korsfärdarna. Henrikson presenterar lite bysantinsk historia	Värt att veta	Historia, bysantinsk
1971-12-26 repr. 1971-12-28	Politik på cirkus. Henrikson presenterar lite bysantinsk historia m. fl.	Värt att veta	Historia, bysantinsk
1972-02-05	Om språkets förändring	Vi som var med Kom ihåg med Sickan Carlsson, m fl.	Svenska språket
1972-10-14	Börja dagen med vers. Henrikson samtalar med Caj Lundgren om dagsverspoetens vardag	Den här boken	Litteratur
1973-09-02	Med Henrikson på vandring genom Stockholms sju sekler	När Stockholm var medelpunkten i ett fyrkantigt Sverige	Geografi, Stockholm

1974-05-01	Jolo död. Minnesord av Henrikson	Dagens eko	Litteratur, svensk
1974-09-11	Program för mellanstadiet (om språkpsykologi)	Samling 1 (skolradio)	Språkkunskap
1975 aug.	Petronius arbirer	(ur) Svar idag	Historia, romersk
1975-08-21	Henrikson berättar världshistoria för Maj Ödman kring år 500 e Kr.	Vetandets värld	Historia, medeltiden
1975-08-28	Henrikson berättar världshistoria för Maj Ödman kring år 1000 e Kr.	Vetandets värld	Historia, medeltiden
1975 sep.	Väringarna och deras betydelse för östromerska riket	(ur) Svar idag	Historia, bysantinsk
1975 sep.	Perserkungen Xerxes	(ur) Svar idag	Historia, främre Asien
1975-10-17	Antika kulturer	(ur) Svar idag	Historia, antiken, arkeologi
1975 nov.	Radbandets historia	(ur) Svar idag	Religion
1975-12-23	Henrikson berättar världshistoria för Maj Ödman. På Erik Läspes tid	Vetandets värld	Historia, svensk, medeltiden
?	Henrikson berättar världshistoria för Maj Ödman. På Magnus Ladulås tid	Vetandets värld	Historia, svensk, medeltiden
1976-01-08	Henrikson berättar världshistoria för Maj Ödman. På Engelbrekts tid	Vetandets värld	Historia, svensk, medeltiden, biografi
1976 jan.	Heliogabalus gästabud	(ur) Svar idag	Historia, romersk
1976-02-12	(ur) Februarivändans historia, utveckling och framtid	Något att deklarerar?	Finanser
1976-04-07	Thukydid	(ur) Svar idag	Historia, grekisk
1976 maj	Antikens slavar	(ur) Svar idag	Historia, romersk
1976-10-21	Romulus och Remus	(ur) Svar idag	Historia, romersk
1977-09-05	Samtal om språkets uppkomst 1. Det var visst nån som sa nåt... Hur det mänskliga språket uppkom. Henrikson m fl.	Vetandets värld	Språkvetenskap
1977-09-06	Samtal om språkets uppkomst 2. Språkmakt och maktspråk. Hur vi utnyttjar språket i tal och skrift. Henrikson m fl.	Vetandets värld	Språkvetenskap

1977 nov.	Trimalchios gästabad	(ur) Svar idag	Historia, romersk
1978 jan.	Etruskerna, rakning i antiken. Henrikson m fl.	(ur) Svar idag	Historia, antiken
1978-03-28	Henrikson berättar om samarbetet med förlaget Mondadori, m fl.	Spettacollo 3 Om dagens italienska kulturutbud	Publicistik, Italien
1978 april	Skyterna, Cimbrer	(ur) Svar idag	Historia
1978-11-25	Henrikson intervjuas inför utgivningen av två historieböcker	Eko	Historia
1979 maj	Bysantinska riket	(ur) Svar idag	Historia, bysantinsk
1979-10-15	Världens bokhylla – glimtar från bokmässan i Frankfurt. Henrikson m fl.	Vetandets värld	Bokförlag, bokhandel, Tyskland
1980-04-20	En löande rörelse. Henrikson berättar om Öresundstullen	Värt att veta	Historia, finanser
1980-07-11	Om Stockholms parkteater. Intervju med Henrikson m fl.	Teater i parken	Teaterhistoria, Sverige
1980-08-31	Italiens långa historia	Värt att veta	Historia, Italien
1980-12-28	Republik i tusen år. Om Venezias historia	Värt att veta	Historia, Italien
1981-06-07	Svenska flaggans dag	(ur) Värt att veta	Varia
1981-07-31	En löande rörelse. Henrikson berättar om Öresundstullen från 1400-talet till 1800-talet	Tema Öresund	Historia
1981-12-26	Nya testamentet i nyöversättning. Henrikson kommenterar det nya bibelspråket	Eko	Språkvetenskap, svensk
1983-01-15	Henrikson om samarbetet med Birger Lundqvist, läser egna dikter	Vägen genom H 1	Litteratur, vers
1983-01-22	Henrikson om sin bekantskap med Harry Martinson, läser egna dikter	Vägen genom H 2	Litteratur, vers
1983-10-17	Henrikson läser ur <i>Vägen genom A</i>	Fristil – schyssta bokliga godbitar	Litteratur
1984-01-01	Språkligeters helgupp-laga. Om nödrim, stödrim, julklappsrim, rimlexikon etc. Henrikson m. fl.	Rimligheter	Språkvetenskap

1984-10-07	Daniel Helldéns ”lilla estradopera” Eroticcin uruppförd. Intervju med textförfattaren Henrikson	(ur) Hörnt i veckan, Musikradions magasin	Opera
1985-12-28	Intervjuer och sketcher kring historieundervisningen i svenska skolor. Henrikson m fl.	I fädrens igensnöade spår 1	Undervisning, historia, svensk
1986-01-04	Intervjuer och sketcher kring historieundervisningen i svenska skolor, Henrikson m fl.	I fädrens igensnöade spår 2	Undervisning, historia, svensk
1986-11-17	Henrikson samtalar med programledaren Ulf-Börje Berg. Läser egna dikter, musik från 1100-talet till våra dagar	En vandring i tid, rum och musik med Alf Henrikson	Litteratur, historia, musikhistoria
1986-11-23	Rundabordssamtal om vad ordböcker säger om språkutvecklingen i Sverige. Henrikson m fl.	Språkligheter	Språkvetenskap
1989-05-29	Henrikson berättar, del 1, Christian Tyranns bröllop	Lite dansk historia	Historia, dansk
1989-05-30	Henrikson berättar, del 2, Drottning Margarete – Nordens fullmodiga fru	Lite dansk historia	Historia, dansk
1989-05-31	Henrikson berättar, del 3, De vendiska sjörövarna. Om ärkebiskopen Absalon som retade skåningarna till uppror	Lite dansk historia	Historia, dansk
1989-06-01	Henrikson berättar, del 4, Handduken vid Nissan. Om Sven Esfridsson och slaget vid Nissan	Lite dansk historia	Historia, dansk
1990-12-05	Samtal om Bibeln som inspirationskälla. Intervju med Henrikson som skrivit en uppslagsbok om Bibeln	Förmiddag i P 1	Historia, religion
1991-02-20	Henrikson intervjuas om biblisk historia	Bokfönstret	Historia, religion
1992-01-10	Henrikson gäst	Förmiddag i P 1	Varia

1992-07-27	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 1. Sparta – svartsoppans förlovade land. Athen och Sparta i myt och historia	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-07-28	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 2. Troja – staden som föll för en häst	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-07-29	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 3. Det västra Hellas – antikens emigrationsfält	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-07-30	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 4. Herkules – sagan om tolv storverk	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-07-31	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 5. Oraklet i Delfi – kvinnan som styrde antiken	Gamla gudar - antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-03	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 6. Athens storhetstid – vaggan som börjar gunga	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-04	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 7. Hades – de dödas hemvist	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-05	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 8. Kreta – den bortglömda ön	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-06	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 9. Demostenes – vältalaren framför andra	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-07	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 10. Archimedes – den halshuggne uppfinnaren	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland

1992-08-10	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 11. Perserkriget – maratonloppets blodiga bakgrund	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-11	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 12. Sybaris – den vällustiga staden	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-12	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 13. Antikens mat – svartsoppa eller trojansk gris	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Grekland
1992-08-13	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 14. Det romerska slavväldet	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken, Rom
1992-08-14	Henrikson berättar under olika teman om antikens Grekland. Del 15. Antika ord och glosor i vårt språk	Gamla gudar – antikens historier: antikens gudar, myter och hjältesagor	Historia, antiken. språk
1992-12-29	Henrikson uppläsare. En lovsång till biblioteken. Om tidiga minnen från bibliotek och om personliga förhållanden till böcker och bibliotek. Samtal och uppläsningar	Kulturradion, bokhyllarna	Litteratur, bibliotek
1993-09-12	Henrikson bidrar med det historiska perspektivet	Dokumentärredaktionen. EG. så in i nord	Historia
1994-02-11	Om den nygamla almanackan. Henrikson läser ur <i>Alla årets dagar</i>	Kulturradions språkligheter	Historia, kronologi
1994-06-07	Intervju av Henrikson med anledning av <i>Bara tusen korta år</i>	Kulturnytt	Teater, historia
1995-01-21	<i>Kungliga teatern</i> bok av Henrikson. Bläddrar tillsammans med programledaren	Operadags	Musikhistoria

1995-04-13	Henrikson intervjuas	Radio Sverige	Varia
1999-07-15	Repriser av Henriksons medverkan i Vetandets värld	25 år med Vetandets värld	Varia

BILAGA II, Alf Henriksons medverkan i television

Sammanställningen baseras på Sveriges televisions registerkort, Statens ljud- och bildarkiv samt *Röster i radio tv*.

DATUM	INSLAG	PROGRAM	ÄMNE
1957-06-06	Henrikson berättar om Birger Lundquist	En stor tecknare	Varia
1959-01-01	En liten improvisation av Henrikson, Jan Molander och Sigge Fürst	Vi hoppas av år 1959	Varia
1961-05-13	En dikt av Henrikson läst av honom själv till teckningar av Uno Stallarholm	Alla havets skepp	Vers
1961	Henrikson huvuddomare	Tiotusenkronorsfrågan	Frågesport
1961-12-16	Henrikson, domare m fl.	Tiotusenkronorsfrågan	Frågesport
1962-12-26	Uppläsning av egen text	I tidernas morgon – ett tema ur Eddan	Vers
1963-02-01	Nya pedagogiska hjälpmedel presenteras av prof. Torsten Husén och red. Henrikson intervjuas av Gary Engman	Program: okänt Stockholm, Folkets hus	Varia
1964-12-01	Henrikson intervjuas med anledning av boklotteriets pris på 25 000 kronor	Aktuellt	Varia
1966-01-05	Henrikson och prof. Sven B.F. Jansson vid Vallentunasjön	Hum om: ett underhållningsprogram om diverse fakta av Alf Henrikson och Sten Dahlgren	Historia
1966-05-24	Sveriges dramatikerförbund: international writers guild dryftar författarrätt: kaffedrickande deltagare, Henrikson m fl.	Aktuellt	Litteratur
1966 nov.	Henrikson läser dagvers om bilen och det svenska politiska livet	Program: okänt	Vers

1967-02-17	Från minnesutställningen Stockholm Armémuseum över Birger Lundquist, Henrikson guidar	Aktuellt	Varia
1967-12-18	Henrikson berättar om gravfigurer från Tangdynastin och sin bok <i>Kinesisk historia</i> , serien Dagens kines om kinesisk lyrik, Östasiatiska museet	Kinesiskt med Alf Henrikson	Historia, kinesisk
1968-01-21 och 1968-02-01	Henrikson om tecknaren Edward Lindahl. Henrikson vandrar i Stockholm, Sveriges normalhöjdpunkt, intervju med person på Kartverket	Hum om: notiser kring fakta. Ett program av Alf Henrikson och Sten Dahlgren	Konst (teckning, färg och form) Historia
1968-02-18	Stillbilder från olika museer, olika personer berättar till bilderna	Hum om: Alf Henrikson och Sten Dahlgren har vandrat runt på museer i Stockholm och hittat varjehanda ting	Varia
1968-12-31	Henrikson, m fl. gäster som kommer, sitter och går	Nyårskväll	Nöje
1969-01-14 och 1969-03-08	Bilder på Henrikson i olika miljöer, filosoferar och berättar minnen	H som i Henrik: En stund med Alf Henrikson	Varia
1969-05-03	Henrikson om nyheter i tidningar. Teckningar av bl a. Pippi Långstrump utförda av Lidingöbarn	Nytt om världen för barn	Barn
1969-06-16	Mohlins staty Bältespännare. Henrikson berättar om bröderna Björn och Ragnar. Paper, Henrikson i bokhandel hur getingar framställer paper	Hum om: Notiser kring fakta av Alf Henrikson och Sten Dahlgren	Varia
1969-07-08	Inget inslag med Henrikson angivet	Hum om: Notiser kring fakta av Alf Henrikson och Sten Dahlgren	Varia

1971-12-22	Henrikson speaker	Korv: ett filmkåseri av Sten Dahlgren och Alf Henrikson	Gastronomi
1973-02-17 och 1973-03-12	Henrikson, speaker	Rörelse på burk: En svensk historia från 1970-talet av Sten Dahlgren och Alf Henrikson	Litteratur
1974-09-04	Bokförlaget Bra böcker visade sina nya lokaler i Höganäs, Intervju med Henrikson m fl.	Sydnytt	Förlagsväsen
1974-09-11	Samtal med Henrikson om hans nyutkomna ABC-bok samt diktläsning	Sveriges magasin	Litteratur, vers
1975-01-24	Samtal om kvinna, kyrkan och Bibeln, Henrikson m fl.	Kvällsöppet	Varia
1975-10-03	Om framtidsforskning Henrikson berättat om förutsägelser i gamla Egypten, Grekland och Rom	Vetenskap för vem? framtidsforskning	Historia, antiken
1976-04-27	Samtal med Henrikson om svenska och utländska uppslagsböcker	Sveriges magasin	Bokväsen
1977-01-21	Henrikson berättar om det augsburgska konstskåpet	Konstverk berättar: det märkvärdiga skåpet	Historia, konst
1977-09-17	Henrikson rapporterar från pompejiutställningen på Louisiana	Gomorrön Sverige	Historia, Rom
1980-05-17	Kulturlivet under andra världskriget, kommentarer, intervjuer, samtal, Henrikson, m fl.	Krigsvåren 1940: kulturklimatet hårdnar	Historia, kulturdebatt
1980-11-16	Henrikson samtalar inför visandet av en kammaropera han själv skrivit librettot till.	Chung k'uei och demonerna	Opera
1980-12-30	Samtal mellan Henrikson och Lars-Erik Larsson inför premiären av operan <i>Arresten på Bohus</i> , Henrikson libretto	Arresten på Bohus	Opera

1981-03-12	Gastronomiska akademien och lantbrukarnas riksförbund anordnar symposium med middag, Henrikson läser dikt	Aktuellt	Vers
1981-07-19	Henrikson kvällens gäst, läser ur <i>Vägen genom A</i> samt en dikt och en dagsvers.	Bokcaféet	Litteratur
1981-07-31	Intervju med Henrikson om vikten av att ha sin historia som grund med anl. av historieläraarnas kritik av nya timplaner för gymnasiet	Rapport	Historia
1981-09-20	Henrikson ingår i redaktionen och medverkar	Litteraturfrågan ex libris	Litteratur
1981-12-26	Ett program om och kring Nils Ferlin, Henrikson medverkar	Ferlin	Litteratur
1982-01-27	Henrikson talar i folkets hus och läser sina dikter vid matematik-bienalen för lärare i matematik	Rapport	Varia
1982-02-21	Henrikson medverkar i program om Italien, vandrar med programl. i Ostia och talar om antikens Italien	På äldre dar	Historia, romersk
1982-03-02	Inslag med Henrikson, samtal i studion	Mitt i midjan	Varia
1982-03-20	Henrikson medverkar i program om Rom pratar med programled. om romare	På äldre dar, Antikens gubbar och dagens italienare	Historia, Italiensk
1982-10-09	Henrikson medverkar i inspelning från kulturhuset i Stockholm 25 sept 1982	Poesidagen 1982	Litteratur
1982-10-13	Intervju med Henrikson, romanen <i>Ett hus i Spanien</i> presenteras	Gyllene snittet: bokupplagan	Litteratur
1982-12-22	Henrikson har skrivit en snöskottarvisa	Gyllene snittet: bokupplagan	Litteratur

1983-10-09	Henrikson talar om var ligger den sjunkna staden Atlantis? vem uppfann klockan? Varför påstås ugglan vara så klok?	På direkten	Varia
1983-12-07	Henrikson deltar i studiosamtal	Kafé 18	Varia
1983-12-24	Julfirandet i Sverige och annorstädes	Läsefrukter	Jul, historia
1983-12-31	Henrikson berättar om nyårsfirandet i Sverige och annorstädes	Läsefrukter	Varia
1984-01-02	Henrikson läser om Trettondagsfirandet i Sverige och annorstädes	Läsefrukter	Varia
1984-01-19	Henrikson har under rubriken Läsefrukter berättat om olika slags helgfarande. Ikväll startar en ny omgång av Läsefrukter – 12 program. Henrikson inleder med att tala om bokstäver?	Läsefrukter	Varia
1984-01-26	Henrikson vet mycket om Kinas tidiga historia. Idag berättar han om kejsaren av Ch'in	Läsefrukter	Historia, kinesisk
1984-02-02	Henrikson berättar idag om 1800-talstonsättaren Gioacchino Rossini	Läsefrukter	Musik
1984-02-16 (repris)	Kejsaren av Ch'in	Läsefrukter	Historia, kinesisk
1984-02-23	Henrikson funderar kring kända musikaliska strofer från Beethovens och Schillers <i>An die freude</i> till August Södermans <i>Ett bondbröllop</i>	Läsefrukter	Musik
1984-03-01	Henrikson berättar om stenografi, från det system som författaren Ciceros slav Tiro införde under antiken till dagens moderna snabbskrift.	Läsefrukter	Historia

1984-03-08		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-03-15		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-03-22		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-03-29		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-04-05		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-04-12		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-05-05		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-05-19	Historiska glimtar från södra Vätterbygden	Jönköping i historien: Alf Henrikson berättar	Historia, svensk
1984-06-12		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-06-30		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-07-07		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-07-14		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-07-21		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-08-19		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-09-03		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-09-13		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-09-17		Läsefrukter plockade av Alf Henrikson	Varia
1984-11-06	Samtal med Henrikson	Kafé 18	Varia
1985-11-16	Samtal med Henrikson som nyligen gett ut en ny bok	Gomorrön Sverige	Litteratur
1986-04-30	Henrikson gäst i studion i Växjö	Valborg Sverige runt	Nöje
1986-06-10	Del 1: Ask och Embla blir till	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk

1986-06-11	Del 2: Oden bygger Valhall och gör runor	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-06-12	Del 3: Asagudarna och deras barn	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-06-17	Del 4: Fenrisulven ställer till bekymmer	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-05-18	Del 5: Fenrisulvens infångande	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-06-19	Del 6: Balders död	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-06-24	Del 7: Ragnarök	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-06-25	Del 8: Liv och lust	Sagan om trädet Yggdrasil: en gammal gudomlig historia om livet i ett träd berättad av Alf Henrikson	Mytologi, fornnordisk
1986-08-31	Henrikson medv. i författarklubben Bakfickan för att berätta för andra författare och för TV-publiken	Berättelser ur bakfickan	Litteratur
1986-09-04	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatans färdväg, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt är en inledning där han berättar om den förestående resan.	Eriksgata	Historia, Sverige

1986-09-11	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång: Mora stenar	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-09-18	Detta avsnitt handlar om Uppsala högar	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-09-25	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång genom Uppland bl.a. Läby Vad.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-10-02	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång genom Uppland bl.a. Vik.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-10-11	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång: Uppland, bl.a. Härkeberga.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-10-16	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång Uppland med bl a. Enköping.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-10-23	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång Södermanland med bl.a. Strängnäs.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-10-30	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatans färdväg, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om Gripsholms slott.	Eriksgata	Historia, Sverige, konstverk
1986-11-06	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång: svenskar- nas kläder på Grips- holms slott.	Eriksgata	Historia, Sverige, klädedräkt
1986-11-14	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatans färdväg, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om Aspa.	Eriksgata	Historia, Sverige

1986-11-20	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatans färdväg, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om det adliga Småland.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-11-27	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång: Nyköpings slott.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-12-04	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag Svintuna och Stegeborg.	Eriksgata	Historia, Sverige
1986-12-11	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag Söderköping.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-02-08	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Norrköping	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-09-02	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om Löfsta i Östergötland	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-09-12	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. I detta avsnitt: Norsholm.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-09-21	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Denna gång: Motala – Göta Kanal.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-10-04	En resa i tid och rum med Alf Henrikson.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-10-10	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Vadstena slott	Eriksgata	Historia, Sverige

1987-10-18	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om Skänninge i Östergötland.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-10-20	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag Omberg.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-11-02	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Alvesta	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-11-09	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi – en resa i tid och rum. Detta avsnitt handlar om staden Gränna och omgivning.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-11-16	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi – en resa i tid och rum. Detta avsnitt handlar om staden Huskvarna och dess omgivning.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-11-29	Henrikson har gjort en resa längs den gamla Eriksgatan, en resa mer i Sveriges historia än i dess geografi. Detta avsnitt handlar om Jönköping.	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-12-11	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Kungslena	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-12-23	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Falan	Eriksgata	Historia, Sverige
1987-12-28	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Vilske-Kleva	Eriksgata	Historia, Sverige

1988-01-12	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Hornborga	Eriksgata: Hornborga	Historia, Sverige
1988-01-24	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Skara	Eriksgata	Historia, Sverige
1988-02-05	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Läckö slott.	Eriksgata: Idag Läckö slott	Historia, Sverige
1988-02-09	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Ubsola	Eriksgata: Ubsola	Historia, Sverige
1988-02-19	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Husaby	Eriksgata: Husaby	Historia, Sverige
1988-02-21	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Ramundeboda	Eriksgata: Ramundeboda	Historia, Sverige
1988-02-23	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Örebro	Eriksgata: Örebro	Historia, Sverige
1988-03-14	En resa i tid och rum med Alf Henrikson.	Eriksgata	Historia, Sverige
1988-03-14	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Göksholm	Eriksgata: Göksholm	Historia, Sverige
1988-04-02	En resa i tid och rum med Alf Henrikson	Eriksgata	Historia, Sverige
1988-04-09	En resa i tid och rum med Alf Henrikson	Eriksgata	Historia, Sverige
1988-04-16	En resa i tid och rum med Alf Henrikson. Idag: Östenbro	Eriksgata	Historia, Sverige
1988-04-23	Ikväll med Alf Henrikson på sin Eriksgata nått slutpunkten, vilken är samma som startpunkten. Cirkeln är slut.	Eriksgata: Cirkeln är slut – Uppsala	Historia, Sverige
1988-06-06	Svenska flaggans dag som vi minns den från 1916 fram till idag. Henrikson berättar.	Flamma stolt... svenska flaggans dag från 1916 fram till idag	Historia, Sverige
1992-07-09	Henrikson gäst i studion	Mot sommarnatten	Nöje

1992-07-30	Intervju med Henrikson 87 år om hur man håller kropp och själ i trim, m fl.	Sommarfolk [programserie med underhållning, intervjuer och reportage]	Nöje
1992-10-06	Intervju med Henrikson [om brittiska kunghuset]	Magasinet	Varia
1992-10-24	Henrikson läser inledningen till den poetiska Eddan ang. detta ämne i kvitt eller dubbelt junior	7 till 9	Nöje
1993-02-04	Henrikson gäst, samtal om hans dagsverser och böcker	Lönnå med gäster	Nöje
1993-03-15	Henrikson om ny upplaga av <i>Alla årets dagar</i>	Hemma	Litteratur
1993-03-21	Intervju med Henrikson i samband med invigningen av utställningen Den svenska historien	Den svenska historien	Historia, Sverige
1993-04-21	Intervju med Henrikson med anledning av utställningen Den svenska historien	Rapport	Historia, Sverige
1993-11-19	Samtal med Henrikson och redaktör Torsten Jungstedt om uppslagsverk och ordböcker	Hemma	Bokväsen
1994-09-06	Henrikson, Per-Anders Fogelström och Bruno Ragnerstam samtalar sittandes kring bord om Författarförbundets förslag om hur bokutlåning på bibliotek skall gå till	Aktuellt	Biblioteksväsen
1994-10-18	Henrikson dagens huvudgäst	Hemma	Nöje
1994-10-20	Porträttintervju ur föregående	Gäst i Hemma	Nöje
1994-10-22	Medverkande, Henrikson m fl.	Röda rummet	Litteratur

1995-07-06	Henrikson läser Tåget i aritmetiken ur <i>Vägen genom A</i> samt en dikt och en dagsvers	Alf Henrikson läser	Litteratur
------------	--	---------------------	------------

BILAGA III, upplagesiffror

Uppgifter hämtade från upplagekort samt tryckeri- bokbinderibeställningar, Bonnierförlagens arkiv

Antikens historier I–II

År	Upplaga	Anmärkning
1958-11-13	5 320	2 band i kassett
1959-03-24	4 080	6–8:e tus., 2 band i kassett
1959-12-22	4 080	9–12:e tus., 2 delar i kartong
1961-12-01	5 100	13–17:e tus., 2 band i kassett
1964-03-09	5 100	18–22:e tus., 2 band i kassett
1968	4 000	23–26:e tus., 2 band i kassett
1975-11-03	15 300	ny uppl. 27–41:e tus., 4 tryckn., ”Julkampanjen”, 2 band i kassett
1981-11-15	20 400	42–61:e tus., 5 tryckn. REA -82, 2 band i kassett
1983	12 400	Bonnierpocket, ny utg.
1984	12 240	Bonnierpocket , 2:a uppl.
1985	12 240	Bonnierpocket, 3:e uppl.
1985-10-15	6 120	62–67:e tus. 6:e tryckn. REA -86, 2 band i kassett
1987	20 560	Bonnierpocket, 4 uppl. (nytt omslag)
1991	23 000	1–23:e tus., ny utg. kartonnage
1992	5 000	24–28:e tus.
1992	12 000	29–40:e tus.
1993	–	Bonnierpocket, 5 uppl.
1993	6 000	41–46:e tus., kartonnage
1995	20 000	Ny uppl. REA 1996, 2 band
2000	–	Bonnierpocket, 6 uppl. (nytt omslag)
2003	–	Bonnierpocket, 6 uppl. 2 tryckn. [= 7 uppl.]
2003	8 000	Omtryck av 1996 år utgåva, kassett

Svensk historia I-II

År	Upplaga	Anmärkning
1963-11-22	10 400	1 uppl. 2 band i kassett inb+halfv.
1964-02-26	5 100	2 uppl. 11–15:e tus. 2 band i kassett, inb.+halfv.
1966-02-04	6 120	3 uppl. 16–21:a tus. 2 band i kassett
1972-02-06	10 420	1 uppl. Svensk historia I, [Från äldsta tid till 1530] Delfinserien]
1972-02-06	10 420	1 uppl. Svensk historia II, [1531–1658] Delfinserien
1972-02-06	10 420	1 uppl. Svensk historia III, [1659–1809] Delfinserien
1972-02-06	10 420	1 uppl. Svensk historia IV, [1810 till våra dagar. Jämte register och kommentarer] Delfinserien
1975-11-03	15 300	ny uppl. 22–36:e tus ”julkampanjen” 2 band i kassett
1978-03-08	10 200	ny uppl. 37–46:e tus. 2 band i kassett
1982	12 240	47–58:e tus. Leveransdag v. 41, REA 83, 2 band i kassett
1984-11-15	19 540	59–73:e tus. REA 85, 2 band i kassett
1985-10-15		78–87:e tus. REA 86
1986	–	Ny utg. Bonnierpocket
1987	–	2 uppl. Bonnierpocket
1988	–	2 uppl. ? Bonnierpocket
1990	–	3:e uppl. Bonnierpocket
1991	28 000	ny utg. 1–28:e tus. kartonnage
1991	8 000	29–36:e tus. kartonnage
1992	8 000	37–44:e tus. kartonnage
1992	21 000	45–65:e tus. kartonnage
1993	–	4 uppl. Bonnierpocket
1993	12 000	66–77:e tus.
1993	5 000	78–82:e tus. kartonnage
1994	–	5 uppl. Bonnierpocket
1995	40 000	Rea 1996
2000	–	ny utg. i kassett
2004	12 000	till REA inb. i ett band

BILAGA IV, recensioner av verken

Antikens historier I–II, 1958

- B. Lg. [Bengt Lundberg] "Fyra forntida kulturer", *Östgöta Correspondenten* 1958-11-14
- Dahllöf, Nils, "Plutarchos redivivus Alf Henrikson: Antikens historier", *Samtid och framtid: tidskrift för idépolitik och kultur*, 1959, nr 4, s. 260
- Delblanc, Sven, "Låt t.ex. Henrik skriva en bredvidläsningsbok för ANTIKENS HISTORIER ÄR rolig BILDNING", *Arbetarbladet* 1958-11-28
- Düring, Ingemar, "I de historiska anekdoternas värld", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1958-12-02
- Eklund, Bernt, "Historia och historier", *Göteborgs-Tidningen* 1958-11-26
- G.A.S. [Gunnar Skjönsberg] "ANTI KENS HISTORIER" *Hufvudstadsbladet* 1958-11-26
- Gfm. [Lars Grafström] "Antikens historier", *Uppsala Nya Tidning* 1958-12-29
- Harrie, Ivar, "Alf Henrikson bärgar antika anekdoter i sista stund Skolexemplet på en bildad man... Folkhemmets vit-tre journalist är lika läsbar som Plutarchos", *Expressen* 1958-11-21
- Heyman, Viveka, "Med Henrikson till antiken", *Veckotidning för frihetlig politik, ekonomi och kultur*, 1958, nr 52, s. 4
- Hökby, Nils-Göran, "Antikens historia är dess historier Henrikson livräddar klassisk myt", *Gefle Dagblad* 1958-12-02
- Johnsson, Melker, "Historia och historier", *Tiden*, 1960, nr 1, s. 18–20
- Leifland, Sigfrid "Antikens historier", *Smålands Allehanda* 1959-01-23
- Linder, Erik Hjalmar, "BILDNING ANNO 1959 Ur Alf Henriksons ym-nighetshorn", *Göteborgs-Posten* 1959-01-17
- Lindroth, Sten, "EN SVENSK HUMANIST", *Dagens Nyheter* 1958-12-06
- Loewe, Walter "Antikens historier", *Östergötlands dagblad* 1958-12-30
- Nylander, Carl, "ANTI KENS HISTORIER", *Bonniers Litterära Magasin*, 1959, nr 7, s. 609–615
- PGP. [Per-Gustaf Peterson] "Antikens historier", *Veckojournalen*, 1959, nr. 14, s. 40f.
- von Vegesack, Thomas, "Roligt om antiken" *Ny Tid* 1959-02-16
- Schiller, Harald, "ANTI KENS HISTORIER", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1959-01-23

- Säflund, Gösta, "HENRIKSON ALF, Antikens historier", *Biblioteksbladet* 1959, nr 2, s. 134
- Weng [Erik Wengström] "ANTI-KENS HISTORIER", *Borås tidning* 1958-12-07
- Åberg, Alf, "Antika myter och anekdoter", *Svenska Dagbladet* 1958-12-11
- Åström, Paul, "Charmfull anekdothistoria", *Kvällsposten* 1958-12-22

Svensk historia I–II, 1963

- Björild, Sten, "ROLIG SVENSK HISTORIA", *Göteborgs-Posten* 1963-11-30
- BONN, [Barbro Norén] "VÅRA FÖRFÄDERS HISTORIA UNDERHÅLLNING AV KLASS", *Norrbottnens-Kuriren* 1963-12-06
- Eklundh, Bernt, "DU GAMLA, DU FRISKA ENLIGT ALF HENRIKSON", *Göteborgs-Tidningen* 1963-11-27
- Ekman, Stig, "I bokhandeln idag: Alf Henriksons svenska historia '...skamlöst roligt har man hela tiden'", *Expressen* 1963-11-27
- Elmgren, Henrik, "En svensk krönika" *Jönköpings-Posten* 1963-12-12
- Ernby, Eibert, "KLIO-EN MUNTER MUSA", *Göteborgs handels- och sjöfartstidning* 1963-12-12
- Hadenius, Stig, "Alf Henrikson vågar skämta med våra gamla gudar Sveriges historier på rätt sätt", *Aftonbladet* 1963-11-26
- Lundberg, Bengt, "Historiker, historia, historier", *Östgöta Correspondenten* 1963-12-07
- Löfqvist, K-E. [Karl-Erik] "Svenska historier", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1963-11-27
- Lönnroth, Erik "Historisk folkläsnings" *Dagens Nyheter* 1963-11-27
- Moberg, Vilhelm, "En modern historieskrivare", *Bonniers Litterära Magasin* 1964, nr 1, s. 59–60
- Mustelin, Olof, "ALF HENRIKSONS 'SVENSK HISTORIA' ", *Finsk tidskrift Kultur ekonomi politik* 1964, h. 4, s. 228–230
- Norling, Hans, "Sveriges historia är dess berättares", *Arbetet* 1963-11-27
- Norman, Birger, "SOMMARLÄSNING", *Metallarbetaren* h. 26/27, s. 2
- Palme, Sven Ulric, "HISTORISKT sa Crusenstolpe", *Stockholms-Tidningen* 1963-11-28
- Runeby, Nils, "HENRIKSONS HISTORIER", *Uppsala Nya Tidning* 1964-04-29

- Sjögren, Henrik,
Steen, Bengt,
Stillert, Willy
Åberg, Alf,
Åkerman, Sune,
osignerat
osignerat
- ”Henrikson, historieberättare” *Kvällsposten* 1963-12-03
 ”Apropå historieundervisningen II, Karl XII mindre modig än vi trott”, *Freden* 1964, nr 3, s. 5
 [Utan titel], *Bokvännen* 1964, nr. 2, s. 40
 ”Ett nytt historieverk” *Svenska Dagbladet* 1963-11-27
 ”En medveten krönikeskrivare”, *Perspektiv Tidskrift för kulturdebatt*, utgiven av Lantbruksförbundets ekonomi AB, 1964, h. 5, s. 225
 ”Man talar I DAG om Alf Henrikson 58 Historiker på nytt (d.v.s. gammalt) sätt”, *Aftonbladet* 1963-11-28
 ”NORDISK HISTORIA”, *Historielärarnas förenings årsskrift* 1963–1964, s. 125-126

Svensk historia I–II, 1966

- Bengtson, Göran,
Björild, Sten,
Ekman, Stig,
Hadenius, Stig,
Ramström, Edward,
Sjögren, Henrik,
Steinby, Gunnel,
Ågren, Kurt,
osignerat
osignerat
- ”Tredje resan Henrikson”, *Sysvenska Dagbladet Snällposten* 1966-04-16
 ”Svensk historia till folkhemmet”, *Göteborgs-Posten* 1966-02-05
 ”Ack, Henrikson!”, *Expressen* 1966-02-13
 ”Modern historia – vad är det väsentliga?” *Aftonbladet* 1966-02-10
 Svensk historia Tredje resan för Alf Henrikson”, *Arbetaren* 1966, h. 9, s. 4
 ”Fram till folkhemmet”, *Kvällsposten* 1966-02-04
 ”Svensk populärhistoria”, *Hufvudstadsbladet* 1966-07-19
 Kompletterad historia”, *Dagens Nyheter* 1966-02-26
 ”Nordisk historia”, *Historielärarnas förenings årsskrift* 1965/1966, s. 160–161

Svensk historia I–IV, 1972

- Bergman, Petter,
Åberg, Alf
osignerat
osignerat
osignerat
- ”Till glädje”, *Aftonbladet* 1974-08-04
 ”Fackboksextra”, *Svenska Dagbladet* 1972-11-10
 ”Alf Henriksons historia” *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1972-06-20
 ”Henriks historia” *Svenska Dagbladet* 1972-06-02
 [Utan titel] *Arbetarbladet* 1972-09-05